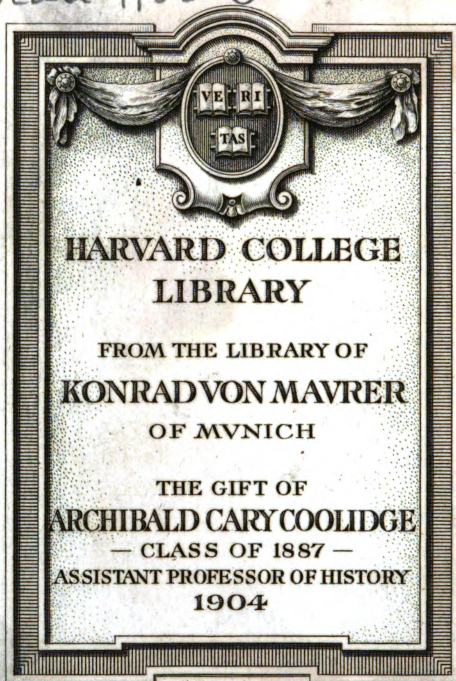

VE RI
TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904
J.W.Spenceley. 1904

AKADEMISKE AFHANDLINGER

TIL

PROFESSOR DR. SOPHUS BUGGE

VED HANS 25-AARS JUBILÆUM

DEN 2DEN MAI 1889

FRA

TAKNEMMELIGE ELEVER.

KRISTIANIA.

FORLAGT AF ALB. CAMMERMEYER.

1889.

J. C. OLSEN & CO. KJØBENHAVN

Indhold.

Bidrag til de mythiske Edda-digtes theologi.

Af

prof. dr. A. Chr. Bang.

Som benævnelse paa guderne optræder i de mythiske Edda-kvad — bortseet fra de enkeltvis forekommende udtryk *fjǫrg* (Lokasenna 19), *bǫnd* (Haavamaal 109) og *tivurr* (Völuspaa 31) *vear* (Hymiskvida 39) — disse tre: *goð, regin* og *tivar.*

Goð er det hyppigst forekommende udtryk. I enkelttal — i betydningen *guddom* — findes det brugt to gange (Grimnismaal 38 og 39), paa begge steder som epitheton ornans for *solen.* Forøvrigt optræder ordet i flertal som *benævnelse paa æserne* (Völuspaa 6. 9. 23. 25. — Haavamaal 142. — Vafthrudnismaal 15. 16. 17. 18. 39. 43. 50. 51. — Grimnismaal 11. 13. 42. 49. — Skirnismaal 3. 28. 33. — Hymiskvida 3. — Alvismaal 4. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 28. 30. 32. — Hyndluljod 50. — Lokasenna 7. 11. 12. 35. 48. 50). Nogle gange forsynes goð med prædikatet ginnheilug (Völuspaa 6. 9. 23. 25. — Lokasenna 11). G. Vigfusson mener (se hans *Lexicon sub voce*), at man i dette tilfælde har en levning af tidligere tiders renere gudsopfatning; ginnheilug goð skulde være de himmelske magter (*the heavenly powers*), den høieste guddom (flertallet opfattet som pluralis majestatis i lighed med det hebraiske Elohim), der styrer verden, i modsætning til de

almindelige folkeguder, der bestaar af æser og vaner. Denne opfatning har dog ingen støtte i kilderne. I Lokasenna 11 er ginnheilug goð den generalnævner, hvorunder æser og aasynjer subsumeres. Og hvad Völuspaa angaar, da maa hine ginnheilug goð, der ifølge vers 6 giver dagens og nattens tider sine navne og ifølge vers 9 skaber dvergene, netop være de æser, der efter vers 7 mødes paa Idavoldene. Samme resultat vindes ogsaa ved betragtningen af versene 23 og 25 (cfr. S. Bugge i hans Eddaudgave side 38). Det er udenfor al tvil, at de „høihellige guddomme“ og æserne er de selvsamme væsener.

Regin findes brugt 4 gange i forbindelse med udtrykket: ginnheilug goð (Völuspaa 6. 9. 23. 25). Desforuden optræder benævnelsen paa flere steder og betegner altid enten den af æser bestaaende gudeverden i almindelighed eller ogsaa æserne + vanerne (Haavamaal 142. Vafthrudnismaal 3. 13. 14. 25. 26. 39. 44. 46. 47. 48. 49 52. 54. — Grimnismaal 4. 6. 37. 41. — Lokasenna 41). Paa et par steder, hvor det heder: *þà er um rjufaz regin* (Vafthrudnismaal 52) eller: *unz um rjufaz regin* (Grimnismaal 4 og Lokasenna 41), tror G. Vigfusson, at *regin* er brugt *pantheistisk* i betydningen af alskabningen, universet (vide hans *Lexicon sub voce*). Men som participiet af *rjufa*: *rjufendr* (Vegtamskvida 14) øiensynlig betyder ødelæggerne, fordærverne, saa synes passivet *rjufaz* at maatte oversættes med: fordærves, gaa tilgrunde, og udtrykket bliver da at forstaa om gudernes = æsernes undergang i Ragnarokk og ganske parallelt med, hvad der siges i Vafthrudnismaal (47): *þà er regin deya.* At *regin* er opfattet pantheistisk er følgelig en ganske uholdbar paastand.

Tivar optræder som benævnelse paa æserne eller vanerne (Vafthrudnismaal 38. 42. — Hymiskvida 4. Thrymskvida 14. Vegtamskvida 1. Grimnismaal 5). Et sted (Haavamaal 159) synes udtrykket at være givet en noget udvidet betydning og foruden æser tillige at indbefatte de væsener, der benævnes *alver.*

Naar æserne dels betegnes som *valtivar* (Hymiskvida 1. — Völuspaa 52. 62) og dels som *sigtivar* (Völuspaa 44.

Grimnismaal 45. Lokasenna 1. 2), saa er disse udtryk vistnok oprindelig tænkte at skulle karakterisere dem som *krigsguder*. Paa flere af de ovenfor citerede steder slaar ogsaa denne tanke igjennem; paa andre steder (Hymiskvida 1 og Grimnismaal 45) er vistnok krigstanken saa temmelig udvidsket, saa udtrykket faar betydningen af guder i almindelighed.

Paa spørgsmaalet, om der med disse tre hovedbenævnelser paa gudeverdenen forbindes forskjellige opfatninger, er det vanskeligt at give noget bestemt svar. Oprindelig har vel *goð* betegnet alt, hvad der for tanken stod som guddom, enten nu dette var livløse ting som f. eks. solen eller de som personligheder tænkte guder. Paa grund af den almindelig antagne forbindelse mellem *regin* og gothisk ragin maa vel disse fra først af være blevne opfattede som de upersonlige overjordiske skjæbnens magter, efter hvis vilje og dom alt maa rette sig, en betydning, der ogsaa knytter sig til udtrykket *bǫnd*. I *tivar* har, som den maskuline form udviser, vistnok personligheds-tanken oprindelig været fremherskende.

Men tiden og brugen synes ialfald for den allerstørste del at have neutraliseret disse oprindelige afskygninger i opfatningen. Paa en flerhed af steder, maaske de allerfleste, forekommer de forskjellige benævnelser paa guderne om hinanden uden, som det synes, nogen forskjel i opfatningen. I Vafthrudnismaal f. eks. opfordrer Odin Vafthrudne til at fortælle alt, hvad han ved om *tivar* (v. 38); dette gjør han da, idet han i v. 39 taler om *regin* og *goð*. Det samme er tilfældet i Alvismaal, hvor *goð* og *regin* veksler med hinanden gjennem hele digtet.

Af disse tre hyppigst forekommende benævnelser paa guderne maa *regin* have været den, der paa Edda-kvadenes affattelsestid har staaet mest levende for bevidstheden. Jeg tror at kunne slutte dette af den omstændighed, at regin findes brugt i sammensætninger med substantiver (regindomr Völuspaa 65, reginþing Helgakvida I, 5, regin-grjot Grottasöngr 20) og adjektiver (reginkunnr Haavamaal 80, reginkunnigr Hamdismaal 25) for at betegne begrebet

stor, overordentlig, underfuld. Udenfor Eddaen forekommer denne sammensætning i Eyrbyggja saga (4): reginnagli, en sammensætning, der vistnok maa tænkes at være bleven til i den hedenske tid, da de store, underfulde nagler jo tilhørte de hedenske hov; paa andre steder, hvor den optræder, synes den at være dannet i analogi med Edda-kvadenes poetiske sprogbrug. En lignende brug af guddommens navn lader sig som bekjendt ogsaa eftervise hos andre folkeslag. Blandt indianerne i Nordamerika brugtes *Manit* = guddom i udraab for at betegne det overordentlige, underfulde (Max Müller: *Einleitung in die vergleichende Religionswissenschaft,* side 251 fg., og den der citerede literatur).

Vi gaar nu over til at søge at udrede, hvorledes de mythiske Edda-kvad tænker sig disse guders *ethiske egenskaber.*

Det er ovenfor bleven bemerket, at guderne paa nogle steder karakteriseres som *ginnheilug,* som *hellige* i fortrinlig grad. Til forstaaelsen af dette udtryk skal først bemærkes, at vi her befinder os paa hedensk grund og ikke kan opfatte ordet efter det indhold, kristendommen har lagt deri. G. Vigfusson har sikkerlig ret, naar han gjør gjældende, at den oprindelige betydning af heilagr er den, i hvilken det forekommer i det ældste lovsprog, altsaa *ukrænkelig.* Dette fremgaar ogsaa med sikkerhed af de mange steder i Edda-kvadene, hvor udtrykket forekommer. Renest har vi grundbetydningen ensteds i de heroiske kvad (Hamdismaal 28) i sammensætningen *gunnheilagr:* den i krig ukrænkelige. Men ogsaa i de mythiske digte er betydningen af ukrænkelighed klart fremtrædende. „Land er heilagt“ (Grimnismaal 4); valgrinden staar „heilog fyr helgom dyrom“ (ibid. 22); „heilog votn hloa“ (ibid. 29). Man reiser til Valhal, „til vess heilags (Hyndluljod 1). Æsernes dyrkere tiltales som „helgar kindir“ (Völuspaa 1). Selvfølgelig er baade landet, grinden, dørene, vandene, helligdommen og menneskene *hellige,* fordi de i sin forbindelse med guderne ikke paa nogen maade kan krænkes eller fortrædiges, uden at gudernes vrede rammer den

skyldige. Naar da guderne selv kaldes „høihellige“, saa betegnes de derved som de ophøiede, de mægtige, der hverken selv taaler nogen krænkelse eller tillader, at de til dem viede ting eller de personer, der befinder sig paa steder, viede til dem, krænkes; guderne er i denne henseende et *noli me tangere.*

Noget ethisk begreb er gudernes „hellighed“ saaledes *ikke.* Det vilde ogsaa være ligetil umuligt at antage dette, naar man lægger merke til, hvorledes de mythiske Edda-kvad skilder guderne i *moralsk henseende.*

I Völuspaa (v. 26) beskrives i energiske udtryk, hvorledes guderne gjør sig skyldig i løgn og edsbrud:

> á gengusk eiðar,
> ord ok særi,
> mál öll meginlig
> er á meðal fóru.

Ligesaa hører vi, hvorledes *Odin selv* farer med svig, krænker sit løfte, bryder sin ed. Jeg sigter her selvfølgelig til historien med *Gunnlad,* der beskrives i Haavamaal v. 96 fg., og hvor Odin opførte sig slig, at han bagefter, som det synes af samvittighedsnag, udbryder i disse selvbebreidende ord, der lægges ham i munden (v. 110):

> Baugeið Oðinn
> hygg ek at unnit hafi;
> hvat skal hans trygðom trua?
> Suttung svikinn
> hann let sumbli frá
> ok grǫtta Gunnlǫdo.

Staar det saaledes til med den høieste gud i henseende til paalidelighed og ordholdenhed, saa er det endnu værre bevendt med gudeverdenen i almindelighed, hvad sedelighed angaar.

De mythiske Edda-kvads guder er — jeg havde nær sagt i høieste grad — usedelige. Odin selv er ikke blot saa slap i sin opfatning, at følgende yderst karakteristiske ord kan lægges ham i munden (Haavamaal v. 94):

Eyvitar firna
er maðr annan skal
þess er um margan gengr guma;
heimska ór horskom
gorir hǫlða sono
sá inn mákti munr —

men han er selv gjentagne gange et bytte for hinn mákti munr, den mægtige elskov. Odins kjærlighedsaffære i Haavamaal v. 96 fg. er fuldstændig som en gammel libertiners. Og den er ikke enestaaende. Et nyt eventyr har han i „Vester-Salene“, hvor han faar en søn med Rind (Vegtamskvida 11. Hyndluljod 29. Völuspaa 32). Og dersom den *Haarbard,* der fører ordet i Haarbardsljod, er *Odin*, hvad der vistnok fremgaar baade af Grimnismaal v. 49 og af det mystiske skjær, hvormed denne person er omgivet, saa bliver det endnu værre. Ikke blot øver han elskovslist mod troldkvinden (Haardbardsljod 20), ikke blot leger han med den linhvide ungmø (ibid. 30), men han kan ogsaa med velbehag sige (ibid. 18):

hvilda ek hjá þeim systrom sjau
ok hafða ek geð þeirra alt ok gaman.

Men det er ikke blot Odin selv, der mangler ethvert begreb om sedelighed. Hvis den prosaiske indledning til Rigsthula har truffet dette digts oprindelige mening, saa at altsaa *Rig* virkelig er = *Heimdal*, saa har vi her et nyt eksempel paa udskeielse i sedelig henseende. Rig er ude paa vandring, han tager efterhaanden ind hos tre egtepar, han dvæler paa hvert sted tre nætter:

meirr lagðiz hann
miðrar rekkju,
en á hlid kvára
hjon salkynna.

Og følgen heraf er da den, at vedkommende egtehustru efter ni maaneders forløb føder en søn (Rigsthula 6 fg. 20 fg. 33 fg.), og fra disse tre i hor mellem en gud og menneskers egtehustruer fødte sønner nedstammer da de forskjellige stænder.

Skildringen i Haavamaal, Haarbardsljod og Rigsthula af denne usedelighed inden gudeverdenen er, som det synes, ganske naiv; reflexionen er endnu ikke indtraadt. Dette er imidlertid bleven tilfældet i Lokasenna, hvor den *moralske indignation* ikke blot kommer til orde, men er bleven saa høirøstet, at den ligefrem antager karakteren af haan og spot. Lokasenna er et smædedigt; men det turde nok ansees for sikkert, at den gudsbespotter, der her fører ordet, ikke er tænkt som den, der farer med løgn. Og gaar man ud derfra, saa faar man et forfærdeligt billede af Edda-digtenes gudeverden, saaledes som den maa have staaet for samtidens bevidsthed. Det er ikke blot Freya, om hvem det heder (Lokasenna 30):

ása ok alfa,
er hen inni ero,
hverr hefir þinn hór verit.

De er besudlede med urenhed hartad alle sammen (Lokasenna 17. 20. 26. 36. 40. 52. 54.) De guder, som hin tid havde skabt i sit billede, er ligesaa urene som denne tid selv.

Mindre udbredt blandt Eddaens guder er drukkenskabslasten. Vistnok er de glade i et godt gilde (Hymiskvida 1 og 39; Lokasenna, den prosaiske indledning, v. 1 fg.) Vistnok bliver Brage i Øges gjestebud hidsig af ølet (Lokasenna 18), men det er, saavidt jeg har kunnet se, blot *Odin*, der ved leilighed drikker sig ligefrem *drukken:*

ǫlr ek varð,
varð ofrǫlvi (Haavamaal 14).

I en uløselig modsætning til denne gudeverdenens ethiske beskaffenhed staar det enerigiske udsagn i Völuspaa (v. 40) om straffen. der rammer menedere, horkarle og manddrabere. Hvorledes denne modsætning er bleven til, det er her ikke stedet at afhandle.

Jeg gaar over til at kaste blikket paa nogle af de guddommelige egenskaber, saaledes som disse fremstilles i Edda-kvadene.

Af de mere eller mindre dunkle udtalelser om gudernes tilblivelse, der forekommer hist og her, fremgaar det, at guderne skylder andre magter sin tilværelse, de har altsaa *ikke livet af sig selv,* og de er derfor i den dybeste grund heller *ikke principet for livet i det hele.* Derfor trænger ogsaa guderne næringsmidler for at opholde sit liv, Tor f. eks. har i sin meis paa ryggen havrebrød og sild (Haarbardsljod 3); ved en anden leilighed fortærer han hele to okser (Hymiskvida 15); og atter ved et andet tilfælde sætter han i sig en okse og otte lakse, samtidig med at han tømmer tre saald mjød (Thrymskvida 24). Naar det heder om Odin, at han lever *altid* (ey) af vin (Grimismaal 19), saa er derved ikke udtalt den tanke, at han er evig og udødelig. Thi som baade Odin selv og de øvrige guder ikke er den absolute livskilde, det absolute livsprincip, saa vil de engang ogsaa berøves sit liv, de skal alle gaa tilgrunde (Vafthrudnismaal 52, Grimnismaal 4, Lokasenna 41), de skal alle dø, *regin deya* (Vafthrudnismaal 47).

I nært sammenhæng med denne opfatning af gudernes liv staar nu ogsaa den betragtning af deres *magt,* som møder os i Edda-kvadene. Der er vistnok paa enkelte steder inden disse en og anden udtalelse angaaende gudernes magt, i kraft af hvilken de skjænker menneskene forskjellige gode gaver (f. eks. Hyndluljod 2—3), ligesom der ogsaa findes udtryk for tanken om de gode guders overlegenhed over de onde magter. Men paa den anden side skildres dog disse ikke blot som farlige, men endogsaa som jevnbyrdige ligeoverfor guderne. De indjager selve Tor angest og rædsel (Haarbardsljod 26). Odin vilde ikke være kommen helskindet ud af jotnernes gaard, havde han ikke faaet hjælp (Haavamaal 108). Og i den sidste katastrofe ligger i virkeligheden guderne under for sine endnu mægtigere modstandere (Völuspaa 52 fg.).

Tor repræsenterer styrken og magten blandt guderne; han løfter f. eks. den kjedel, som Tyr maa lade staa urokket (Hymiskvida 33 fg.). Men analyserer man nærmere dette forhold, saa viser det sig, at *kilden til magten ikke ligger i, men udenfor ham.* Dunkelt er dette udtrykt i

Hymiskvida (v. 31), hvor det heder, at Tor først ved at iklæde sig Aasa-kraften fik sin fulde styrke. Klarere er tanken udtalt i Thrymskvædet. Tor mister sin hammer og kan kun faa den tilbage ved anvendelse af det for en gud uværdige kneb at lade sig udklæde som brud for jotnen, der paa en eller anden maade er kommen i besiddelse af hammeren. I *denne* og ikke i *Tors person* ligger kraften, magten; uden hammeren er hele gudeverdenen ganske og aldeles solgt, fuldstændig prisgiven sine fiender. Denne tanke kunde ikke være udtrykt mere karakteristisk, end naar det heder (Thrymskvida 18):

þegar muno jǫtnar
ásgarð bua,
nema þu þina hamar
þer um heimtir.

Dette forhold er nu visselig ikke tænkt saaledes, at hammeren — attributet — er saa at sige sammenhørende med gudens personlighed som dennes vigtigste del. Attributet er visselig efter Edda-kvadenes hele aand ligetil at betragte som et magisk tryllemiddel. Derfor er ogsaa hammeren lige kraftig, lige uimodstaaelig, enten den svinges af Tor eller jotnen.

Repræsentanten for *visdommen* inden gudeverdenen er, som bekjendt, Odin selv. Denne Odins visdom maa have indtaget en fremtrædende plads for bevidstheden, at dømme af de mange steder i Edda-kvadene, hvor denne kommer paa tale. Betragter man denne sag noget nærmere, saa viser det sig nu for det første, at Odins visdom ikke er *ethisk* opfattet. Det er ikke den vise verdensstyrer, Edda-digtene besynger, han, der forstaar at fremme sine gode planer ved anvendelsen af de gode og rette midler. Odins visdom, der skildres os i Haavamaal (fra v. 146 af), Vafthrudnismaal og Grimnismaal, omfatter dels theo- og kosmogonisk viden, dels mythologisk kundskab, dels kyndighed i udøvelsen af forskjellig slags troldom. Alt dette stod selvfølgelig for tidens bevidsthed som summen af al visdom. Men for det andet kommer nu hertil den merkelige

omstændighed, at *kilden til al denne visdom ikke er tænkt som værende i Odin selv, men udenfor ham.* Han er kommen i besiddelse af sin visdom derved, at han fik drikke af „ens dyra mjaðar“ (Haavamaal 140); denne magiske mjød er altsaa visdommens princip. En nødvendig følge heraf er det da ogsaa, at hvor vis end Odin er, saa er han dog ikke vis i absolut forstand. Da de onde drømme varslede ulykke for Balder, staar Odin raadvild, han ved intet andet at gribe til end at fremkalde en død volve af graven. Og *denne volve er visere end Odin,* hun kan fortælle ham, hvad han ikke ved (Vegtamskvida 4 fg.).

Odin er saaledes ikke *alvidende*, hvad da heller ikke nogen af de øvrige guder er. Yderst betegnende er det i saa henseende, hvad Hymiskvædet (v. 1) fortæller. Guderne faar lyst til gjestebud, men ved ikke, hvor de skal vende sig hen i denne anledning. De griber da til samme udvei som menneskene, de gaar til Frett, de stænker blod paa kviste, og derved faar de besked om, hvad de ikke selv har rede paa. Samme begrænsning møder os ogsaa i Thrymskvædet. Ingen af guderne ved, hvor der er blevet af Tors hammer. Loke maa iføre sig Freyas fjederham og fare afsted for at skaffe æserne efterretning.

Hvad der for øieblikket sker i verden, det ved ikke Odin i kraft af sin alvidenhed, men det *ser* han fra Hlidskjalv; herfra kan ogsaa de øvrige guder skue, hvad der foregaar i alle verdener (Grimnismaal og Skirnismaal, den prosaiske indledning). Enten nu Hlidskjalv er tænkt saa høi, at man derfra kunde overskue alle ting, eller man har forestillet sig samme som værende i besiddelse af magiske kræfter, nok er det: gudernes skuen af verdens begivenheder beror ikke paa noget hos dem selv, men paa noget udenfor dem.

Denne sterke begrænsning af gudernes viden, visdom og magt saavelsom den store skrøbelighed, der hefter ved dem i moralsk henseende, har vistnok for en betydelig del sin grund i den saa at sige paa spidsen drevne anthropomorfisme, der gaar gjennem Edda-kvadenes behandling af gudeverdenen. Ved denne er der opstaaet en uforsonlig

modsætning mellem den umiddelbare religiøse bevidsthed og den mythologiske formning. I denne bliver guderne mere og mere trukne ned og stillede paa saagodtsom samme trin som tidens mennesker. De besudles af menneskelige synder, de beheftes med menneskelige svagheder, de stilles ind under den almindelige menneskelige begrænsning, de udstyres med menneskelige lidenskaber. Gudernes vrede i Völuspaa 26 fg. staar allerede paa grænsen mellem guddommelig harme og menneskelig hevngjerrighed. Rent menneskelig er Freyas vrede, under hvilken hun fnyser slig, at Brisingesmykket farer hende af brystet (Thrymskvida 13). Paa almindelig menneskelig vis mundhugges Odin og Tor i Haarbarljod. I Lokasenna bruser lidenskaberne som bølgerne i stormen; den hevn, som digtets prosaiske efterskrift lader guderne tage over Loke, er raffineret barbarisk.

Gudernes liv og stel er en afspeiling af samtidens menneskelige forhold. Guderne æder og drikker baade til hverdags og i gilder. De holder ting under kritiske omstændigheder for i fællesskab at fatte beslutninger (Vegtemskvida 1). Deres gaarde ligger paa rad som gaardene i en bygd; de bor i sine haller, de har sine hørge (Grimnismaal 16), den ene gud ofrer til den anden (Hyndluljod 4). Det siger sig selv, at guder, der i denne grad er blevne anthropomorfiserede, derved ogsaa har tabt mesteparten af den guddommelighed, hvormed de fra først har været tænkt udstyrede.

Den umiddelbare religiøse bevidsthed fremtræder renest i betragtningen af gudernes forhold til menneskene. Det er vistnok nærmest i modsætning til de onde magter, at der i Vafthrudnismaal 17 og 18 tales om de *milde guddomme*, sváso goð, men i udtrykket ligger dog udtalt, at de vil menneskene vel. Og naar i samme digt (v. 13. 14. 25) talen er om nyt regin, synes derved at være udtrykt, at guderne er til gavn for menneskene. Som betegnelse for gudeverdenens normale stemning og forhold ligeoverfor menneskene optræder udtrykket *hylli,* velvilje, yndest (Grimnismaal 42 og 51); derfor tales da ogsaa (Lokasenna 4)

om *de hulde guddomme*, holl regin, en tanke, der paa et andet sted (Hyndluljod 2) udtrykkes med at sitja i hugum, at forholde sig venlig sindet. En aabenbarelse af denne gudernes hylli er de gode gaver, de skjænker menneskene. Et smukt udtryk for denne tanke møder os i Hyndluljod (v. 3), hvor det heder om Odin:

Gefr hann sigr sonum
en summum aura
mælsku morgum
ok mannvit firum;
byri gefr hann brǫgnum
enn brag skáldum,
gefr hann mannsemi
morgum rekki.

Paa den ene side synes gudernes hylli at være tænkt som det normale, men paa den anden side kan menneskene ogsaa lægge beslag paa den og forhverve sig de goder og gaver, som flyder ud af samme. Dette sker ved *bønner* og *ofringer* til guderne, ved at biðja og blota (Haavamaal 144. Hyndluljod 4); gjennem disse to midler lægger gudernes dyrkere sin *tillid* (trua á) *til guderne* for dagen (Hyndluljod 10). I høieste grad karakteristisk for tidens sunkne religiøsitet er det imidlertid, at Odin i Haavamaal (145) formaner mod at bede og blote for meget og erklærer dette for at være mere skadeligt end ganske at undlade disse ting:

betra er obeðit
enn ofblotit:
ey ser til gildis gjǫf.

Den, der gjør sig skyldig i overdrivelse med hensyn til blot og bønner, lægger derved for meget beslag paa guderne og kræver formeget af dem. Som Haavamaal anbefaler den gyldne middelvei baade i henseende til elskov og drik, saa er det samme ogsaa tilfældet, hvad religiøsiteten angaar.[1]

---

[1] De i nærværende afhandling anførte steder af Edda-kvadene er citerede efter S. Bugges udgave af Sæmundar Edda.

Etymologier.

Af

dr. Hj. Falk.

---

1. Den første halvstrofe af Hamðismál 20 lyder:

Hló þá Jǫrmunrekkr,
hendi drap á kampa,
beiddiz at brǫngu,
bǫðvaðiz at víni.

Forklaringen af tredje linje heraf finder jeg i den følgende strofe (21), der udtales af Jormunrek:

Sæll ek þá þœttumk,
ef ek sjá knætta
Hamði ok Sǫrla
í hǫllu minni, etc.

Det her ytrede ønske gaar øieblikkelig i opfyldelse, men til liden baade for Jormunrek, der faar sine hænder og fødder afhugne. Jeg oversætter *beiddiz at brǫngu* med 'ønskede (krævede) sig til skade' (*beiddiz* = *beiddi sér;* objektet er udeladt), ɔ: udtalte et ønske, hvis opfyldelse blev fordærvelig for ham selv. Ordet *branga* sætter jeg i forbindelse med følgende ord i det norske folkesprog: *brank* n. bræk, brøst, forslidelse; *branka* beskadige, brække, forvride, slide; *brankutt* forslidt, stødt, forgnavet.

Overgangen af *ng* til *nk* er som i oldn. *banga* = n. dial. *banka,* oldn. *kanginyrði* = mod. isl. *kankyrði,* muligens ogsaa oldn. *krankr* = ældre *krangr.* Etymologisk er *brank* etc. neppe sikkert at stille til got. *ana-praggan,* holl. *prang* 'tryk, trængsel', mht. *pfrengen* 'trænge' etc., hvilke beror paa laan fra kirkeslav. *na-pręgą* 'spanne' (Feist, Grundriss der got. etym. s. 142), endskjønt betydningen vilde stemme særdeles vel (*brank* da eg. slid frembragt ved tryk); ti de sidste ord har ellers i nordisk som i andre germ. sprog (undtagen engl. *brank* 'anzäumen, den kopf hoch tragen') *p* i anlyden: sv.dial. *prang* f. trang vei mellem to huse, n. dial. *pranga* = *prakka,* o. a.). Skulde *branga* høre til oldind. *bhraçą-s* 'fald, tab', hvortil man har stillet oldirsk *brēc* 'løgn, bedrag'? Efter den første etymologi bliver betydningen af *branga* nærmest trængsel, efter sidste skade, tab. Begge betydninger tilfredsstiller den mening, jeg har fundet i verslinjen *beiddiz at brǫngu.*

2. Angelsaxisk *frófor* f. trøst, *fréfran* trøste (oldsax. *fróƀra* el. *frófra* st. fem., *fróƀrian* el. *frúƀrean* vb.) stiller jeg sammen med got. *þrafstjan* trøste. Det got. ord forudsætter et subst. *þrafsti-,* der forholder sig til stammen *trap(o)s* som oldn. *refst* til stammen *rap(o)s* (= oldind. *rápas* n. 'körperliche beschädigung, verletzung'; ags. *ȝeresp* n. 'daddel', for **reps* af **rapis,* som ags. *wæsp* = oht. *wafsa* 'wespe'). Ags. *frófor* er *trāpos* + *ā;* vokalforholdet er som ved ags. *dóȝor,* oldn. *dœgr*: *dæȝ, dagr*; oldn. *hœns,* oht. *huon* (pl.-*ir*): *hani*; oht. *luog* (pl.-*ir*): *liggja*; sml. ogsaa got. *þéwis: þius,* oldn. *ræfr*: ὄροφος. Hvorvidt *frófor* etc. lader sig forene med gr. τέρπω, oldind. *tarpáyāmi* etc., lader jeg uafgjort. Derimod er oldn. *fró* f. 'hjælp, trøst, glæde' sikkert et ganske forskjelligt ord og hører sammen med tysk *froh,* oldn. *frár* (ogsaa *frór,* se Fritzner[2]).

3. Germ. *gat* n., der betegner 'aabning, hul', specielt 'anus', turde — under antagelse af den sidste speciellere betydning som den oprindeligere — være at henføre til græsk χόδανος 'der hintere', χέζω 'scheissen', skr. *hadanam* 'das scheissen', *hádati* 'scheisst.

4. Oldn. *geð* n. betegner 'sindet som sæde for menne-

skets tanke og vilje, dets bevidsthed og begjæringer; 2. vellystig lidenskab' (Fritzner[2]). Jeg forbinder ordet med gr. θέσσασθαι 'erflehen' (af *θετ-σ-) og πόθος 'verlangen, sehnsucht' (af *φοθο-ς) af roden *ghedh* (Brugmann Grundriss s. 320). *geð* er opstaaet af germ. **ʒaðjom* = idg. *ghodhiom* og er saaledes paa suffixet nær identisk med gr. πόθος.

5. Fick, Vergl. Wörterb. s. 76 sammenstiller oht. *gikewen* 'nennen, heissen' og gr. γόος 'klage'. Mig forekommer denne sammenstilling fra betydningens side mindre tiltalende. Jeg foreslaar at henføre det germ. ord, der i ags. heder *cieʒan* 'rufen, nennen' (grf. **kaujan*) til gr. βοή 'ruf' (af βοϝα, grf. **gouā*), skr. *gávate*, *jōguvē* 'verkünde laut' (rod *geu*). En direkte lydlig parallel til det græske ord finder jeg i det norske dialektord *kaa* f. kaie, allike = holl. *kauw*, der vistnok hører sammen med engl. *caw* 'krächzen'. Derimod synes folkesprogets *kaua* 'lokke (dyr), kalde med en hujende lyd' ikke direkte at kunne forbindes hermed.

6. Brugmann stiller (Griech. Gramm. s. 120, Grundriss I, s. 148) græsk πᾶς παντός til oldind. *çá-çvant-* 'vollständig, ganz, jeder' (= ἅ-πᾱς) under antagelse af en idg. grundform *ku-n̥t-*. Jeg forener hermed det oldnorske *hund-* i composita, hvis germ. grundform jeg ansætter som *hundá-* = gr. παντο-. At betydningerne ganske dækker hinanden, kan sees af følgende ligninger: *hund-djarfr* = πάντολμος, *hund-forn* = παμ-πάλαιος, *hund-margr* = πάμ-πολυς, παμ-πληθής, *hund-víss* = πάν-σοφος (πάσσοφος). For andre sammensætninger, som *hund-eygr*, *hund-geðjaðr*, ligger substantivet *hundr* 'canis' til grund, og disse dannelser har ikke været uden indflydelse paa de første: naar saaledes *hund-víss* kun bruges om jotner, beror dette uden tvil paa tilknytning til ordet for 'hund' (jvf. Oxf. Ordb.). Vanskeligere at bedømme er *hund-heiðinn*, da ikke blot oldnorsk har udtryk som *heiðinn sem hundr*, Heilag II, 210, *heiðinn hundr*, Hom. 152, *heiðnari en hundar*, Flov. 178, *heiðnari hundum*, Flov. 134, men ogsaa angelsaxisk har tilsvarende: *ðone hǽðenan hund*, Judith X, 110.

---

[1] Maaske er dog γόος og βοή beslegtede, se Brugmann *Grundriss* I, § 428 c.

7. Det oldn. *haukstaldr* poet. 'fornem mand, fyrste' og de norske og svenske dialekters *hogstall* 'enkemand' beror efter min mening ikke paa laan fra angelsaxisk eller nogen anden germ. dialekt (jvf. Burg, Runeninschr. s. 120); mod en saadan antagelse taler 1. existensen af et urnordisk *hagustaldaʀ* (Strandstenen, Valsfjordindskriften), 2. ordet *hogstall's* udbredelse i nyere dialekter, 3. ordet *haukstaldr's* afvigende form og nuancerede betydning. *haukstaldr*, der blot forekommer i poesien og kun i betydningen fornem ung kriger el. fyrste, kan baade paa grund af sin form og sin betydning ikke vel være stamfader for dialekternes *hogstall* 'enkemand', ligesaalidt som det ligefrem, d. v. s. ved en rent lydlig udvikling, kan være opstaaet af det urnord. *hagustaldaʀ*. Jeg forklarer forholdet saaledes: medens det gamle *hagustaldaʀ* har fortsat at leve i den almindelige prosatale, uden her at undergaa anden forandring end den, som lydlovene førte med sig, har i det poetiske sprog en omtydning fundet sted, der baade har influeret form og betydning. Denne omtydning skyldes tilknytning til ordet *haukr,* der jo paa mange maader blev et symbol paa høvdingen: sml. *haukr* poet. 'fornem ung kriger el. fyrste', adj. *hauklundaðr*; ordet *ha(w)ukoþuʀ* paa Vångastenen forklarer Bugge nu af urnord. **haukōn* 'jage med falke'; saavel jagtfalkens egenskaber som den skik, at fornemme mænd jagede med den, synes her at komme i betragtning. At den lydlige omdannelse ikke i virkeligheden har været meget voldsom, er klart, naar man overveier, at i *hǫg-* *g*'et foran et følgende *st* maa have havt en *k*-lignende udtale, og at vokalen *ǫ* berører sig nær med diftongen *au* (t. eks. *auðlingr* = *ǫðlingr*). — Ved bedømmelsen af ordet hagestolz's forskjellige former: oht, *hagustalt* el. *hagastalt,* ags. *hagosteald* el. *hægsteald*, oldsax. *hagustald* etc. volder vokalen *u* i kompositionsfugen vanskeligheder: paa den ene side synes den almindelige tydning af ordet som 'hagbesitzer' (sml. ags. *ánhaga* 'eneboer') i modsætning til 'hofbesitzer' (se t. eks. Kluge, Etym. Wörterb.) at kræve en *a*-stamme i første led, paa den anden side lader de former, der opviser en saadan, sig lettelig forklare som omtydninger eller analogi-dannelser,

medens *u*'et bliver uforklaret. Jeg redder den anførte, særdeles tiltalende etymologi paa følgende maade. Fra ordet for 'heks': oht. *hagazussa,* ags. *hæȝtesse,* hvis sammenhæng med oht. *hag,* ags. *hæȝ* og *hęge,* oldn. *hagi* synes utvilsom, slutter jeg til et subst. germ. **hagut, -at, -it,* dannet som ags. *rýmet* locus, *syrwet* latibulum, etc. (Bahder, Verbalabstr. s. 112 f.), hvoraf t. hexe er dannet efter analogi af t. nixe = oht. *nichussa,* o. a. (Kluge, Stammbildungslehre § 46). Ordet **hagut, -at, -it* har i germ. havt samme skjæbne som ordene for öl, helt, maane, t. neffe, o. a., d. v. s. dentalen er bortfaldt i udlyd.

8. Efter Hamðismál str. 22:

hitt kvað hróðrglǫð,
stóð of hléðum

etc., hvor *hléðum* nærmest synes at være = *mærum,* og Oddrúnargrátr str. 4:

hvat es frægst
[hér] á foldu,
eða hvat es hléz
Húnalands?

hvor *hléz* staar parallelt med *frægst* og synes blot at være en variation hertil, statuerer jeg et adjektiv *hléðr* 'berømt'. Dette ord er efter min mening opstaaet af urnord. **hlewiþaʀ* = got. **hliwiþs,* der er at sammenstille med got. *þaursiþs, gatarhiþs* etc. (Kluge, Stammbild. § 225). Til samme rod hører muligvis ogsaa det paa guldhornindskriften forekommende mandsnavn *Hlewa-gastiʀ,* som F. Burg, Die älteren nord. runeninschr. s. 19, forbinder med gr. Κλεόξενος; denne ligning: germ. *hlewa-* = gr. κλεϝο- (af κλέϝος = skr. *çrávas*) synes mig for de allerfleste herhen hørende navne, nemlig de nord. myth. navne paa *Hlé-,* de ags. paa *Hleo(w)-,* de oht. paa *Hleo-,* at give en mere tiltalende mening end den almindelige identificeren af *hlewa-* med oldn. *hlé* 'ly'; en bestyrkelse af Burgs antagelse finder jeg ogsaa i de oht. navne *Hlud-rich, Hlud-olf, Hlot-hari,* ags. *Hloþwih,* hvis første led utvilsomt hører sammen med gr. κλυτός, skr. *çrutás.*

9. Oldn. *húfr* m. 'skibsskrog' er efter min mening samme ord som oldind. *kūpa-s* 'grube, höhle' og altsaa nær beslegtet med lat. *cūpa,* gr. κύπη 'höhle, hütte', κύπελλον 'bauchiges trinkgefäss, becher'. Navnet skriver sig saaledes fra skrogets bugede form og hulhed.

10. Oldn. *kurr* m. 'lydelig ytring, rygte' stiller jeg til oht. *cherran* 'schreien, wiehern, knarren'; endvidere til lit. *garszas* 'stimme', lat. *garrio* 'schwatze', gr. γηρύω 'spreche, töne', oldind. *gṛ-nā́-mi* 'rufe, rufe an'.

11. Ags. *æfnan (efnan)* betyder som oldn. *efna* at udføre. Samme betydning har ags. *ræfnan,* hvilket verbum dog ogsaa, i lighed med *dréogan*, har udviklet betydningen 'taale, lide'. Jeg nærer ingen tvil om, at disse verber i virkeligheden er identiske, eller rettere, at *ræfnan* er opstaaet af sammensætning af præp. got. *us* og *æfnan.* **uz-abnjan* har i ags. givet *ræfnan,* paa samme maade som got. *at-augjan* i oldsax. heder *tógean,* mht. *zöugen,* eller som ags. *æt-wītan* i engl. heder *twit.*

12. Verbet *rœtask* i forbindelser som: *mun þá enn á rœtask um gaman manna,* Heimskr. Ungers udg. s. 681, *þat tal þótti Egli gott ok rœttist af vel,* Egils s. F. Jónssons udg. s. 289, o. fl. ligesom adjektivet *málrœtinn* forklares i ordbøgerne paa en misvisende maade. Disse ord stilles i sit rette lys ved at sees i forbindelse med ags. *rót* 'glad', *árétan* 'opmuntre'. Herefter betyder *málrœtinn* glad i tale, *rœtask* blive munter, *á rœtask* blive muntrere.

13. De oldn. adjektiver *skol-beinn* og *skol-brúnn* er efter min mening ikke rigtig forklarede i ordbøgerne. Som af citaterne i Oxf. Ordb. fremgaar, betegnes ved *skol-brúnn* en egenskab, der er karakteristisk for en type af mænd med mørke øine og haar og skarpe ansigtstræk: *svarteygr ok s.*; *svartr á hár, skarpleitr, nǫkkut s ; s. ok skarpleitr; s. nǫkkut, jarpr á hár;* endvidere er begrebet af meget relativ art: *s. mjǫk, nǫkkut;* endelig synes ordet egentlig ikke at være noget epitheton ornans: *rauðskeggjaðr, skolbrúnn ok heldr illmannligr.* Det synes da lidet rimeligt, at *skolbrúnn* skulde have betegnet 'med mørke øienbryn' (Vigf., Fritzner), da dette jo ikke i og for sig var uskjønt, og der

desuden for de forskjellige grader af mørkhed var andre ord forhaanden. Jeg forbinder *skol-* med gr. σκολιός 'skraa, skjæv' (√ *skel*) og oversætter *skol-brúnn* med 'som har skraatliggende øienbryn', *skol-beinn* med 'skjævbenet'. I germ. har af den ubetonede form *skl̥* > *skul* udviklet sig en række ord med *u*-vokalisme, t. eks. oldn. *skýlihǫgg* 'skraahug'. Af roden *skel* har efter min mening ved tilføielse af rodde-terminativet *k* (hvorom nærmere Fick, Vergl. Wörterb. 4 bind, s. 51 ff.) udviklet sig roden *skelk*: oldn. *skjálgr,* oht. *scëlah,* ags. *sceolh* 'skjelende'. Foruden de af Fick nævnte eksempler paa saadanne dannelser vil jeg fremhæve følgende: oht. *dërh* 'gjennemboret', ags. *þurh* 'gjennem' etc. synes at høre til gr. τερέω 'borer, dreier' og at være afledet af præp. *ter* (skr. *tíras,* lat. *trans,* irsk *tar* af **terā*) omtrent som lat. *reciprocus* af *re* og *pro;* got. *þwaírhs* 'zornig', oht. *dwërah* 'schräg, quer, zornig', ags. *þweorh* 'verkehrt', oldn. *þverr* tør maaske stilles til st. vb. oht. *dwëran,* ags. *ðweran* 'røre om', under antagelse af en grundbetydning 'verdreht, verkehrt' (sml. *reiðr:* germ. *wrīþan*), og forbindes med lat. *torqueo* 'snor, dreier', gr. τρέπομαι; got. *filhan,* hvortil oldn. *fjálgr* 'varm, inderlig', turde høre sammen med lat. *sepelire.*

14. Kluge, Etym. Wörterb., antager grundbetydningen af ordet *sterben* for 'sich plagen' og erklærer den germ. rod *sterb*'s forhistorie for dunkel. Jeg tror, at den oprindelige betydning er 'at blive stiv': sml. oldn. *stjarfr* 'stivmundet', *stirfinn* 'stivsindet', *stjarfi* 'stivkrampe' (ags. *steorfa* 'pestis', oht. *stërbo,* oldsax. *man-sterƀo*). Hermed sammenstiller jeg gr. (σ)τέρφος 'den haarde ryghud paa dyr', lat. *tergus,* gr. στέρφινιος 'stiv'. Roden *sterbh* er en udvidelse af *ster* i gr. στερεός 'haard', tysk *starr.*

Kristiania i juni 1889.

Några ord om de latinska verbalbildningarne med *n* i presensstammen.

Af
Karl Ferdinand Johansson.

Latinet har flera klasser af verb, hvilkas presensstam är utvidgad med ett element, hvars enda eller förnämsta beståndsdel är ett *n* (se t. ex. G. Meyer Die mit nasalen gebildeten präsensstämme 104 ff.; Froehde B. B. VI, 182 ff. Stolz Lat. gramm. § 103).

Först och främst sådana, som historiskt motsvara den sanskritiska s. k. 9de presensklassen, a) med förallmänligande af den långa stamformen i singularis och i latinet inordnade under den s. k. 1sta konjugationen: *con-sternā-re, a-spernā-ri, ap-pellā-re* o. s. v., b) med förallmänligande af pluralens korta stamform: *sterne-re, sperne-re, cerne-re, pelle-re* o. s. v. efter den s. k. 3dje konjugationen. Jfr. Froehde B. B. III, 295. IX, 107 ff. Wackernagel K. Z. XXV, 267.

Dernäst sådana, som historiskt motsvara den sanskritiska s. k. 5te presensklassen. Äfven dessa ha naturligtvis blifvit tematiska och uppträda i latinet, a) under formen *-nuo*: *minuo, sternuo,* vare sig ur **mineu̯ō* (jfr. κινέϝω) eller **minuō* (jfr. κίνυμαι); b) under formen *-no* från plur.: **-́nu-mos* > *-ni-mos* och deraf 1 sg. *-no;* intet säkert fall, jfr. *pango* nedan. Jag har icke anledning att vidare uppehålla mig med dessa fullt klara och utredda bildningar.

Icke häller skall jag mera än i korthet omnämna verbalbildningar som *pando, tendo* (umbr. *ostendu), pango.* De äro italiska ljudlagsenliga ombildningar af diverse ursprungligen ej 'nasalinfigerade' typer: *pango* utgånget t. ex. från pl. *păgnumos,* hvartill sing. i grekiskan lyder πήγνυμι; *tendo* af **tetnō*, en presensbildning motsvarande ἔπεφνον, ἔτετμον, s. *ápaptat,* jfr. skr. *tatánat* o. s. v.; *pando* af **patnō,* jfr. πίτνημι (Thurneysen K. Z. XXVI, 301 ff. Brugmann Amer. Journal of Phil. VIII, 441 ff. Grundriss II, § 69, 2. Stolz Lat. gr. § 67 c. Beaudouin G. G. A. 1888, 654).

I. Deremot fordra de s. k. egentliga nasalinfigerade verberna en något utförligare behandling. Brugmann har i M(orphologische) U(ntersuchungen) III, 148 ff. velat förklara den specifikt ariska böjning, som kallas den 7de presensklassen, för en arisk nybildning. Jag tror icke, att så är fallet, något som jag nedan med ett par exempel vill söka visa. I hvarje fall har denna böjning på några få rester när försvunnit i de öfriga språken. I dessa finnes blott kvar en tematisk böjning på grundvalen af dual- och pluralformernas presensstamform. Det finnes i de flästa indoeuropeiska språk verb med ett infigeradt *n,* hvilka böjas tematiskt — i skr. efter den s. k. 6te presensklassen — och såsom tematiska tyckas härleda sig från indoeuropeisk tid. Det kan vara svårt att afgöra, om dessa redan i indoeuropeisk tid äro sekundärt utvecklade ur en *indoeuropeisk* böjning identisk med den 7de sanskritiska presensklassen eller ej; afgörandet beror ju på uppfattningen af denna sanskritiska böjnings anor. Jag skall derför till en början nöja mig med att uppräkna de latinska verb, som ha ett infigeradt *n* motsvarande dylikt infix i andra språk; dock så att jag anför de verb, som i sanskrit ha tematisk böjning, i en grupp; de deremot, som motsvaras af sanskritiska efter 7de klassen (med otematisk böjning), i en. En tredje grupp omfattar sådana verb, som icke i sanskrit ega motsvarande *n*-bildning. a. Härtill höra *mungo,* (s. *muñcáti*), *pingo* (s. *piṅçáti), rumpo* (s. *lumpáti),*

tundo (s. *tundáti*), *fungor* (s. *bhuñjati*, *bhuñjēt* förutom äldre *bhunákti*), *pinso* (s. *ápiṅṣat* förutom äldre *pinaṣṭi*), *scindo* (s. *chindati*, förutom äldre *chinátti*). b. *linquo* (s. *rinákti*), *vinco* (s. *vinakti* 'skilja', jfr. lit. *veikti* 'tvinga', ἐπί-εικτος E 892. Π 549), *jungo* (s. *yunákti*), *findo* (s. *bhinatti*); om *fungor* (s. *bhunákti*, yngre *bhuñjati*), *scindo* (s. *chinátti*, yngre *chindati*), *pinso* (s. *pinaṣṭi*, yngre *piṅṣati*) se ofvan; *ungo*, *unguo* har visserligen i sanskrit motsvarande böjning efter 7de klassen, men der, liksom i lat., följer *n* med i hela verbaltemat; *nanciscor*, som har en etymologisk motsvarighet i s. *açnōti* och *anaçāmahāi* (Rv. VIII, 27, 22), *náçati* 'uppnå', rot *enekh-*, bör kunna föras hit, ehuru formen erbjuder åtskilliga svårigheter att förklara. c. *frango* (jfr. dock s. *bhanákti*, se nedan) rot *bhrēg-*, *lingo* jfr. λείχω, *fingo* jfr. g. *deigan* (θιγγάνω), *ningvit*, *ningit* jfr. νείφει (lit. *sningti*), *mingo* jfr. s. *mēhati*, l. *meio*, *cumbo* jfr. *cubare*, *pungo* jfr. *pugil*, *stinguo* jfr. *in-stigare*, *fundo* jfr. g. *giutan*, *tango* jfr. *in-teger*, *langueo* jfr. λήγω (λαγγάζω), *stringo* jfr. *striga*, fbg. *striga*, *plango* jfr. g. *flôkan*, *sancio* jfr. *sacer* o. s. v.[1]

Med afseende på dessa verb uppstår nu den frågan: utgå alla eller en del af dem från en ursprunglig böjning, som var väsentligen lika med den sanskritiska 7de presensklassen, eller är denna sekundär, d. v. s. en nybildning inom de ariska språken?

Man kunde, i fall man är benägen att antaga det första alternativet, dock tänka på, att åtminstone en del, specielt klasserna a, c, ej ursprungligen hade någon sådan böjning, som representeras genom *yunákti* — *yunjmás*. Det är möjligt, att så är; men sålänge man icke kan konstatera, från hvilket annat håll de ha sitt ursprung — om t. ex. från en böjning motsvarande 9de sanskritiska presensklassen, ungefär **vidnāmí* — **vidnāmés* — så torde det vara lika säkert att likställa dem med den andra gruppen. Detta, som sagdt, under

[1] Ett eller annat torde vara sekundärt. Från de anförda äro de verb att skilja, som ingenstädes uppvisa nasallös form: *scando*, *mando*, *lambo* (jfr. dock *labium*) *prœ-hendo*, *de-fendo*, *ac-cendo* (*candeo*), *plango*, *cingo*, *pendo* (*pendeo*, möjligen <**pet-nō*), *tondeo*, *prandeo*, *spondeo* (troligen lånord); vidare *linquier* (lit. *lènkti*), *tingo*, *ringor*, *cunc-tari*.

den förutsättningen, att typen *yunájmi* — *yunjmás* är indoeuropeisk.

II. Om denna typ åter är indoeuropeisk eller ej, är en fråga, som är mycket omtvistad. Så mycket är säkert, att den korta stamformen **i̯ung-*, s. *yunj-*, l. *jung-* är indoeuropeisk. Det framgår genom en jämförelse af de indoeuropeiska språken. Frågan åter, om den långa stamformen **i̯uneg-*, s *yunaj-* tillhör urspråket, har blifvit olika besvarad. Brugmann har o. a. st. besvarat denna fråga nekande och förklarat hela den sanskritiska böjningen såsom en analogibildning utgången från tvänne verb *anaj-mi* och **anaç-mi*, der *anaj-* och *anaç-* beteckna s. k. rotformer, hvilkas svaga stadium vore *anj-* och *anç-*. Brugmanns åsikt kan endast motbevisas genom anförande af faktiska bevis. Jag skall här framdraga ett par exempel; hvarförutom jag hänvisar till det indirekta bevis för 7de klassens tillvaro äfven i latinet, som Beaudouin G. G. A. 1888, 654 ff. antydt, nämligen att de verb, hvarest ett velart *g* l. *gh* efter *n* i latinet ej öfvergår til *-gu-* vore att förklara så, att de ursprungligen just tillhört en böjning sådan som *yunájmi* — *yunjmás,* hvarest antingen en vokal föregick *g* eller föröfrigt en konsonant följde omedelbart derpå.

Jag hänvisar först och främst till ett grekiskt verb, som jag redan De deriv. vb. contr. 108 f. sökt förklara genom antagande af en nasalinfigerad stamform motsvarande *yunaj-* i sanskrit. Jag föreslog nämligen att förklara κῡνέω ur ett *κυ-νε-σω, indoeurop. **ku-ne-s-mi*, af en rot *kus-* (*keu̯s-*). Så senare äfven W. Schulze Quæst. hom. specimen, Greifswald 1887, s. 15 n. 42. 42 n. 132. Härtill fogar jag nu ett par latinska exempel, som dock förefalla tämligen oigenkänliga.

Allmänt erkännes *frūniscor* höra till *fruor, frux, frugi,* g. *brûks, brûkjan* o. s. v. (Corssen I, 420 f. n. II, 284. 732. Osthoff P.-B. B. VIII, 294 f. o. s. v. Det förekommer hufvudsakligen endast i äldre lat. hos Lucil. XVIII, 3 (Non. 113 = L. Müller I, 158), citeras hos Gellius XVII, 2, 5 f. (Hertz), som omtalar, att Q. Claudius, Q. Metellus Nu-

midicus och Novius användt *fruniscor* och tillägger, att det var mycket sällsynt under och efter Ciceros tid; föröfrigt förekommer det hos Plautus, citeras af Festus 92,9, förekommer i glossarer (Loewe Prodr. 326). Om detta verbs bildningssätt har man hyst olika åsikter. Med afseende på det långa *ū* samt bildningen med *n* föröfrigt säger Ritschl Opusc. IV 134 f., att man har att antaga en grundform **fru-in-iscor,* med ett inskjutet *-in-* liksom i några verb, som senare skola behandlas. Detta går naturligtvis icke för sig. Det vanligaste antagandet går derpå ut, att till grund för bildningen skulle ligga en nominalstam **frū-n-ĭ-*, **frūg-nĭ-*. Dertill ansåg man sig ha så mycket större rätt, som äfven *frūnītus* förekommer (Nov. hos Gell. XVII, 2, 8). En sådan bildning ansåg man sig ha uti umbr. *persni-* i part. *pers-nis* (= *persnitus,* Aufrecht-Kirchhoff Umbr. sprach-denkm. II, 167), *persnīmu, persnīmumo* (Corssen II, 283. 732. Brugmann M. U. I, 168 f. Bücheler Umbrica 198) af **perc-sc-ni-*. En annan sådan stam vore l. *fīni-,* som också uppträder i verb *fīnio, fīnisco* (jfr. Schweizer K. Z. II, 380 f. Kuhn ib. 397. Zeyss ib. XVII,421. Bugge Fleckeisens Jahrb. 1872, 102. Corssen I, 420 n. f. II, 284. 732). Det kan icke nekas, att denna bildning sålunda i formelt hänseende är möjlig. Icke häller torde det ligga något hinder i att antaga en ljudöfvergång **frūg-ni-* till *frūni-*. *Kort vokal* + *g* + *n* i inljud blir visserligen *lång vokal* + nas. *n* + *n* (skrifvet *-gn-*). Men om man jämför förhållandet *ăgmen*: *exāmen* (af **-āg-men*), så torde man med säkerhet kunna uppställa regeln, att *lång vokal* + *g* + *n* blir *lång vokal* + *n;* allra hälst som kanske *fīni-* erbjuder ett positivt stöd, ifall det är af **bheig-ni-* (Bezzenberger och Fick B. B. VI, 239). Fins det således egentligen intet positivt hinder för att tolka det af **frūgniscor,* så kan jag dock icke neka, att denna tolkning förekommer mig osannolik. Det finnes annorstädes intet spår af nominalstammen **frūni-,* ej ens i ett verb som **frūnio*, ungefär som *fīnio* (: *fīnī-sco*); *frūnī-tus* kan naturligtvis vara bildadt efter ett annat mönster. Det långa *ū* kan vara ursprungligt, men också allt för väl inkommet från *frūgi*, *frūg-* o. s. v. Det finnes ingen

säker hållpunkt för att t. ex. med Corssen ansätta ett *frūnīscor* med långt *ī*, lika litet som t. ex. för Osthoff Perf. 157. 257 f. att ansätta ett *concŭpīsco* i st. f. *-cŭpĭsco* o. s. v.; ett *frūnīscor: frūnītus* kan i vokaliskt hänseende jämföras med *quiĕsco: quiētus*. Men äfven om *frunīscor* skulle ha naturlångt *ī*, så kan det ganska väl bero på anslutning till verb på *-īsco :-ītus*, bildade i anslutning till *afledda* verb på *-io*.

På samma gång jag medger, att jag icke kan motbevisa den vanliga förklaringen, vill jag dock antyda, hvad som gör mig stämd att förklara *frūniscor* som ett verb med nasalinfix, d. v. s. af **frū-ne-g-scō*.

Man har ofta (t. ex. Bopp Gloss[3]. 275. Grassmann K. Z. XVI, 163 och Wb. z. Rigv under 2 *bhuj-*. J. Schmidt Voc. I, 131 o. a.) sammanstält s. *bhunákti* pl. *bhunjmás* och l. *fungor* — som naturligtvis sinsemellan höra tillsammans, Fick I, 161. 701. II, 173; med ἀφύσσω förenas *bhunákti* af L. Meyer K. Z. XIV, 95 — med lat. *fruor* o. s. v. Och när betydelserna äro så lika, ja nära nog identiska, och dessutom i formelt hänseende analogien *bhunákti: *frūneg-scō* = *bhunjmás: fungor* — oafsedet *r* — är så slående, så är det, synes mig, frestande att söka uppehålla denna sammanställning.

Följande förklaring låter mycket väl tänka sig. Det gafs en ursprunglig indoeuropeisk böjning **bhrū-né-g-mi* pl. **bhrū-n-g-més*. Redan i sing. stod hufvudaccenten på en följande stafvelse, men den närmast följande. Flyttades nu hufvudaccenten ett stycke längre fram, så är det ganska tänkbart, att *r* redan i indoeuropeisk tid på grund af stafvelsens minskade fonetiska värde ljudlagsenligt försvann. Redan i indoeuropeisk tid fick man sålunda ett paradigm **bhrūnégmi* — **bhungmés*. I sanskrit skedde en kontamination i bildningen af **bhunag-* i sing. efter den *r*-lösa pluralen. I latinet genomfördes deremot både singular- och pluralformerna till fullständiga paradigm **frūneg-*, som sedan lagts till grund för **frūneg-scō, frūniscor*, och *fungor* från pluralens stamform.

För den postulerade utvecklingan synas mig följande fall tala. Den indoeuropeiska roten *bhrēg-* (i fht. *brâhhun*,

l. *frēgi:* g. *brikan*) har sannolikt, att sluta af l. *frango,* i indoeuropeisk tid böjts äfven efter 'infix'-klassen. Jag har svårt att tro, att det är en blott tillfällighet, när vi i andra språk finna ett verb med samma betydelse, men som skiljer sig från roten i *frango* o. s. v. hufvudsakligen endast genom frånvaro af *r*, nämligen s, *bhanákti* — *bhañjmás,* ir. *cóm-boing* 'confringit', *combaig* 'fregit', lit. (i ordbildn.) *bangà* 'våg' (jfr. arm. *bekanem,* aor. *beki,* Bopp Vgl. gr. II[3], 353. Hübschmann Arm. st. I, 22). Jag förutsätter en indoeuropeisk böjning **bhre-né-g-mi* — **bhrə-n-g-més.* Häraf redan indoeur. **bhrenégmi* — **bhəngmés.* I skr. har nu i sing. införts en kontaminationsform af samma art som vid *bhunájmi*: *bhanájmi* — *bhanjmás.* I öfriga språken har antingen den svaga formen blifvit förallmänligad, såsom i ir., lit. (jfr. arm.), eller ock har en kontaminationsform med svag stam från pluralis och *r* från singularis förallmänligats, som i lat. *frango.* Det är ej häller omöjligt, att förhållandet mellan *Ϝρήγνυμι* och *Ϝάγνυμι* — båda med bet. 'bryta' — kan vara det samma. Betingelsen för *r*-bortfall kunde föreligga i en pluralform som **u̯răg-nu-més* > **u̯ăg-nu-més.* Och detta har gifvit upphof till *Ϝάγνυμι.*

Förklaringen af *fruniscor* som ett infixverb stödes i viss mån af ett annat verb med lika bildning, nämligen *con-, oc-quinisco.* Froehde har B. B. III, 330, jfr. Bersu Gutt. 151, sammanstält detta ord på grund af perf. *conquexi* och en glossa hos Festus *quactum,* med s. *cakita-*, gr. πτήσσω, κατα-πτακών, πτώξ o. s. v. (hvarom dock jfr. Brugmann M. U. I, 17). Häremot tala så väl betydelsen som formella skäl. Sammanställningen med *coxim* (J. Schmidt K. Z. XXIII, 270. XXV, 76. 94. Pluralbildningen der idg. neutra 105. Leo Meyer Vgl. gr. I[2], 36. 243. 821. Pott Wzwtb. IV, 22 f. Osthoff Perf. 583 f. är sannolikt riktig.[1] Hela gruppen

---

[1] Jag tror också, att så väl *coxim* och *coxa* höra tillsammans (Savelsberg Rh. mus. n. f. XXVI, 394. Curtius Et.[5] 154. Corssen Beitr. z. it. spr.-k. 342 f. Kluge Wb. under hechse. Bezzenberger B. B. XII, 239) som att dessa båda ord (med Benfey Wzllex. II, 24 o. a.) böra föras till ifrågavarande rot (jfr. J. Schmidt Voc. I,

af beslägtade ord finner man i hufvudsak riktigt — ehuru ett och annat torde komma att afgå — hos Fick I, 36. 303. 535. II, 49. III, 76. Vi ha afgjordt att förutsätta en rot *qu̯eq-* eller *qeu̯q- (qeu̯eq-)*. Af denna rot har man bildat åtminstone två presensbildningar med *n:* 1. **qŭq-nā-mi,* som återfinnes i fisl. *húka,* mht. *hûchen,* nht. *hocken* o. s. v. (Osthoff P.-B. B. VIII, 297), 2. **qu(e)-ne-q-mi,* som med öfvergång till tematisk konjugation återfinnas i s. *kuñcatē* (äfven *kucati* finnes) 'sich zusammenziehen, krümmen'. Den normala stamformen i singularis återfinner jag nu också i lat. *con-quini-sco,* som jag tyder ur **con-que-ne-q-scō*, eller också möjligen ur **con-qu-ne-q-scō* med ur andra former infördt *-que-*. Jag är så mycket mera benägen för en sådan tolkning af verbet, som den äldre af **con-quec-ni-scō* (t. ex. J. Schmidt K.Z. XXIII, 270; o. a.) sannolikt är oförenlig med latinska ljudlagar. Utaf **-quec-ni-* borde man vänta **-quig-ni-*.[1] Att här ge sig in på stridsfrågan om *(q)ve-* i latinet (jfr. J. Schmidt

---

153. K. Z. XXV, 121. Bersu Gutt. 171. 184. Fick B. B. III, 87). Jag betraktar å ena sidan *coxi-m* som en lok. på *-si* af ett rotnomen *qu̯ōq-* jförligt med δεκσι-, *αἰτ-σι- parall-former till g. *taihsv-a,* μεταχ-σύ, *αἰτ-συ- (förf. B. B. XIV, 172. K. Z. XXX, 423 n. 1), eller, hvilket kommer på ett ut — ty ändelsen *-si*, såväl som *-su* i lok. pl., har utgått från s. k. *s*-stammar eller isolerade kasus på *-s* — som en lok. på *-i* af en *s*-stam **qu̯oqos*: **qu̯oks-i.* Å andra sidan är *coxa* en feminin abstraktbildning — hvarur neutr. plur. uppstått — till denna neutrala *s*- stam **qu̯oqos-*: det betydde abstrakt-kollektivt «böjning» i allmänhet. Deraf har sedan de olika betydelserna hos *coxa* och de med dem sammanhörande orden utvecklat sig — I förbigående skall jag här anföra et annat exempel på växlingen af kasusformen på *-si* och *-su* (resp. *-s-i, -s-u*). Ἐλευθύνια I. G. A. 79 = Cauer 17, 11, Ἐλευσύνιος Bull. de corr. hell. III 1879, 292 är bildadt på en lok. *Ἐλευθ-σ-υ-, på samma sätt som Ἐλευσίνιος är bildadt på lok. *Ἐλευθ-σ-ι-, af rotnomen ἐλευθ + *-si, -su-* resp. *s*- st. ἐλευθ-ς- + *i, -u.* Namnet Ἐλευσῖς är blott en substantiverad lok. (jfr. förf. B. B. XIII, 111 ff.). Kretschmers förklaring K. Z. XXIX, 414 är oriktig.

[1] Att, som man kunda tänka på, förena *con-quini-sco* med s. *çvañc-* — i formelt hänseende skulle förklaringen af *conquini-sco* bli den samma — tror jag icke är lämpligt. Jämför man de ställen i Rv. der *çvañc-* förekommer, är betydelsen tydligen 'öppna (sig)', '(sich) auftun', såsom också betydelsen anges i Boehtlingk Sktwb., under *çvañc-*.

K. Z. XXV, 94. Osthoff Perf. 578 ff. Havet Mem. V, 43. Stolz Lat. gr. § 8) skulle föra för vidt.

III. Utom de nu anförda verben med *n*-utvidgning finnas ännu några enstaka egendomliga, med ett högst osäkert undantag, endast i 3 pl. uppträdande former, som innehålla ett *-n-* eller ett *-īn-* mer än de i det vanliga språket uppträdande formerna. Men innan jag uppräknar och redogör för dessa, måste jag affärda ett par tre andra former, som icke kunna göra ringaste anspråk på att likställas med de nämda blott i 3 pl. uppträdande bildningarne: *carinare, coquinare, solino* (= consulo).

a. *carinare* Enn. Ann. 181 f. (Vahlen): — — — *contra* ***carinantes*** */ verba [atra] atque obscoena profatus* (Serv. ad. Aen. VIII, 361). Salmasius konjicierade deremot: *et contra* ***căr̆inans*** *verba atque obscoena profatus*, detta nämligen för att undvika det långa *ī (carīnantes)*, som skulle uppstå, i fall man strikt följde Servii läsart. Att verbet heter *car̆ino*, framgår af ett annat citat Enn. Ann. 229 (Vahlen): *nec me rem decet hanc* ***car̆inantes*** *edere chartis.* För-

---

Jag ansätter grundbetydelsen 'spärra ut, sträcka ut, öppna, utvidga sig'. Jag för til samma rot nht. *schwanger*, mht. *swanger*, fhd. *swangar*, ags. *swongor* med bet. 'tung, trög'. For denna sammanställning påminner jag om följ. Rv. III, 33, 10: *maryayēva kaniā çaçvacāi tē* (jag vill böja mig ned för dig liksom en digifvande moder), jag vill *öppna mig* för dig liksom den unga kvinnan för sin man! Detta ställe i förening med de öfriga föranleder mig att anse de statuerade betydelserna för de riktiga. Jag tror, att roten är *skuenq-*, som kunde uppträda med och utan *s*. Af den *s*-lösa formen uppstod s. *çvanc-*, af formen med *s* uppstod *suenq-*, som ligger till grund för *swangar*. — I förbigående kan nämnas, att orden fht. *swingan*, nht. *schwingen* å ena sidan och möjligen fisl. *vængr, vængi*, sv. *vinge* å den andra höra till en indoeurop. rot *suenq-*, som utan *s* återfinnes i s. *vañcati* 'in bogenförmigen sprüngen laufen, sich tummeln, eilen, sprudeln'. — Ang. *sku-* > *su-* se förf. P.-B.B. XIV, 292 n. Ett annat exempel är följande: zd *çpeñta* 'helig', lit. *szventas*, fbg. *svętŭ* (r. *svjatŭ*) förklaras väl lättast ur **kuento-*. Härmed sammanställas, synes mig, osökt — med afs. på betydelseutv. jfr. ἱερός — g. *swinþs*, fisl. *svinnr*, ags. *swîð* med bet. 'stark, kraftig, sund' o. s. v. af *suent-* < *skuent-* (jfr. äfven αὐθέντης, l. *sonticus* Froehde B. B. XIV, 110).

öfrigt förekommer *carinantes* hos Festus (Müller) 47: ***carinantes**, probra objectantes, a carina dicti quæ est infima pars navis, sic illi sortis infimæ.* I flera gloss. (Loewe Prodrom. 14. 122) förekommer *carinantes* glosseradt med *inludentes, irridentes* o. s. v. Huru än *carĭnare* må vara att etymologiskt tolka, säkert är det ett denominativt verb af ett particip på *-eno-*, *-ono-*, *-no-*, motsvarande germ. part. *-ina-, -ana-,* s. *-āna-, -na-*. Bildningen af totalt samma art som *de-, ob-, præ-stināre* bildade af ett part. **stăno-* (Corssen I, 403. 420. 522. 524. II, 172. 416).

b. Af fullt samma bildningsart är *coquināre,* som i formen *coquinātum* förekommer hos Plaut. Aul. III, 1,3 = 408. Pseud. III, 2, 64 = 853 (Hermann El. 91 och Fleckeisen läsa *coquitatum* efter Festus 61) samt *coquinare* Pseud. III, 2,85 = 875, se Sauppe Quæstiones Plaut. 10 och Loewe- Götz- Schöll-ska editionen af Plautus. Det är bildadt af ett nom. *coquino-*. Jfr. *farcino, lancino, runcino.*

c. Återstår *solino.* Det förekommer hos Festus (Müller) 351: *solino idem* (Messalla) *ait esse consulo.* Föröfrigt vet man om detta verb alls ingenting. Är den förklaring, jag kommer att ge af de former, som blott förekomma i 3 pl., riktig, så måste *solino* sannolikt inregistreras under samma kategori som *carino, coquino.* I hvarje fall kan detta enstaka *solino* icke utöfva något inflytande på förklaringen af de endast i 3 pl. uppträdande verbalformerna.[1]

Jag öfvergår nu till en behandling af dessa former. Först skall jag redogöra för deras förekomst och söka statuera deras verkliga form (jfr. Neue II, 412).

[1] Den möjligheten är icke utesluten, att *solino* endast är en grammatisk konstruktion med anledning af *solinunt* (= solent), och att sedan öfversättningen blifvit oriktig. Ett sådant antagande vore berättigadt, om Osthoffs etymologi af *consulo* (P.-B.-B. XIII, 130) vore riktig. Nu är visserligen denna stora tvifvel underkastad. *consulo* hör sannolikt till *solēre,* som är perfektivt-durativt i förhållande till **solo.* *consulo* betyder '*rådpläga* (med ngn.)', *soleo* betyder *pläga* såsom ett durativt resultat af *con-sulo.* Om **solō*, *soleo* höra tillsammans med fht. *sulan, skulan* (rot *skele-*), så att *sol-* < *skl̥-*, vill jag här ej afgöra (jfr. Froehde B. B. XIV, 112), jfr. nedan.

1. *Dănunt* förekommer: Plaut. Pseud. III, 1, 4 — 770. Capt. IV, 2, 39 = 819. Most. I, 2, 46 = 125. III, 1, 34 = 550. Poen. V, 4, 83 = 1253. Pers. II, 3, 5 = 256. V, 2, 70 = 852. Rud. III, 1, 2 = 594 = Merc. 226. Truc. I, 2, 79 = 181. II, 1, 34 = 245. I Asin. III, 1, 33 = 536 har Fleckeisen infört det genom konjektur; Goetz o. Loewe ed. 1881 skrifva *dant.* Merc. II, 1, 2 = 226 skrifva både Ritschl och Goetz ed. 1883 *danunt.* Dessutom Pacuv. 207 (Ribbeck), Cæcilius 176 (Ribbeck) enligt Non. p. 97, 14 = L. Müller I, 134; citeras också af Festus (Müller) 68; äfven förekommer det i det af Ritschl Op. IV, 130 ff. behandlade epigr. soran. C. I. L. I, 1175, 7. Någon annan form förekommer ej: *dane*, som man antagit Plaut. Truc. II, 4, 22 = 373. Asin. III, 3, 81 = 671, är naturligen att läsa *dan'* (= *dasne*), Schöll Truc. ed. 1881, 60; Goetz och Loewe Asin. 1881, 78, jfr. Schultze De obsoletis conjugat. Plaut. formis 5. Ritschl Op. IV, 134. Ett *danam* saknar hvarje det ringaste stöd. Dermed måste också ett af Loewe Prodr. 425 för ett i Cod. Amplon[2] stående *dande* med tvekan konjicieradt *danite* blifva utan hvarje betydelse. Facit sålunda: *dănunt* förekommer hos Plaut. säkert 10 gånger, i äldre minnesmärken föröfrigt 3 gånger samt citeradt hos Festus: alltid 3 pl., ingenstädes någon annan form.

2. *Explenunt* citeras endast hos Festus (Müller) 80: ***explenunt,*** *explent*; med största sannolikhet att läsa *explēnunt.*

3. *Ferinunt* förekommer endast hos Festus 162 på tal om *nequīnunt* (se nedan). Corssen I, 420 skrifver *fernīunt*, sonnolikt på den grund, att det representerar ett verb på *-io* efter 4:de konjugationen. Festus 286 förekommer: — — — *eunt feri* — — —, som man utfylt: (*prodinunt ferinunt* pro prod)*eunt feri*(unt).

4. *Inserinuntur* Liv. Andron. Od. enligt Festus (Müller) 352.[1] Müller läser detta ställe så: *topper* — — — *! mīlia*

---

[1] Det kan sättas i fråga, om icke versen bör tillskrifvas Nævius (Havet De versu sat. 306 ff. Thurneysen Der saturnier 18). L. Müller Der saturn. vers und seine denkmäler 129 — som tilldelar

ália in ísdem inserínúntur (se Supplem. 397). På grund af metriska skäl vill Ritschl Op. IV, 135 läsa: *mília ália in ísdem ín[ter]sérinúntur.* Med Ritschl öfverensstämmer Wordsworth Fragm. a. specim. 291. Jag kan icke se, att man häraf med någon visshet kan bestämma, om det heter *in-serinuntur* eller *-serinuntur.*

5. *Nequinunt* Liv. Andron. Od. enligt Festus (Müller) 162: ***nequinunt*** *pro nequeunt, ut* ***solinunt***, ***ferinunt*** *pro solent et feriunt, dicebant antiqui. Livius in Odissia 'partim errant (**neque nunc**,* som naturligtvis med Hermann El. 621 är att läsa:) ***nequinunt*** *Græciam redire'.* Hermann mäter nu versen så: — ⏑́ *partim érrant* ***néquinunt*** — *Grǽciám redíre.* Ritschl deremot Op. IV, 135 läser: *partim érrant[és]* ***nequínunt*** / *Grǽciám redíre.*[1] Sannolikt *nequīnunt,* isynnerhet om man tar i betraktande det följande.

6. *Prod-, ob-, red-inunt* Enn Ann. 157 (Vahlen) enligt Festus (Müller) 229: ***prodinunt*** *famuli: tum candida lumina lucent,* der med säkerhet *prodīnunt* är att läsa; vidare *obinunt,* Festus 189, 229; *redinunt* Festus 286: ***redinunt*** *patriam* Enn. Ann. 466 (Vahlen).

7. *Solinunt* förekommer endast hos Festus (Müller) 162 på tal om *nequinunt*; säges betyda *solent.*

Det är dessa 7 former, som det gäller att grammatiskt

---

versen åt Livius — läser: *multa* (så Bücheler och Havet i st. f. *milia*) *ália in ísdem dóna tópper ínserinúntur.* Havet 306 ff. 439. 477 och der anförda ställen, läser i närmaste öfverensstämmelse med O. Müller: *mul/ta ali/a in / isdem / inse/ri/nuntur,* tydligt angifvande, att han anser ī långt. Thurneysen a-st. 18,45: *míllia alia / in ísdem // inseri/nuntur* med angifvande, att han anser *i* till kvantiteten obestämdt.

[1] Med Ritschl öfverensstämmar L. Müller Der saturnische vers und seine denkmäler Leipz. 1885, s. 126, under det att t. ex. Wordsworth Fragm. and specimens of early lat. s. 290 läser: *partim erránt nequínunt Grǽciám redíre;* äfvenså Havet De versu saturnio 297. 427. 478 samt der anförda ställen. Deremot Thurneysen Der saturnier 14: *pártim érrant / nequinunt // Grǽciam / redire* och angifver *i* i *nequinunt* såsom till kvantitetn obestämdt.

förklara. Ritschl Op. IV, 134 f. lemnar följande tydningsförsök: mellan stammen och den ursprungliga ändelsen har ett *-in-* inskjutits: **exple-in-unt* > *explēnunt*, **neque-in-unt* < *nequīnunt* o. s. v. Detta är ingen förklaring alls. Kuhn K. Z. II, 395 ff. Corssen I, 420. G. Meyer C. St. V, 337. Nas. präsensst. s. 6. 105. Stolz Lat. gr. § 103 bringa dessa verbalformer i samband med ursprungliga indoeuropeiska presensbildningar med *n*-suffix. Så likställer dem Corssen utan vidare med *si-no*, *li-no*, *cer-no*, *sper-no*, *ster-no*. Emot denna förklaring tala följande skäl. Först och främst förekomma de nämda formerna endast i 3 pl. Man bör knappt kunna invända, att det är en ren slump, att inga andra former förekomma. När af 7 verb 19 eller 20 former förekomma, men ingen annan än 3 pl., och vidare när af ett verb 13 à 14 former endast förekomma i 3 pl., så kan man, förefaller det mig, icke ha rätt att sluta annat än, att på en viss tid inga andra former förekommit i språket. Men detta säregna faktum måste ha en förklaring; en sådan ges dock ej genom Kuhns ock Corssens försök. Samma anmärkning gäller också den åsikten, att de ifrågavarande 3 pl. skulle vara att likställa med de grekiska verberna på -άνω -ανάω, balt. på, *-inu*, *-ināju* (jfr. Stolz Lat. gr. § 103. Bezzenberger G. G. A. 1887, 424), oafsedt att de grekiska verben på -άνω ännu äro oförklarade. Och öfverskåda vi de gjorda eller tänkbara försöken att tyda hvarje särskild form, med utgående från Kuhns, Corssens eller Bezzenbergers allmänna antagande, så mötas vi af stora svårigheter. *Danunt* kunde visserligen gälla som en bildning motsvarande σταvύω — i hvilket fall dock snarare **danuunt*, jfr. *minuo*, vore att vänta — eller ett στάνω Kaibel Epigr. 970 (G. Meyer § 502)[1], men det fins ingenstädes någon antydning till en sådan bildning af roten *dō*, om icke möjligen nominalbildningen δάνος. *Explēnunt* likställes af Kuhn med s. *par̥nnti*. Man hade då att förbättra detta antagande derhän, att ett ursprungligen

[1] Deremot rörande στάνει [σ]τείνεται. συμβέβυσται Hes. s. Schulze Quæst. hom. spec. 34.

otematiskt indoeurop. **pḷnāti* (liksom *sternit*, *spernit* o. s. v.) i lat. blifvit tematiskt, såsom också, fastän på annan väg, skett i skr.: *pṛnáti*. Men rotformen stämmer på intet vis: man borde vänta **pul-n-ont* >**pullunt*. Och man vinner icke mycket med att antaga, at rotformen *plē-* från *plē-nus*, *im-ple-o* o. s. v. införts. *Ob-*, *prod-*, *redīnunt* säges representera ett **inanti* såsom parallelform till s. *invanti* (*invati*, *inōti*). Men en bildning **ināti* — *inīmasi* förekommer 1 gång i Sāmaveda — är icke bestyrkt, och af ett *inōti* borde man i lat. vänta ett **īnuunt*. Dertill kommer att *ī* i *prodīnunt* helt säkert är långt, hvarförutom det ej är så afgjordt, att *invati, inōti* hör till *ei̯-* 'gå'. Jämförelsen med ὀρίνω — som föröfrigt likställes med s. *saranyati* — är naturligtvis oriktig (jfr. Curtius Vb. I², 250 och Osthoff M. U. IV, 45). Och föröfrigt träffas hvarje sådan specialförklaring, som vill bringa de ifrågavarande formerna i förbindelse med vissa bestämda indoeurop. typer, af den allmänna invändingen, att de *endast* förekomma i 3 pl. Från denna synpunkt kan man icke häller tänka på en sporadisk öfvergång af ursprungligen af nominalformer (**dăno-*, **plēno-*) bildade afledda verb.

Jag tror, att förklaringen af ifrågavarande blott i 3 pl. uppträdande verbalformer måste utgå från det faktum, att de äro 3 pl. och icke motsvaras af analoga former i andra personer. Och den riktiga förklaringen har redan varit, fastän i otillräcklig form, antydd af Schweizer i K. Z. II, 380 — hvarpå jag först, efter att resultatet af denna uppsats stod fast, blifvit uppmärksam — idet han säger, att "ändelsen i 3 pl. upprepats", så at *dănunt* vore för **dantunt*. Trots Corssens och G. Meyers invändning (I, 420 n. f. Nas. präsenst. 105) innebära Schweizers ord fröt till en riktig förklaring.

Det är klart, att vi ingalunda kunna antaga, att en sådan form som **dantunt* har kunnat ge *dănunt*. Tillsatsen af den nya ändelsen måste ha skett i en tid, då den ursprungliga verbalformen i 3 pl. saknade *t* l. *d*, d. v. s. slutade på *n*. Kunna vi då öfverhufvud antaga, att latinet en gång egt personaländelser i 3 pl., som slutat på *n*?

Bugge har (K. Z. XXII, 385 ff., jfr. äfven K. Z. III, 422 f. V, 6 ff. VI, 25) bevisat, att de umbrisk-sabelliska dialekterna ha bestämd skilnad mellan primär- och sekundärändelser: primärändelser för sing *-t,* för plur.*-nt,* sekundärändelser för sing. *-d*, för plur. *-ns.* De nämda italiska dialekterna ha primärändelser i pres. ind., fut. I, II ind., sekundärändelser i pres. konj., perf. konj., impf. ind., perf. ind. I det närmaste kan man antaga samma fördelning i latinet. Men det är också frågan, om icke sekundärändelserna i latinet inkräktat på andra områden. Det har allmänt varit antaget — och jag ser icke, hur man skall komma ifrån ett sådant antagande — att latinet i presens hade flera sekundärändelser. För att bortse från *sum* och ändelsen *-mi* i allmänhet, så äro ju t. ex. *legis, legit* knappast förklarliga ur **legesi, *legeti,* ty *-i* borde icke reduceras (jfr. neutra på *-e* af *-i* o. s. v.). Jag ser ingen annan utväg än att förklara *legis* af **legĕs* med sekundärändelse och att likställa denna form med ir. *do-bír* < *-*bhéres, tá-bir* < **´-bheres,* dor. φέρες, ἕρπες o. s. v. (Windisch P.-B. B. IV, 220. 237. Brugmann M. U. I, 178. förf. De deriv. vb. contr. 20). 3dje pers. sg. gör något mera svårighet. Att äfven der sekundärändelse medvärkat till bildande af formen *legit,* anser jag högst sannolikt: *legit* är i det närmaste lika med ir. 3 sg. *do-beir* af **do-bhéret* o. s. v. (se Windisch a. st. och K.-S. B. VIII, 450. Zimmer K. Z. XXX, 119. Keltische stud. II, 130 f). Men nu är sekundärändelsen för 3 sg. äfven i latinet att ansätta som *-d*: *FheFhaked* Rh. Mus. XLII, 317 = Wölfflins Arch. IV, 143 m. m. (se Stolz Lat. gr. § 95), och öfverhufvud blef slutljudande *t* i latinet *d* (J. Schmidt Pluralbild. 178). Jag antager derför såsom högst sannolikt, att *legit* är en kontaminationsbildning af ett ursprunglikt **legeti* och **leged.* Så har t. ex. perf. *feced* (Hermes XVI, 228), *fecid* (C. I. L. I, 54 = XIV, 4112 blifvit ersatt af den på detta sätt kontaminerade ändelsen *-t*: *fecit.* Pres. 3 pl. skulle med sekundärändelse i äldsta tid ha hetat **legond.* Jag förmodar, att också denna form kontaminerats med ett ursprungligt **legonti*

3*

till *legont, legunt,* som sedan bibehölls.[1] Man kan tänka på flera möjligheter till förklaring af sekundärändelsers förekomst i pres. ind. Man kan med Zimmer K. Z. XXX, 119 n. f., jfr. ock Thurneysen K. Z. XXVII, 172 ff., antaga, att pres. redan indoeuropeiskt haft såväl primär- som sekundärändelser, allt efter som det stod i absolut eller konjunkt ställning; härför tala i synnerhet förhållandena i de keltiska språken. Men äfven bortsedt härifrån, så kan man hvad latinet vidkommer i och med förlusten af augment-tempora antaga, att de uppgingo i presens-tempora — åtminstone till en del — och derigenom infört sekundärändelser i presens (jfr. Curtius C. St. V, 431 ff. Froehde B. B. VI, 161 f. Stolz Verbalflexion, 1 ff. Lat. gr. § 94. Thurneysen Vba auf *-io* 55).[2]

Det torde sålunda vara utom allt tvifvel, att vi för 3 pl. pres., resp. för 3 pl. af ett ursprungligt augmenttempus, som uppgått i presenssystemet, med rätt och skäl kunna antaga sekundärändelse. Att denna ändelse var *-nd,* ha vi alla skäl att antaga, alldeles som sekundärändelsen i singul. var *-d.* Detta kunna vi antaga oberoende af sekundärändelsen *-ns* i de icke latinska dialekterna: denna kan nämligen vara att förklara antingen som Bugge K. Z. XXII, 385 ff. eller som Danielsson Paulis Altit. St. III, 148 föreslagit (jfr. Osthoff Rh. mus. XXXVI, 487 f. Stadelmann De quantitate vocalium lat. voc. terminantium 64 f. Brugmann Grundr. I, § 655, 7).[3] Thurneysen

---

[1] Man kan vara frestad att i sådana mätnigar som *studĕnt fácere* Terent. Adelph. V, 7, 2 = 900; *habĕnt déspicatam* Terent. Eun. II, 3,93 = 384 o. s. v. se spår af ursprungliga sekundärändelser *stude(n), habe(n),* jfr. Osthoff Perf. 213.

[2] Jag påminner härvidlag särskildt om det faktum, att den ursprungliga aor. på *-ē* motsvarande den grekiska neutrala passiva aor. uppgått i den s. k. 2dra konjugationens presenssystem (se förf. De deriv. vb. contr. 132. 192 ff. 196 ff.)

[3] Det vore icke ur vägen att tänka, att på en bestämd tidpunkt *-nd* stod kvar eller blef *-ns* allt efter den förbildelse, hvari formerna stodo i satsen. Så kunde t. ex. *nd* + *s-* eller *t-* i ett följande ord ha gifvit *-ns.*

har emellertid antagit, att ursprungligt slutljudande *-nt* — om omedelbart eller öfver *-nd,* säger han icke — i lat. blifvit ljudlagsenligt *-ns* och stöder detta påstående på räkne-adv. *trie(n)s, quotie(n)s* o. s. v., som han direkt sammanställer med s. *kí-yant-,* samt neutr. af participierna (Wölfflins Archiv V, 575): d. v. s *-ens* < **-n̥t* i s. n. sg. *kíyat, bhávat, adát.* Men för det första är härledningen af *trie(n)s* o. s. v. högligen osäker (jfr. J. Schmidt K. Z. XXV, 137 a. 2. Pluralbild. 295.)[1] Och att efter gen. *-entis* o. s. v. hos participierna bilda en neutralform på *-ens* var att följa de allra tydligaste och närmast till hands liggande analogier: så väl adjektiverna med en ändelse i nom. i allmänhet som alla andra ord med *-nt-* i kasus obliqui.[2]

Ehuru det icke är lätt att med positiva exempel utom verbaländelserna bevisa, att *d* i ett slutljudande *-nd* tidigt bortfallit, så är det dock så väl apriori antagligt, som *d* annars bortföll efter lång stafvelse, vare sig stafvelsen var lång natura, t. ex. abl. *equō(d), equa(d),* imp. *estō(d)* o. s. v., eller positione, t. ex. *cor* af **cord, sal* af **sald.* Men dertill kommer nu också, att man faktiskt har personaländelser, som tydligen äro sekundära och förlorat den slutande dentala explosivan. 3 pl. pf. af *do* heter i en pisaurisk inskrift *deda* C. I. L. I, 177 (se Stolz Verbalfl. I, 44. Lat. gr. § 107 och der cit. lit.). Detta *deda* kan endast förklaras ur en ursprunglig form med sekundär ändelse: **deda-nt.* Att nu detta först blef **deda-nd* är visserligen högst antagligt. I hvarje fall har denna form förlorat *d* (resp. *t*); och med förflyktigande i slutljud af *n* i stället för den regelbundna formen **dedan* blifvit *deda,* hvilket sålunda omöjliggör den af Thurneysen antagna utvecklingen. Vare sig man med Brugmann M. U. III, 27 ff. Stolz Lat. gr. § 109 o. a. förklarar 3. pl. pf.

---

[1] Möjligen är *triens* att förklara ur **triin̥-s* och *n* (*n̥*) att ställa i förbindelse med det *-ṅ-*, som uppträder i s. *vi-ṅ-çati, tri-ṅ-çat, catvā-riṅ-çat* äfven som med *n* i *bi-n-i, tri-n-i, quater-n-i.*

[2] Och äfven om Thurneysen med afs. på neutr. nom. af part. skulle ha rätt i sitt påstående, att *-nt* > *-ns* — hvilket i detta fall helt naturligt är mycket svårt att bevisa, — så kan denna utveckling blott behöfva beteckna en satsdubblett (jfr. ofvan).

på *-ēre*, *-ĕrunt* såsom utgångna från *s*-aorist-former (**-əsn̥t*), eller med Stolz (Verbalfl. I, 22. 56). Osthoff (Perf. 210 ff.) såsom en analogibildning inom perfektet sjelf, eller — hvilket är det sannolikaste — med Fick G. G. A. 1883, 591 f. Zimmer K. Z. XXX, 274 ff. o. a. såsom utgångna från ursprungliga 3 pl. med en ursprunglig ändelse på *-r*, så torde det väl anses afgjordt, att den ursprungliga sekundärändelsen ligger till grund för formerna på *-ēre*, nämligen ur **-ē-ren*, **-e-rend*, **-ē-rent* (J. Schmidt K. Z. XXIII, 363. Brugmann M. U. III, 28. Stolz Verbalfl. I, 22. 57, Lat. gr. § 109. Osthoff Perf. 210 ff. Zimmer K. Z. XXX, 283). När sålunda sekundärändelsen kvarlefde, så reducerades först den dentala explosivan, men äfven också så småningom det slutande *-n*. På samma sätt som t. ex. *dederi* (= *dedere*) C. I. L. I, 178 och öfriga perf. *-ere* uppkommit genom tillfogande af sekundärändelsen, sådan den förekommer i otematiska verb, så är *dedro* C. I. L. I, 177 uppkommet genom tillfogande af den från de tematiska verben lösgjorda sekundära ändelsen **-o-nt* > **-o-nd* > *-o-n*. En form som *dedro-t* C. I. L. I, 173 har sedan fått *t* tillagdt enligt mönstret af den sedan i latinet uppkomna 3 pl. på *t*. Vi ha sålunda enligt mitt förmenande obetingadt att antaga, att de ursprungliga sekundärändelserna först, och detta mycket tidigt, förlorade den slutande dentala explosivan. I latinets äldsta tid gafs det sålunda helt säkert former med ursprungliga sekundärändelser slutande paa *-n*. Fortlefde dessa former utan att ombildas, så reducerades äfven detta *-n*, hvilket bevisas af de redan anförda fallen.

Vid den tid, då sekundärändelsen i 3 pl. hos verberna, i synnerhet de otematiska, hade förenklats till *-n* kunde språket gå två vägar för att återställa person- och numerusförhållandet: 1. införa ändelsen *t* från andra verb, så att man fick *-nt*. Detta gjorde man visserligen oftast, dock så, att man i stället också ombildade den så nybildade ändelsen hos de ursprungligen otematiska verben till öfverensstämmelse med de tematiska, jfr. *sunt*. Hos de tematiska verben var ändelsen i 3 pl. egentligen också *-nt(i)*. Men på grund af särskilda böjningsförhållanden i latinet *leg-o, leg-is, leg-it, leg-imus, leg-itis, leg-unt,* uppfattades *-ont -unt* som den

specifika ändelsen för 3 pl. När man således valde vägen 2. att återställa en tydlig 3 pl., så hängde man på den ursprungliga ljudlagsenligt uppkomna formen på *-n* ändelsen *-unt.* På detta sätt ha enligt min mening de 7 blott i 3 pl. uppträdande formerna, som ofvan anförts, uppkommit. Jag skall nu i detalj söka förklara tillvägagåendet.

1. Den ursprungliga presensböjningen af verbet *do* är tydligen bildad under inflytande af aoristen **édōm,* och hade ungefär följande urlatinska utseende **dō(m)*, **dōs*, **dōd,* sedan ombildadt till **dōt, *dămos, *dătes, *dănd.* Häraf genom vokalutjämning *dō, dās, *dăt, dămus, dătis, *dănd.* När då **dănd* ljudlagsenligt blef **dăn,* nybildades genom tillägg af ändelsen *-ont*: *dănont, dănunt.*

2. *Eo* böjdes ursprungligen **ei̯m(i)*, **ei̯s(i)*,**ei̯t(i)*, **imos, *ites, *iend.* Sannolikt ombildades redan tidigt **iend* (l. **ient*) till **ind* (*int*). Denna form kunde antingen genast ombildas till *int* (Loewe Prodr. 421), eller också utvecklades deraf ljudlagsenligt **in.* När nu, osagdt vid hvilken tidpunkt, den långa stamformen från singularis indfördes i pluralis, så uppstod i pluralis **eimos, *eites*, **ein* > *īmus, ītis*, **īn.* I öfverensstämmelse med *eo* kunde en nybildad plur. *eunt* uppstå, men man kunde också foga ändelsen *-ont* till den på ofvan beskrifna sätt uppkomna formen **īn,* och man fick *ob-, prod-, red-īnunt.*

3. Bildningen af *nequīnunt* har kunnat försiggå på alldeles samma sätt, förutsatt att böjningen af *queo* har utvecklats på samma sätt som böjningen af *eo.* Detta är visserligen icke säkert, emedan man ej med visshet kan bestämma etymologien,[1] men hafva en gång de båda verben i de flästa formerna blifvit lika, kunde lätt ett *neqīnunt* bildas efter *prodīnunt.*

---

[1] Fick har två förslag: II, 63 till s. *çvayati* schwellen; 265 till κτάομαι o. s. v. Sannolikt hör *queo* till den indoeurop. rot *sqēi̯-* l. *qsĕi̯-,* som uppträder i s. *ksáyati* 'besitzen, heherschen', zd. *khshayēiti khshayētē* 'herschen, vermögen', möjligen κτάομαι o. s. v. samt gr. ἴ-φθῖ-μος, och som behandlats af Collitz Am. Journ. of Phil. VIII och J. Schmidt Pluralbild. 418 ff.

4. *Explēnunt* låter sig med lätthet förklara på samma sätt som *dānunt, prodīnunt.* En ursprunlig böjning **plēm(i), *plēs(i), *plēt(i),* plur. — med förallmänligande af den långa rotvokalen — **plēmos, *plētes, *plēnd* blef *pleo, plēs, plēt, plēmus, plētis, *plēn,* som antingen ombildades till *plent* eller med tilläggande af *-ont*: *plēnont, plēnunt.*

5. *Inserīnuntur,* så vidt större sannolikhet talar för kort *ĭ,* kan tilläfventyrs förklaras ur en ursprunglig otematisk böjning, som i 3 pl. ursprungligen gaf ett **sernd* > **serin,* som sedan utvidgades med *-unt.* Denna forklaring är dock osäker, emedan man icke har någon hållpunkt föröfrigt för antagande af ursprunglig otematisk böjning, ehuruväl ett sådant antagande apriori är utan någon betänklighet.

6. *Ferīnunt,* så vidt *ī* långt, kan vara bildadt till *ferīmus ferītis* efter analogien *īmus, ītis: īnunt, nequīmus nequītis: nequīnunt.*

7. Rörande *solinunt* måste jag afstå från hvarje gissning, emedan man saknar närmare hållpunkter såväl för bestämmande af *i*-ets kvantitet som för en etymologi i allmänhet (jfr. Fick II, 254. Froehde K. Z. XII,158. Bréal Mém. V, 437f. Thurneysen K. Z. XXVIII,160. Schulze Quæst. hom. spec. 29, ofvan under *solino*).

Att på ofvan beskrifna sätt en helt ny ändelse med bestämd funktion kan komma att tilläggas en fullt färdig, men kanske för språkmedtvetandet fördunklad form, är en mycket vanlig företeelse. Exempel derpå skulle kunna framdragas i oändlighet. Jag skall här endast anföra några fall, som i ögonblicket falla mig in. Sv. *hans, hennes* kan i dialekterna bli *hanses, henneses;* i fornhögtyskan förekommer dubbla ackusativformer af pronomina: *hwen: hwenan, in: in-an,* mht. *in-en* (Grimm I² 708. 721) i gen. pl. *ir: ir-er,* d. pl. *in: in-en,* i nht. gen. sg. f. *ir: irer,* gen. pl. *der: der-er,* d. pl. *den: den-en; wes: wess-en, des: dess-en, der: der-en* (gen. sg. fem. och gen. pl.), n sg. n. *dies: dieses.* I skr. n. pl. f: *vaçās: vaçāsas,* lok. pl. *pṛtsu: pṛtsu-ṣu.* Pāli acc. sg. *maṃ: mamaṃ,* dat. gen. sg. f. *tassā, tissā, imissā* (af *tas-yās* o. s. v.): *tassāya, tissāya, imissāya* (från gen. dat. *kaññāya*), en kompromiss dat. gen pl. *tesaṃ, tāsaṃ*:

tesānaṃ, tāsānaṃ. Vidare förekommer å en Açoka-inskr. J. dét II, 6 en högst kuriös instrumental *mamiyāye*, som endast kan förklaras som en kontamination af en instr. *mamiyā* (= *mamayā* bildadt på gen. *mama* i st. f. urspr. *mayā*) D. VII—VIII, 7 och en annan instr. *mamāye* Dh. dét II, 4, huru den nu än må vara att förklara. Att med Senart Les inscr. de Piyadasi II,162 blott antaga ortografisk kompromiss, är icke lämpligt. På samma sätt *hamiyāye* Bh. 3 af ett **hamiyā* och ett **hamāye* (Senart II, 201).[1]. Redan i urspråket lok. *-en* : lok. *-en-i,* lok. *-er* : *-er-i,* lok. *-es* : *-es-i* (s. *adhvan* : *adhvani,* ὑπέρ : s. *upari,* ὑπείρ, αἰές : αἰεί, om af *αἰϝεσι, se förf. B. B. XIV, 165 f.). I verbalböjningen fht., fs., ags. *sint, sind, sind: sint-un sind-un, sind-un, sind-on;* lat. *esse:* vulgärl. *essere,* hvaraf ital. *essere,* ffransk *estre,* fr. *être.* I skr. äro former sådana som *áduhran, áçēran, ádrçran* o. s. v. uppkomna genom att till en ursprunglig 3 pl. **dhughr̥,* som fins i *duhur* tillägga ändelsen *-an* (**-ont*). På samma sätt ha sannolikt lat. perfektformerna -på *-ēre* och *-ĕ̄r-unt* uppkommit, idet till ursprungliga 3 pl. på *-r* lagts antingen en sekundärändelse från den otematiska konjugationen: *deder-e* = **deder-en* < **-end* < **-ent,* eller dylik hämtad från tematisk konj.: *dedr-o* <, **dedr-on* <**-ond* <**-ont,* eller också den af ursprunglig sekundär och primärendelse kontaminerade från tematiska konj. hämtade *-ont* i perf. *-ĕ̄runt,* jfr. ofvan (jfr. *dedrot* i. st. f. *dedront,* Zimmer K. Z. XXX, 234ff.). Pāli har en från s. ärfd opt. *dajjā* t. ex. Dhp. 224 af *dadyāt;* denna har blifvit ombildad i öfverensstämmelse med andra opt. på *-eyya* til *dajjeyya,* Kaccāy. 256, *anuppadajjeyya* Pāt. 11, derefter till och med imp. *dajja* och *dajjehi;* ungefär på liknande sätt ha vi att förklara optativerna *yāyeyya, nhāyeyya* (sanskr. rötter *yā-* och *snā-;* s. E. Kuhn Beitr. zur Pāligr. 105, Torp Die flex. d. Pāli 85; E. Müller

[1] Jfr. också pāli *sudaṃ* < **svid-am* med fördubbling af det neutr.-adverbiella elementet; möjligen också *kiṃaṃ* på en af pelarinskriftena från Delhi (af Açoka): D. VI, 6 (jfr. Senart Les inscr. de Piyadasi II, 72).

Pāli language 111; af *vadami* lydde opt. *vajjāsi* Jāt. II, 443 (bildadt till ett otematiskt pres.), 3 pl. *vajju* Jāt. II, 322, och med påhängd ny ändelse *vajjeyya*, hvartill sedan bildats ett pres. *vajjāmi*, liksom *dajjāmi* till *dajjeyya*. Flera fall af samma art har Brugmann M. U. III, 67 ff. och Osthoff M. U. IV, 235 n. ff. samlat, hvarest också antydningar om huru detta tillägg af en ny ändelse skall psykologiskt förklaras.

Jag finner sålunda den förklaring, jag lemnat af de i fråga varande verbalformerna, både ljudlagsenligt och psykologiskt möjlig och på grund af osannolikheten af andra för utgifna förklaringar sannolik.

Naturligtvis kunde nu språket gått vidare och till dessa 3 pl. bildat fullständigt genomböjda verb, alldeles som pāli *dajjeyya vajjeyya* skapat presentia *dajjāmi, vajjāmi*. Det har latinet icke gjort; det har stannat vid de första nybildade formerna.

Om jag härmed öfvergår till de grekiska verberna på -άνω, så är det blott för att göra en antydning, hvartill det föregående lätt kan ge anledning.

Åtskilliga försök till deras förklaring ha varit gjorda: Bopp II[3], 353. Benfey Kurze skrgr. 83. L. Meyer Got. spr. 208. J. Schmidt Voc. I, 32. Curtius Vb. I[2], 253. G. Meyer Nas. pres.-st. 90 ff. Gr.[2] § 504 f. Osthoff Perf. 409 ff. Men intet af dessa försök tillfredsställer. Är den ofvan gifna förklaringen af *dānunt* o. s. v. riktig, då hafva verberna på -άνω i latinet ingen direkt anknytning. Jämförelsen med lit. verb på *-inu* är högst osäker, hvarför O. Wiedemann Arch. f. sl. phil. X, 652 ff. för verba på -άνω sökt en annan anknytingspunkt inom de litauiska och slaviska språken. Han finner t. ex. i inf. *dvignąti* en antydan om ett föregående **dvigąti*, som han likställer med gr. -άνω, arm. *-anem* (λιμπάνω = *lk'anem*, **ϝινδάνω* = *gtanem*, jfr. Bopp o. a. st. Hübschmann Arm. st. I, 94) samt det vediska *iṣaṇas, iṣaṇat, iṣaṇanta* konj. förd till st. *iṣṇā-* (i *iṣṇāsi* Rv. I, 63,2), hvarpå redan J. Schmidt hänvisat; men ingen af dessa jämförelser är träffande förutom möjligen -άνω = arm. *-anem*. Men äfven denna blir tämligen svag, när man betänker,

att inga direkta motsvarigheter tyckas förekomna mer än *lk'anem:* λιμπάνω. Men den möjligheten är icke utesluten, att vi i arm. ha att göra med ett der nyuppkommet suffix.

Utan att här ha tillfälle att göra en undersökning af de grekiska verberna på -άνω, i synnerhet rörande formstatistik och kronologiska förhållanden, vill jag tillåta mig den gissningen, att de kanske äro utgångne från 3 pl. impf. af otematiska verb. Det är en särskild egendomlighet, att det otematiska imperfektet i allmänhet — förutom af de reduplicerade verben — har försvunnit i grekiskan. Kanske har ett ursprungligt *ἔ-λιμπ-αν efter slutljudslagens värkan fått sig påhängd den tematiska ändelsen -ον (af *-οντ), så att en form ἐλίμπανον der först uppkom och sedan gaf upphof till hela presensböjningen λιμπάνω. Förhållandet vore alldeles det samma, som när till pāli *dajjeyya* bildas ett helt presenssystem *dajjāmi.* Som bekant förekommer -άνω *endast* i presensstamman utan att ha hunnit intränga på andra håll. Detta synes i någon mån kunna tala för verbernas på -άνω senare uppkomst. Och det er sannerligen icke otänkbarare, att ett presenssystem kunnat uppbyggas på en form sådan som *ἐ-λίμπαν-ον, än att hela kategorien passivaor. -θην har bygts upp på en enda indoeuropeisk form 2 sg. ind. med. (Wackernagel K. Z. XXX, 302 ff.)

Jag vill uttryckligen betona, att detta endast är en gissning, som möjligen kan befinnas vara värd att taga fasta på, när man ingen annan säker förklaring har för verberna på -άνω, och som kanske inte blir så alldeles betydelselös, när man betänker, huru som dessa verb hufvudsakligen finnas till i en dialekt, den jonisk-attiska, och tydligen i historisk tid från Homer äro i tillväxt. Grekiskan skulle sålunda ha utfört hvad latinet endast hunnit påbörja.

Açoka-indskrifternes Girnar-dialekt.

Af

Sten Konow.

Açoka-indskrifterne er det første sikre kronologiske holdepunkt i den indiske historie. Ved at sammenholde de i indskrifterne givne data med den græske kronologi har man med sikkerhed kunnet bestemme Açokas tid til midten af 3dje aarhundrede f. K. Hans rige strakte sig over hele Mellemindien, og hans residens var Pâṭaliputra i Magadha. Denne landsdels sprog mâgadhî var Açokas officielle sprog. Denne dialekt, blandt hvis eiendommeligheder de senere prâkrit-grammatikere nævner endelsen *e* i maskuline a-stammers nominativ og overgang af r til l (jfr. *Hemacandra,* ed. Pischel IV, 287 fg.), findes i en gruppe af Açoka-indskrifterne, hvis findesteder ligger i Magadha. Deres sprog adskiller sig dog i meget fra dramaernes og grammatikernes mâgadhî. De øvrige Açoka-indskrifter, som er fundne i det vestlige Mellemindien, er skrevne i en dialekt, som i væsentlige eiendommeligheder stemmer overens med pâli og det af grammatikeren Caṇḍa beskrevne gamle prâkrit. (Jfr. Hörnle i indledningen til hans udgave af *Caṇḍas Prâkṛtalakṣaṇam*). Særlig er dette tilfældet med de i Girnar fundne klippeindskrifter. Girnar-dialekten staar dog paa et oprindeligere standpunkt end saavel pâli som det gamle prâkrit.

Den i begge disse dialekter saa udbredte overgang af konsonantiske stammer til vokalisk bøining er i Girnar-dialekten kun i sin begyndelse. Den saavel for pâli som af Caṇḍa lærte brug af genitiv for dativ findes ingen spor af. Tydeligst ser man Girnar-dialektens forhold til de nævnte dialekter i lydforholdet. Naar Girnar-dialekten undertiden beholder â uforkortet foran ṃ, saa er dette ogsaa tilfældet i det gamle prâkrit. Derimod strider det mod den af Caṇḍa $I_{,3}$ givne regel, naar undertiden lang vokal beholdes foran konsonaṇtforbindelser. Hovedreglen er dog ogsaa i Girnar-dialekten forkortelse foran dobbeltkonsonant, og i overensstemmelse med denne regel maa gharistâni $XII_{,1}$ betragtes. Hvis læsningen er rigtig, maa formen sættes lig et sanskrit *gṛhe-ṣṭha. — De almindelige sammentrækninger: ava til o (Caṇḍa $II_{,23}$, Kaccâyana $I_{,5\text{-}9}$) og lignende gjenfindes i Girnar-dialekten: ovâditavyaṃ $IX_{,8}$ o. a. Behandlingen af diftongerne er gjennemgaaende den samme som i alle prâkritdialekter. Dog findes diftongerne âi og âu ikke i formerne aï og aü. Sekundært opstaaet ai beholdes. Hemacandra $I_{,169}$ lærer, at ayi i prâkrit bliver til ai, hvilket er det eneste eksempel paa ai i prâkrit. I overensstemmelse hermed bliver i Girnar-dialekten trayodasa til traidasa $V_{,4}$, sthavira til thaira $IV_{,7}$, $V_{,7}$, $VIII_{,3}$. I $XIII_{,7}$ læser Pischel samacairaṃ, Bühler og Senart samaceraṃ. Er ai rigtig, saa er diftongen ogsaa her af sekundær oprindelse, opstaaet ved epenthese af y. Man sammenligne Hemacandra $I_{,59}$, hvor formen bamhaceraṃ = sanskrit brahmacarya omtales.

Konsonantforbindelser bliver regelmæssig assimilerede som i pâli og gammelt prâkrit. Det er herved at merke, at dobbeltkonsonant ikke betegnes i indskrifterne. Enkeltvis forekommer forenkling af dobbeltkonsonanten tilligemed forlængelse af foregaaende vokal: vâsa = sanskrit varṣa o. a. Dette er et fænomen, som er vel kjendt fra pâli og andre prâkritdialekter. Man sammenligne f. eks. Hemacandra $I_{,43}$. Endel konsonantgrupper, som i andre dialekter assimileres, findes i Girnar-dialekten bevarede. Saaledes *st:* asti, vistatena. Efter Hemacandra $IV_{,289}$ skal den samme

forbindelse findes i det senere mâgadhî. Hemacandra IV,$_{290}$ lærer, at sanskrit ṣṭh i mâgadhî gaar over til sṭ. I lighed hermed har Girnar-dialekten tisṭaṃto, sesṭe, usṭânaṃ o. lign. Heri vil Senart se en lærd sanskritiserende ortografi; men da en saadan ikke er sikker paaviselig paa noget punkt af vore indskrifter, ligger det vel nærmere med Pischel (*Göttingische gelehrte Anzeigen* 1881, s. 1319) at antage, at Girnar-dialekten her ligesom avestisk i sraeṣta, hiṣtaiti har bevaret det oprindelig uaspirerte t. Naar sṭ ogsaa findes i anusasṭî og sṭitâ, hvor ingen grund til ṭ kan sees, saa kan man vel tænke paa indvirkning fra former som pâli anusiṭṭhi, ṭhito. Slgn. ogsaa Caṇḍa III,$_{16}$. Ogsaa flere forbindelser med r synes bevarede: kr, tr, dhr, pr, br, bhr. osv. Det samme er efter Caṇḍa III,$_{37}$ tilfældet i apabhraṃça. Naar der her er stor vaklen i vore indskrifter (pr forekommer f. eks. o. 35 gange uassimileret mod o. 25 gange assimileret til p), saa synes man heller ikke her med Senart i skrivemaaden med r at kunne se sanskritismer. Nærmere ligger det at tænke paa feil læsning, og i virkeligheden har eksemplerne paa assimilation af r aftaget, eftersom vore faksimiler er blevne bedre. Et merkeligt eksempel paa pr er pruvaṃ V,$_{4}$, sanskrit pûrva. Formen er paafaldende ved siden af puva VI,$_{2}$. I Kapurdigiri derimod findes flere analoge former, og fra denne dialekt kunde vel en saadan form være indtrængt i Girnar-dialekten. Den maa forklares af et * puruva, hvortil hører de østlige Açoka-indskrifters puluva.

tv assimileres til en lyd, som kan transskriberes saavel pt som tp. Senart har valgt skrivemaaden tp og ser heri en lærd skrivemaade. Herimod taler, som Pischel har fremhævet, følgende: naar juhoti gjennem * juhvati bliver juvhati, hvilken form forudsættes af jûhitavyaṃ i vore indskrifter, skulde man vente overgang af tv til vt. Af denne lydforbindelse er pt ligesaa forklarligt som f. eks. jibbhâ af jihvâ gjennem jivhâ. Jfr. Caṇḍa III,$_{1}$.

Lydforbindelsen *vy* synes overalt bevaret. Bühler transskriberer tegnet for vy med yv, men uden at fremføre overbevisende grunde derfor. Det enestaaende eksempel paa

assimilation af vy i pûjetayâ XII$_{,4}$ kan neppe betragtes som andet end skrivfeil.

Jeg gaar saa over til at give en oversigt over flexionen i Girnar-dialekten.

Nominalflexion.

A. *Vokaliske stammer.*

I. a-stammer.

a. hankjøn.

Nominativ ental ender paa o: anârambho, priyo, piyo osv. jana for jano XIII$_{,5}$ kan ved siden af det 5 gange forekommende jano kun betragtes som skrivfeil (lipikârâparâdhena XIV$_{,6}$). Fremmede navne som [Aṃ]tekina, Magâ XIII$_{,8}$ beviser intet. Participierne karoto XII$_{,5}$, karoṃto XII$_{,6}$ og saṃto VI$_{,7}$ er gaaet over fra konsonantisk til vokalisk bøining. I modsætning til Girnar-dialekten har den østlige dialekt i nom. endelsen *e*. Den samme endelse har Senart *Journal Asiatique* VII, 15, s. 495 fg., og Bühler *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft* 37 s. 105, hævdet for Girnar-dialekten i følgende tilfælde: râjuke og prâdesike III$_{,2}$, piye XII$_{,1}$, sakale apaparisave og parisave X$_{,3}$, ye V$_{,1}$. Hertil kunde muligens føies det adverbiale se I$_{,10}$. Herimod indvender Pischel l. c. s. 1326 fg., at sakale, apaparisave og parisave ligesaa godt kan forklares som neutra, râjuke og prâdesike som akkusativ flertal. For ye har Pischel rimeligvis læst yo. Piye maa da opfattes som simpel skrivfeil, og det er jo ogsaa i og for sig urimeligt, at den, som XIII$_{,2}$ skrev piyo, i XIII$_{,1}$ skulde villet skrive piye. Mod Pischel kan foruden det af Bühler l. c. anførte indvendes, at akkusativ flertal paa *e* i Girnar-dialekten ikke er sikker. De af Pischel fremdragne eksempler lader sig alle anderledes forklare. De er yute III$_{,6}$, athe VI$_{,4.5}$ og ne XII$_{,1}$. Istedenfor yute læser de øvrige versjoner yutâni, hvorfor man vel nærmest maa opfatte yute som neutrum. Sammenhængen tilsteder saavel akkusativ som lokativ. For athe læser de øvrige versjoner athaṃ,

og Pischel erkjender ogsaa muligheden af at forklare athe som arthaṃ med overgang til neutrum. Det eneste eksempel paa akkusativ flertal paa e vilde da blive ne XII,$_{1}$. Men her læser nu Bühler na, der er at forklare som dittografi af det følgende na. Vi synes saaledes at være nødte til at antage, at nom. sing. paa e ogsaa forekommer i Girnar-dialekten. I og for sig er dette jo ikke mere ubegribeligt end forholdet i Caṇḍas prâkrit, hvor o og e i nominativ efter Caṇḍa II,$_{10}$ skal forekomme ved siden af hinanden. Man behøver ikke engang at ty til den antagelse, at e-formerne egentlig ikke hører hjemme i Girnar-dialekten, men er indkomne i indskrifterne fra mâgadhî, hvori edikterne rimeligvis oprindelig var affattede, idet oversætterne af vanvare har ladet dem blive staaende. Kun ved en saadan direkte overførelse fra mâgadhî synes det enkeltstaaende adverbiale se I,$_{10}$ at kunne forklares. Til de østlige dialekters adverbiale se svarer ellers overalt i Girnar ta.

Akkusativ ental ender paa aṃ: janaṃ IV,$_{11}$, desaṃ V,$_{3}$, XIV,$_{5}$ o. a. Det eneste nogenlunde sikre eksempel paa endelsen e vilde være athe VI,$_{4\text{-}5}$. Her ligger det nær at tænke sig, at artha som almindelig i Rigveda er neutrum.

Instrumentalis ental ender paa ena: agena parâkramena VI,$_{14}$, X,$_{4}$. At merke er, at endelsens n aldrig gaar over til ṇ.

Dativ ental er endnu i fuld brug og ender som i sanskrit paa âya: athâya (7 gange). Det enkeltstaaende athâ XII,$_{9}$ i forbindelsen etâya athâ kan dog vel kun betragtes som skrivfeil.

Ablativ ental ender paa â: samvaṭakapâ IV,$_{9}$, V,$_{2}$. endelsen tas forekommer i det adverbiale mukhato VI,$_{5}$.

Genitiv ental ender som i pâli og i Caṇḍas prâkrit paa assa: athasa, janasa, priyasa o. s. v.

Lokativ ental har som i pâli og Caṇḍas prâkrit ved siden af den substantiviske endelse e den pronominale asmi: kâle VI,$_{3\text{-}8}$ o. s. v. ved siden af former som samâjamhi I,$_{5}$, pravâsaṃmhi (d. e. -amhi) IX,$_{2}$ o. s. v.

Nominativ flertal ender regelmæssig paa â: kûpâ II,$_{8}$ o. s. v. I,$_{10}$ læses prâna, som ved siden af prânâ I,$_{12}$ kun

kan være en skriv- eller læsefeil. Tegnene for ṇa og ṇâ er meget lige. I bhûtapruvaṃ V,$_{1}$ er aṃ som ofte = â. II,$_{3}$ er læsningen usikker. Pischels konjektur sâmîpyâ vilde give en regelmæssig form. Senarts samicaṃ maatte vel opfattes som et adverbium til samyañc. Man kunde sammenligne nicaṃ i Khâlsi-versionen XIII,$_{8}$. Bühlers sâmînaṃ er mig absolut uforstaaeligt. Muligens staar sâmaṃtâ virkelig paa stenen.

Akkusativ flertal ender paa â: ñâtikâ XIII,$_{4}$ o. s. v. Den i pâli og hos Caṇḍa almindelige endelse e lader sig som før bemerket ikke med sikkerhed paavise.

Dativ og ablativ flertal ender paa ehi. Det eneste eksempel er ablativen paṭivesiyehi efter âva d. e. yâvat XI,$_{3}$, muligens ogsaa tehi XII,$_{8}$. Denne sidste form er rimeligst at forklare som dativ, kan dog ogsaa opfattes som instrumentalis. Det er usikkert, om formen ehi skal forklares af sanskrit ebhyas, eller om instrumentalendelsen ebhis skal antages at have udbredt sig ogsaa til dativ og instrumentalis. Pâli har som bekjendt i ablativ endelserne ehi og ebhi, Caṇḍas prâkrit endelsen ehiṃto.

Genitiv flertal ender regelmæssig paa ânaṃ: devânaṃ o. s. v.

Lokativ flertal ender regelmæssig paa esu: vâsesu III,$_{2}$ o. s. v. Oprindelig konsonantisk er paṃthesu II,$_{3}$.

b. hunkjøn.

Nominativ ental ender regelmæssig paa â: pûjâ, garahâ XII,$_{3}$, ichâ XII,$_{7}$, parisâ (med overgang fra konsonantisk bøining) III,$_{6}$. I tad-opayâ VIII,$_{5}$ = sanskrit tadupâyâ er formen opayâ opstaaet fra sammensætninger med a-stammer. Jfr. pasopagâni (Dhauli pasuopagâni) ved siden af det regelmæssige mânusopagâni II,$_{5 \cdot 6}$.

Akkusativ ental ender i vihârayâtâṃ VIII,$_{1}$ paa âṃ. Hertil kan sammenlignes det af Caṇḍa I,$_{3}$ citerte gaṃgâṃ. De øvrige eksempler paa formen har endelsen â: pûjâ XII,$_{2 \cdot 3}$. susrusâ X,$_{2}$. Her maa â staa for aṃ.

Instrumentalis ental ender paa âya: vividhâya pûjâya XII,$_{1}$, mâdhûratâya XIV,$_{4}$.

Lokativ ental ender regelmæssig paa âyaṃ: gaṇanâyaṃ III,$_{6}$, parisâyaṃ (med overgang fra konsonantisk bøining) VI,$_{7}$. VI,$_{9}$ forekommer formen athasaṃtîraṇâya som lokativ. Hvis der ikke foreligger nogen feil, maa formen sammenstilles med lokativ femininum paa âya i pâli.

Nominativ flertal ender regelmæssig paa â i cikichâ II,$_{4\cdot5}$, katâ II,$_{4}$. Er Bühlers læsning i IX,$_{3}$ rigtig, saa forekommer der endelsen âyo i mahiḍâyo (skr. mahilâ). Formen er kjendt fra pâli og fra prâkrit.

c. intetkjøn.

Nominativ ental ender dels paa aṃ, dels paa e. Saaledes findes darsanaṃ VIII,$_{4}$ ved siden af dasane VIII,$_{3}$, etârisaṃ yârisaṃ IX,$_{7}$, XI,$_{1}$, men yârise IV,$_{4}$. Eksemplerne paa begge endelser er omtrent lige mange. Nogen forklaring af formerne paa e vover jeg ikke at fremsætte. Jfr. Lassen *Institutiones lingvae Pracriticae* s. 399.

Akkusativ er lig nominativ. Formerne paa e er ikke sikre. Jeg har før nævnt athe VI,$_{4\cdot5}$ yute III,$_{6}$. Tilbage staar saṃchâye XIV,$_{5}$, hvor dog læsningen ikke er ganske sikker. — I nicâ VII,$_{3}$ maa â staa for aṃ, hvis man ikke med Bühler maa korrigere til nice, som da vilde være lokativ.

De øvrige former i ental er som hankjøn: *instrumentalis* dânena XI,$_{4}$, XII,$_{1}$, *dativ* kaṃmâya med overgang fra konsonantisk deklination III,$_{1}$, *ablativ* sarvalokahitaptâ (hitatvât) VI,$_{11}$, vyaṃjanato III,$_{6}$, *genitiv* ilokacasa (af et *ihalokatya) XI,$_{1}$, kalâṇesa (skrivfeil for -asa, d. e. kalyâṇasa) V,$_{1}$, *lokativ* pakaraṇe IX,$_{8}$, prakaraṇe XII,$_{4}$, apakaraṇamhi XII,$_{3}$ o. s. v.

I *flertal* ender nominativ og akkusativ regelmæssig paa âni: osaḍhâni (skr. âuṣadhâni; angaaende ḍh se Hemacandra I,$_{227}$) II,$_{5}$, opagâni II,$_{5\cdot6}$, gharistâni eller gharastâni med overgang fra hankjøn XII,$_{1}$ o. s. v. Endel eksempler paa endelsen â forekommer: magavyâ VIII,$_{1}$, dasanâ IV,$_{3}$ og muligens prâṇâ I,$_{11\cdot12}$. Det sidste eksempel er dog rimeligvis at opfatte som hankjøn (ete tî prâṇâ). — De øvrige former som hankjøn.

II. i-stammer.

Af *hankjønsord* forekommer kun ñâtînaṃ, IV,$_6$, ñâtîsu IV,$_1$. î foran endelsen su er almindeligt i pâli, og Hörnle har neppe med ret Caṇḍa I,$_3$ rettet det af alle haandskrifter givne aggîsu til aggisu. *Hunkjønsord* danner regelmæssig sin nominativ paa î: vadhî (vṛddhi) XII,$_9$, anusasṭî VIII,$_4$ o. s. v. Caṇḍa I,$_3$ læres î i nominativ af alle i-stammer uanseet kjøn. Jfr. dog Hörnle i indledningen til Caṇḍa s. XXXVI. I Girnar-indskrifterne forekommer tre eksempler paa i i nominativ: apaciti IX,$_4$, rati VIII,$_5$, hîni (d. e. skr. hâni) IV,$_{11}$. Akkusativ ender paa iṃ i anusasṭiṃ XIII,$_9$, châtiṃ XIII,$_{11}$, sambodhiṃ VIII,$_2$. Former som kîti X,$_{1\cdot 2}$, vadhi IV,$_{11}$ bør vel opfattes som skriv- eller læsefeil. Instrumentalis repræsentes ved formerne bhatiyâ XII,$_6$, anusasṭiyâ IV,$_5$. Af dativ forekommer formen anusasṭiya III,$_3$. Man kan hertil sammenligne prâkritformer som buddhîa ved siden af buddhîâ. Jfr. Hemacandra III,$_{29}$. Af ablativ forekommer den merkelige form Taṃbapaṃṇî II,$_2$. Nominativ flertal forekommer muligens XIII,$_6$: aṭaviyo.

III. u-stammer.

De faa former, som forekommer, er: *nominativ ental* hankjøn sâdhu IX,$_5$, XI,$_3$, XII,$_6$, hunkjøn sâdhu III,$_4$, IV,$_{11}$, IX$_4$, XI,$_2$, intetkjøn sâdhu III,$_5$, IX,$_{5\cdot 6\cdot 7\cdot 8}$, XI,$_{2\cdot 3}$, bâhu V,$_2$, XIV,$_3$. *Ablativ*: hetuto III,$_6$. *Nominativ flertal intetkjøn:* bahûni I,$_8$, IV,$_1$. *Genitiv flertal hankjøn*; gurûṇaṃ IX,$_4$.

B. *Konsonantiske stammer.*

Som i pâli og prâkrit finder vi hos de konsonantiske stammer en tendens til at elidere den udlydende konsonant og gaa over i den vokaliske deklination. Denne bevægelse er dog i Girnar-dialekten endnu i sin begyndelse. Eksemplerne paa overgang er: pariṣad bliver parisâ (III,$_6$), som bøies ganske som en â-stamme og i lokativ heder parisâyaṃ VI,$_7$. Nominativ ental hankjøn af præsens particip dannes efter den vokaliske deklination i saṃto VI,$_7$, karoto XII,$_5$, ka-

roṃto XII,$_6$. De forekommende former efter den konsonantiske deklination vil siden blive omtalte. Stammen karman bøies vokalisk: *nominativ* kamme IV,$_{10}$, VI,$_2$; *dativ* kammâya III,$_4$. Ligesaa synes stammen panthan at gaa efter den vokaliske deklination: paṃthesu II,$_8$. vacamhi VI,$_3$ forklares almindelig som en s-stamme (skr. varcas). Ordet kan dog ogsaa sammenstilles med det af Hemacandra IV,$_{225}$ nævnte vaccaï. De rester af konsonantisk bøining, som findes i Girnar-dialekten, er:

a. stammer paa ar: instrumentalis: pitâ IX,$_5$, XI,$_3$, bhâtrâ IX,$_6$, bhrâtâ XI,$_3$; lokativ: mâtari pitari III,$_4$, IV,$_6$, XI,$_2$; mâtâpitari XII,$_3$.

b. stammer paa as: sanskrit yaças bliver yaso X,$_{1 \cdot 2}$. bhuya VIII,$_5$ er vistnok skrivfeil for bhuyo, skr. bhûyas.

c. stammer paa an: nominativ hankjøn râjâ (15 gange); instrumentalis rânâ I,$_2$, IV,$_{12}$, XIV,$_1$; genitiv râño I,$_{7 \cdot 8}$, II,$_{1 \cdot 4}$, IV,$_{2 \cdot 5 \cdot 8}$, VIII,$_5$; nominativ flertal râjâno II,$_4$, VIII,$_1$, XIII,$_4$. Af intetkjønsord forekommer nâma som adverbium V,$_4$, IX,$_5$, XIII,$_5$.

d. stammer paa in: nominativ Piyadasi (6 gange), Priyadasi (5 gange), sanskrit Prîyadarçin, svagâradhì (for ârâdhî) IX,$_9$; instrumentalis Priyadasinâ (3 gange); genitiv Priyadasino (7 gange).

e. participier paa ant: nominativ ental karaṃ XII,$_4$. Formen karu XI,$_1$ er muligvis participium. Rimeligere er det at opfatte formen som et adjektiv. Vokaliske former som saṃto er før omtalte. Nominativ flertal tistaṃto forekommer IV,$_9$

Talord.

1. eko, nominativ hankjøn I,$_{11}$. 2. dvo, nominativ hankjøn I,$_{11}$; dve, nominativ hunkjøn II,$_4$. 3. tî brugt som nominativ flertal hankjøn ved prâṇâ I,$_{10 \cdot 12}$. 4. captâro, nominativ flertal hankjøn XIII,$_8$. 5. paṃcasu, lokativ flertal hankjøn III,$_2$. 12. dvâdasa III,$_1$, IV,$_{12}$. 13. traidasa V,$_1$. 100. sata I,$_9$, XIII,$_1$, satâni IV,$_1$, satehi IV,$_1$. 1000. sahasrâni I,$_9$, sahasra XIII,$_1$.

Pronomen.

a. Personligt pronomen.

Kun første persons personlige pronomen forekommer. Nominativ ahaṃ VI$_{,11}$; instrumentalis mayâ III$_{,1}$, V$_{,2\cdot4}$, VI$_{,2\cdot8}$; genitiv mama III$_{,2}$, V$_{,2}$. Formen me bruges som dativ VI$_{,4\cdot8}$, som genitiv V$_{,2\cdot8}$, VI$_{,3\cdot8}$, X$_{,1}$ og som instrumentalis VI$_{,9}$ (læs med Pischel katavyamate hi me). Jfr. Kaccâyana II$_{,2\cdot31}$, Caṇḍa I$_{,27}$, Hemacandra III$_{,109}$, hvor det læres, at formen me ogsaa bruges for instrumentalis.

b. Demonstrativt pronomen.

sa. *Nominativ hankjøn* so, *hunkjøn* sâ, *intetkjøn* ta, d. e. tad, hvis d er bevaret i sammensætningen tad-opayâ VIII$_{,5}$. Det I$_{,10}$ som adverbium brugte se synes kun at kunne forklares ved antagelsen af en direkte overføring fra mâgadhî. *Genitiv hankjøn og intetkjøn* tasa; *instrumentalis* tena. Det i forbindelsen tena tana prakaraṇena XII$_{,4}$ forekommende tana synes ikke at være andet end skrivfeil. *Dativ hankjøn* tâya; *lokativ* tamhi; *nominativ flertal hankjøn* te. Formen tehi XII$_{,8}$ er rimeligvis dativ, kan dog ogsaa opfattes som instrumentalis

na. Det eneste eksempel paa denne stamme vilde være akkusativ flertal hankjøn ne XII$_{,1}$. Efter Bühler staar imidlertid na paa stenen.

esa. *Nominativ hankjøn* esa X$_{,3}$, hvilken form dog ligesaa godt kan være intetkjøn; *hunkjøn* esâ VIII$_{,3\cdot5}$. Stammen esa har udbredt sig ogsaa til intetkjøn (jfr. ved. sasmin), hvor man finder esa (d. e. *esad) IV$_{,7\cdot10}$, VI$_{,10}$. XIII$_{,4}$ synes esâ, d. e. esaṃ at forekomme. Den regelmæssige form er eta (d. e. etad) X$_{,4}$, XI$_{,3}$. Nydannelser er etaṃ X$_{,4}$ og det dermed ensbetydende etâ IX$_{,5}$. *Dativ hankjøn* etâya (5 gange); *lokativ* etamhî IX$_{,2}$; *genitiv* etasa XII$_{,9}$; *nominativ flertal hankjøn* ete i forbindelsen ete tî prâṇâ (skr. etâni trîṇi prâṇîni).

ayaṃ. Nominativ hankjøn ayaṃ V$_{,8}$; *hunkjøn* iyaṃ I$_{,1}$; ayaṃ I$_{,10}$, V$_{,9}$, VI$_{,13}$, XIV$_{,1}$; *intetkjøn* ayaṃ IX$_{,4}$, XII$_{,9}$; idaṃ (13 gange), ida XI$_{,3}$, som maa sættes = et

*idad, hvis det ikke er skrivfeil. *Instrumentalis* iminâ IX,$_9$ og imiṇa eller imini, som sikkert maa læses iminâ IX,$_8$; *lokativ* imamhi IV,$_{10}$; *genitiv* iṃasa IV,$_{11}$; *dativ hunkjøn* imâya III,$_3$.

c. Relativt pronomen.

Nominativ hankjøn yo V,$_{2 \cdot 8}$, XII,$_5$. ye V,$_1$ er usikkert og lod sig ogsaa forklare som flertal. Den almindelige form for neutrum er ya, d. e. yad (10 gange). VIII,$_3$ findes nydannelsen yaṃ. XIII,$_6$ læser Bühler ye sakaṃ chamitave (yacchakyaṃ ksantuṃ). Senart læser ya, og e-stregen er vel neppe andet end en tilfældig spræk i stenen. *Genitiv* yasa VII,$_3$. *Nominativ flertal* hankjøn ye II,$_3$, V,$_{5 \cdot 8}$, XII,$_8$; hunkjøn yâ XIII,$_6$; intetkjøn yâni II,$_5$.

d. Pronominalt bøiede adjektiver.

anya. Af pronominale former findes nominativ flertal hankjøn aṃñe V,$_5$, XII,$_9$, añe V,$_8$. Af andre former merkes nominativ ental intetkjøn añe IV,$_7$, IX,$_5$ og genitiven aṃñamaṃñasa XII,$_7$.

sarva. Nominativ flertal hankjøn save VII,$_1$.

Verbalflexion.

Præsens. Af bindevokalløs bøining findes kun asti (14 gange). 1ste klasse er talrigst repræsenteret: parâkramâmi VI,$_{11}$; ichati VII,$_1$, X,$_2$, garahati XII,$_5$, bhavati (5 gange), ved siden af hvilket den kontraherte form hoti forekommer 3 gange; ichaṃti VII$_2$. Af mediale former forekommer parâkâmate (merk den sterke rodform) X,$_3$; anuvataṃte XIII,$_9$. Af 4de klasse forekommer pasati I,$_5$ og maṃñate XII,$_{2 \cdot 8}$ Af passiv forekommer ârabhare, 3 pers. flertal, I,$_{11}$. Angaaende endelsen are se Kuhn *Beiträge zur Pâli-Grammatik* s. 94; Torp *Die Flexion des Pâli* s. 48. 5te klasse repræsenteres af prâpunoti XIII,$_4$. 8de klasse: karomi VI,$_5$; karoti V,$_1$, XII,$_{4 \cdot 5}$; medium karote IX,$_{1 \cdot 2}$ og $_3$, hvor formen bruges for 3dje person flertal. 9de klasse: upahanâti XII,$_6$ (skr. upahanti);

chaṇati XII,$_{5}$ (skr. kṣaṇoti). Af **kausativer** forekommer âñapayâmi VI,$_{6}$, sukhâpayâmi VI,$_{12}$; pûjayati XII,$_{1\cdot 5}$; vaḍhayati XII,$_{4}$.

Imperativ: 2den person flertal aktiv paṭivedetha VI,$_{5}$; 3dje person flertal niyâtu (d. e. niyaṃtu) III,$_{3}$; yujaṃtu IV,$_{11}$; ârâdhayaṃtu VI,$_{12}$; 3dje person ental medium susrusatâṃ, anuvidhiyatâṃ X,$_{2}$. Formen anuvatarâṃ forekommer VI,$_{14}$ som tredje person flertal. Jfr. vediske former som ḍadrçrâṃ, A. V. XII,$_{3\cdot 33}$.

Potentialis. Af asti dannes 3dje person ental, asa X,$_{3}$, XII,$_{2\cdot 3\cdot 8}$, XIV,$_{5}$; 3dje person flertal asu XII,$_{7}$; âsu XII,$_{7}$. Formerne har selvfølgelig intet med vedisk asat at gjøre, men er dannede af den sterke stamme, jfr. gr. εἴην. Af andre potentialformer findes 1ste person ental gacheyaṃ, 3dje person ental tisṭeya VI,$_{13}$; bhave XII,$_{3}$; 1ste person flertal dîpayema XII,$_{6}$; 3dje person flertal vaseyu VII,$_{1}$. Af mediale former forekommer 3dje person ental paṭipajetha XIV,$_{4}$; 3dje person flertal sruṇeruṃ, d. e. sruṇeraṃ og susruseraṃ XII,$_{7}$.

Imperfektum. Af yâ dannes efter 4de klasse imperfektum ayâya. Jfr. formen jâai Hemacandra IV,$_{240}$.

Perfektum âha, som forekommer 5 gange i den formelle begyndelse devânaṃ priyo Priyadasi râjâ evaṃ âha.

Aorist. Formen ahuṃsu VIII,$_{2}$ slutter sig til det i pâli almindelige ahu som akariṃsu til akari o. s. v. ñayâsu VIII,$_{1}$, som formelt svarer til et sanskrit nyayâsiṣuḥ, men efter betydningen til et nir-ayâsiṣuḥ skyldes en forveksling mellem niyyâ og niyâ. Af passivstammen er dannet ârabhisu I,$_{9}$, d. e. *ârabhyiṣuḥ.

Futurum. 1ste person likhâpayisaṃ XIV,$_{3}$; 3dje person kâsati V,$_{3}$ (d. e. *karṣyati), vaḍhayisati IV,$_{7}$; âñapayisati III,$_{6}$ og med kontraktion af ayi til e hâpesati V,$_{3}$. Flertal: kâsaṃti VII,$_{2}$, vadhayisaṃti IV,$_{9}$, anusâsisaṃti IV,$_{9}$. Mediale former er anuvatisare V,$_{2}$ og det af passivstammen dannede ârabhisaṃre I,$_{12}$, hvis ṃ vistnok kun er en skriv- eller læsefeil.

Præsens particip medium: bhuṃjamânasa VI,$_{3}$.

Perfektum particip passiv: kataṃ V,$_{2}$, ladhâ (d. e.

labdhâ) XIII, $_{10}$, usaṭena, sanskrit ucchritena X, $_4$. Jfr. pâli ussâpeti.

Gerundiv dannes ved suffixet tavya: katavyo I, $_4$ o. s. v. pûjetayâ XII, $_4$ synes, da vy ellers aldrig assimileres, at maatte betragtes som skrivfeil. prajûhitavyaṃ I,$_3$ kommer af jûhati, d. e. juvhati (Kaccâyana VI, 3, 7). Jfr. Pischel l. c. s. 1324. Med suffixet ya er dannet kacaṃ (skr. kṛtyaṃ) IX, $_8$ og saṃchâye af kṣâ, sideform til khyâ XIV,$_5$. Senart læser saṃchâya, gerundium til saṃkṣi.

Infinitiv: ârâdhetu IX, $_9$; chamitave XIII, $_6$.

Gerundium ender paa ptâ, sanskrit tvâ: aloceptâ XIV,$_6$ o. s. v. Er Senarts læsning XIV, $_5$ rigtig, vilde man have et eksempel paa suffixet ya i saṃchâya.

Anmerkning.

Caṇḍas grammatik er citeret efter Hörnles udgave i Bibliotheca Indica. Calcutta 1880, Kaccâyana efter Senarts udgave og Hemacandra efter Pischels.

Det aktive upersonlige udtryk
i
den norröne sagalitteratur.

Af

William Nygaard.

En eiendommelighed for oldnorsken er det, at *transitive verber og verber, som forbindes med genitiv og dativ, kan bruges upersonlig i aktiv, med eller uden tilføiet styrelse.*

Denne udtryksmaade forekommer hyppig i den klassiske prosalitteratur, tildels ved siden af og vekslende med personlig udtryksmaade. Som det synes, er der *ikke nogen bestemt forskjel eller endog blot nuance i udtrykkets betydning,* enten det forekommer i personlig eller upersonlig form. Men det upers. udtryk udmerker sig ved en fyndig korthed, som maa have faldt i vore forfædres smag; og den hyppige anvendelse af denne udtryksmaade i sagaerne er vistnok ogsaa et vidnesbyrd om det nære forhold, hvori vor gamle litteratur staar til den mundtlige fortælling

---

Ser man hen til dette aktive upers. udtryks *form,* er for det første at merke, at det særlig er *de usammensatte tidsformer, som bruges paa denne maade.*

Præs. og imperf. (indikativ og konj.) møder man næsten overalt, men overmaade sjelden perfektum og pluskperf.*

Eksempler::

a) *præsens:* berr oss at Íslanði (O. S. 75.27) — alþýðuna skortir ekki annat en dirfð ok forstjóra (E. S. 12) — her getr þess (O. S. 180.40) — þess þarf (O. S. 88.26) — ok gefr þeim vel (Laxd. 11) — nú víkr sögunni vestr til Breiðafjarðar dala (Nj. 1) — ef okkr skilr á (Nj. 10) — þar sér enn dómhring þann (Eb. 10. slutn.)

b) *imperfekt.:* mér gaf þá sýn (O. S. 202.24) — himin opnaði (O. S. 211.3) — rak þá upp at Veiðilausu (E. S. 23) — Guðrúnu setti dreyrrauða (Laxd. 32) — snæ leysti ok ísa (E. S. 23) — skipit braut i spón (Laxd. 35) — en þegar brá kláða á hvarmana svá miklum (O. S. 224.26) — ok bar hvergi skugga á (Nj. 78.36).

c) *perfektum:* undarliga hluti hefir borit fyrir mik um hríð (O. S. 202,22) — sjaldan hefir þetta at móti borit (O. S. 153.8) — þvíat Hákon jarl hefir fyrr skort við mik hamingju (O. S. 189.2) — þótt þetta vandræði hafi nú borit oss at hendi (E. S. 3.) — þá mun faðir minn dauðr vera, ok hefir hvártki heyrt til hans styn ne hósta (Nj. 129). — hvat hefir þik dreymt, frændi (Nj. 62.11) — nu mun hafa umskipt hamingju með oss Sigmundi, þvíat nú hefir honum gefit missýni mikit (Fl. I, side 552).

d) *plusk-perf.:* ef fundi okkra hefði saman borit (O. S. 155.25) — hann mundi alt þat er fyrir hann hafði borit (Nj. 125.19). —

Endvidere forekommer meget hyppig præs. og imperf. af *skulu, munu, mega* samt af *þurfa* upers. i forbindelse med en infinitiv og dens styrelse.

a) ***skulu:*** *præs.* i lovsproget og i direkte tale for at betegne en befaling eller (med ekki) et forbud.

med lögum skal land várt byggja. — ekki skal þann enn digra hér konung kalla (O. S. 57.18) — skal mik hér drepa

---

* I hele Olavs saga (den vidtløftigere recension) findes saaledes kun 6—8 eksempler paa de sammensatte former med *hafa,* medens der er ca. halvandet hundrede eks. paa de usammensatte former og ca. et halvt hundrede eks. paa upers. udtryk med *skulu, mega, munu* og *þurfa* i forbindelse med en infinitiv og dens styrelse (se herom nedenf.) — og dette forhold er vel det almindelige.

fyrir augum þér (Nj. 88,$_{103}$) — ok skal hann drepa (Nj. 87.$_{100}$).

præs. og *imperf.* i futurisk-forsikrende betydning:

skal fé þetta gefa til sálubóta yðrum mönnum? — þetta fé skal gefa fyr sál þeirra manna er með buöndum eru i orrostu (O. S. 207.$_{27}$). — svá skal þik bøta sem frjálsan mann (Nj. 38.$_{9}$). — nú skal þat segja sem fyrr var (O. S. 233.$_{14}$) — nu skal nefna sonu Njáls (Nj. 25) — en er skíra skyldi sveininn (O. S. 77.$_{15}$) — Bjóggu þeir þar um, svá at ekki skyldi þar á sjá nývirki (O. S. 226.$_{17}$).

Særlig bruges *skulu* hyppig saaledes i *oratio obliqua:*

þat fé skyldi bera út í skóga ok ausa við molldu (O. S. 134.$_{33}$) — skyldi þá blóta til friðar ok til sigrs konungi sínum (O. S. 64.$_{23}$) — við elda skyldi þá öl drekka (O. S. 43.$_{33}$).

b) ***munu****, *præs.* og *imperf.* for at udtrykke en subjektiv formodning:

skilja mun með okkr (Nj. 75). — nú mun eigi sitjanda hlut mega í eiga (Nj. 74). — honum þótti líkligt, at þá mundi brátt skilja vega þeirra (E. S. 27.$_{84}$).

ogsaa naar det samtidig har betydning af det fremtidige:

skjótt mun um skipta (O. S. 39.$_{24}$) — um þenna mann mun stórum skipta (O. S. 140 $_{23}$). — ekki mátti yfir sjá, hvarnig hníga myndi (O. S. 39.$_{24}$).

c) ***mega*** i betydn.: kunne, *præs.* og *imperf.*

en vér eigum þann guð er hvern dag má sjá (O. S. 108.$_{6}$) — má af því marka, at (Laxd. 4) — heyra má þat (O. S. 107.$_{17}$) — ekki mátti ímilli sjá (E. S. 22.$_{46}$) — Gunnarr snerisk svá skjótt, at eigi mátti auga á festa (Nj. 30.$_{17}$) — var þá allskonar drykkr, er beztan mátti fá (O. S. 83.$_{20}$).

---

* Som man vil se, er det sjelden, at disse upers. udtryk med *skulu* og *munu* har udelukkende betydning af det *fremtidige,* og selv der, hvor den futuriske betydning er tilstede, synes det sandsynligt, at det er betydningen af den subj. formodning eller den forsikrende-befalende betydning i *munu* og *skulu*, ikke futurumsbetydningen, som har fremkaldt den upers. form.

d) *þurfa* — *præs.* og *imperf.*
ekki þarf Sighvat at sneiða (O. S. 206.$_{29}$) — ok þarf ekki hér at segja frá þeirra manna landnámum (Eb. 5) — en ekki þarf mér fé at bjóða (O. S. 146.$_{16}$)
þurfti lítt at binda sár þeirra manna (Œ. S. 22) — kvazt hyggja at þess mundi ekki leita þurfa (O. S. 56.$_{39}$).

Ovennævnte udtryk kan gaa over til upers. *infinitiv-udtryk,* naar de bliver afhængige af *ytrings-*, *menings-* eller *viljes*-verber:

ok þeir sá firðínum upp lúka (Œ. S. 27.) — ok kváðu øngu gegna (Nj. 14).
Finnr kvað þess hafa sjaldan þurft við sik (O. S. 145.$_{39}$)
ok kvað þings skyldu til kveðja (O. S. 151.$_{14}$) — en kóðu, Eilíf eigi skyldu skorta lið (O. S. 48.$_{21}$).

Som anført, dannes saadanne upers. akt. udtryk baade af trans. verber med objekt og af verber, der styrer dat. og genitiv. Verbets styrelse synes i denne henseende ikke at være af væsentlig betydning.

Vistnok findes især akkusativisk styrelse, men der er jo ogsaa i sproget langt flere trans. verber end verber med anden konstruktion. I begge tilfælde kan det upers. udtryk staa absolut med underforstaaet styrelse.

1. *Transitive verber med objekt.*

a) *enkel akkusativ:*
himin opnaði (O. S. 211.$_{3}$) — byr gaf (Œ. S. 23) — ekki sá skipit fyrir laufinu (O. S. 36.$_{30}$) — skipit braut i spón (Laxd. 35) — hríð mikla gerði at þeim (Nj. 153) — þoku hóf af höfði, ok gerðust vindar á (Laxd. 21).

b) *obj. og objektsprædikat:*
rak skipin mjök sundrlaus (O. S. 164.$_{29}$) — Gudrúnu setti dreyrrauða (Laxd. 32) — setti hann dreyrrauðan á at sjá (Œ. S. 25.$_{22}$).

c) *obj. og hensynsbetegn. i dativ:*
mér gaf þá sýn (O. S. 202.$_{24}$) — þótt þetta vandræði hafi nú borit oss at hendi (Œ. S. 3) — buöndum skaut skelk i bringu (O. S. 121.$_{24}$) gaf þeim vel byri (Nj. 134).

d) *obj. og et fjernere forh. i gen. ell. akk.:*
skal þik þessa eigi lengi biðja (Nj. 77). — ok varði øngan mann þess verks af Þórkatli (O. S. 95.$_{24}$) alþýðuna skortir ekki annat en dirfð ok forstjóra (E. S. 12).

2. *Verber med dativisk styrelse:*

en þegar brá kláða á hvarmana svá miklum (O. S. 216.$_{26}$) — nu víkr sögunni vestr til Breiðafjarðar dala (Nj. 1) — sneri þá mannfalli á lið Kirjála (E. S. 14) — því næst laust á hríð mikilli (Laxd. 35) — lauk sva máli hans (O. S. 237.$_{34}$) — sleit svá þinginu (O. S. 140.$_{29}$).

Ogsaa *koma* og *fara* bruges paa denne maade, naar de forbindes med dativ:

Nu ferr tvennum sögunum fram (O. S. 100 $_{26}$) -- ok kom þar eigi fébótum fyrir (O. S. 158.$_{15}$).

3 *Verber med gen. styrelse:*

Dagr var þá enn eigi kominn með sitt lið ok missti þess fylkingararmsíns (O. S. 209.$_{3}$) — þá er Myrkjartans missti við (Laxd. 21) — þess kennir nú (Eb. 14) — en þess naut við i Þrándheimi, at -- (O. S. 102.$_{27}$) — hér getr þess (O. S. 180.$_{40}$) — þess þarf (O. S. 88.$_{26}$).

4. *Verber med undefrorstaaet styrelse:*

ok gefr þeim vel (Laxd. 11) — en svá lauk (E. S. 9) — var hvast veðrit þá er raūf — „diductis nubibus“ (Laxd. 18) — þá skal hann verja lýriti, svá at heyri i lögréttu (Nj. 97) — þá bar svá at (O. S. 231.$_{21}$) — laust þegar í bardaga mikinn með þeim (Nj. 86) — þá er til þess tók (O. S. 220.$_{17}$) — svá dró til vanda með þeim (Nj. 6).

Som tidligere antydet, er der ingensomhelst forskjel i udtrykkets betydning, enten det fremføres i personlig eller upers. form. Ser man imidlertid igjennem en større række eksempler paa anvendelsen af denne upers. udtryksmaade, vil man finde, at den særlig har hævdet sig en plads i visse forbindelser og fortrinsvis bruges i følgende tilfælde:

1. Udtryk om *naturfænomener,* om *veirliget,* om virkningerne af en *naturlov*, en *naturlig eller overnaturlig kraft:*

hann þóttist sjá, at himin opnaði (O. S. 211.$_{3}$). — þá laust

roða á himin ok svá á sólna (O. S. 216.₂₆) — ok bar hvergi skugga á (Nj. 78).

er váraði ok ísa leysti (O. S. 198.₁) — til þess er veðr lægði ok gerði ljóst (E. S. 27) — því næst laust á hríð mikilli (Laxd. 35).

en þegar þær (nl. höisædesstolperne) hóf frá skipinu, sveif þeim til ens vestra fjarðarins (Eb. 4) — en skipit braut i spón (Laxd. 35) — berr oss at Íslandi eða öðrum löndum (O. S. 75.₂₇).

undarliga bregðr nu við (Nj. 41) — undr þau, er fyrir þá hafði borit (Nj. 156) — undarliga hluti hefir borit fyrir mik um hríð (O. S. 202.₂₂) — mart berr nu fyrir augu mér (Nj. 69.₁₄) — en þegar brá kláða á hvarmana svá miklum (O. S. 220.₂₆) — Olafr konungr lagði hendr sinar yfir síðu Egils — — en jafnskjótt tók ór verkinn allan (O. S. 169.₅).*

2. Udtryk om *skjæbnens tilskikkelser,* om hvad der *times én* eller *sker.*

Det er væsentlig *gefa* og *bera,* som forekommer i disse udtryk:

mér gaf þá sýn (O. S. 202.₂₄). — ef þeim gæfi føri á því (O. S. 199.₁₉) — ok gefr þeim vel (Laxd. 11) — gaf honum eigi austan (Nj. 41) — skulu vít nu brott leggja skipin ok í haf, þegar gefr (Nj. 88).

sjaldan hefir þetta at borit (O. S. 153.₈) — en leið þeirra bar svá til (E. S. 25) — en bráðum bar — det gik hurtig for sig (O. S. 95.₂₃) — hann mundi alt þat er fyrir hann hafði borit (Nj. 125) — þótt þetta vandræði hafi nú borit oss at hendi (E. S. 3) — ef fund várn berr saman (O. S. 38.₃₃).

3. Udtryk og verber, som betegner en *forestilling, sindsstemning, sindsbevægelse* og dens ytringer:

ok varði øngan mann þessa verks af Þórkatli (O. S. 95.₂₄) — ok væntir mik enn, at honum fari vel (Nj. 43) — væntir mik þess, at — — (Nj. 118) — þvíat mik uggir, at — (Nj. 118) — grunaði konung, at — (O. S. 170.₁) —

* Her kan merkes O. S. 188.₁: Lét á stöðli úti afskræmiliga ok mælti: «det skreg — og sagde.»

Harald konung dreymdi, þá er hann lá i Sólundum (O. S. $245._{10}$) — Kolskeggr mælti: Dreymir Gunnar nú (Nj. 62).

hitt er satt, at búöndkörlum skaut skelk i bringu (E. S. 12) — sló ótta í lið heiðingja ok hræzlu (O. S. $243._{16}$) — þó brá fóstru Melkorku mest við þessi tiðendi (Laxd. 21) — brá þeim mjök við er þau sá hann inn ganga (Nj. 44).

Þá hóf honum heldr upp brún — rynkerne i hans pande glattedes (E. S. 13) — þeim mun i brún bregða ok ofarliga kleyja (Nj. 142. slutn.) — Guðrúnu setti dreyrrauða (Laxd. 32).

4. Udtryk og verber, som betegner en *begynden* og *ophør, adskillelse*

som f. eks. *taka* m. inf. i bet. „begynde“, med samme betydn. i enkelte forbindelser ogsaa *hefja, ljósta* o. a., *þrjóta* ophøre, *slíta* afbryde, afslutte, i samme betydn. *lúka, létta* o. s. v., *skilja:**

enn er lýsa tók (O. S. $73._{8}$) — þá tók at lægja veðrit (Nj. 83) — hér hefr þingfararbölk (Landsl. $I._{1}$) — laust þegar i bardaga mikinn með þeim (Nj. 86) — ok sló þegar i bardaga (Eb. 23) — til þess er þraut sker öll (E. S. 12). — Hrapp þraut vistir i hafi (Nj. 87). — Nú sleit þeirri vináttu makliga (O. S. $212._{18}$) — lauk svá stefnu þeirri (O. S. $112._{20}$) — ok lauk svá máli hans (O. S. $237._{34}$). — En svá lauk (E. S. 9). — er herrinn stöðvaðisk ok létti þysnum.

en áðr þau skildi, mælti hon (O. S. $124._{29}$) — .Njálssonu ok Höskuld skildi alðri á orð né verk (Nj. $94._{27}$).

5. Verber, som betegner en *iagttagelse,* specielt *sjá* og *heyra:*

ekki sá skipit fyrir laufinu (O. S. $36._{30}$) — þar sér enn

---

* Af de i det foregaaende nævnte verber og udtryk er der en del, som *altid* bruges upers., f eks. *þrjóta* og *vara* o. a., en del, som *overveiende* forekommer i upers. form, f. eks. *dreyma, skorta, þurfa, skilja,* medens den store mængde snart forekommer med pers., snart med upers. konstruktion.

Desuden er der en del konstante *udtryk* og *talemaader* fra det daglige livs forskjellige forhold, som stadig møder os i upers. form.

Saadanne er f. eks.: *ekki festir vápn á; — e-m skýtr skelk i bringu; — slítr þinginu; — nauðsyn berr til —* «necesse est» o. s. v., desuden fra sølivet det stadig tilbagevendende: *gefr byr* o. l.

dómhring þann er menn váru dømdír í til blóts (Eb. 10 slutn.) — ok sér enn blóðslitinn á steininum (Eb. 10 slutn.) — þar sér eigi, fyrr enn at er komit (Nj. 61) — brátt sér þat á Olafi, at — (Laxd. 13) — allítt sér þat á, at þú eigir föður þíns at hefna (Nj. 72) — ok var andlit hans sem i blóð sæi (Nj. 142).

bað hann mæla svá hátt, at vel mætti heyra (Nj. 141) — svá at heyrði um allan herinn (O. S. 207.$_{37}$) — þá skal hann verja lýriti, svá at heyri i lögréttu (Nj. 97) heyra má þat, at — (O. S. 107.$_{17}$) — ok hefir hvártki heyrt til hans styn ne hósta (Nj. 129.$_{11}$) — má af því marka, at (Laxd. 4) — ok má af slíku marka, hvílíkr konungr hann hefir verit (Nj. 154).

6. Udtryk med *segja*.

Segja bruges i præs. ind. 3. pers. ent. *segir* og i futur. simplex. 3. pers. ent. *skal segja* meget hyppig upers., med eller uden tilføiet objekt (se nedenfor).

Hér segir þat, at (O. S. 235.$_{16}$) — þar segir ok svá (O. S. 39.$_{20}$) — sem fyrr segir (Eb. 5.)

nú skal þat segja sem fyrr var (O. S. 233.$_{14}$). — Nú skal segja frá Birni Ketilssyni (Eb. 5) — nú skal segja, hvat þeir höfðust at i Noregi (O. S. 198.$_{16}$) — þat skal skjótt segja, kvað Þórir (O. S. 120.$_{23}$).

7. Desuden forekommer disse upers. udtryk enkeltvis i en del forbindelser, som ikke lader sig indordne under almindelige regler.

Sneri þà mannfalli á lið Kirjála (E. S. 14) — ok klauf höfuðit fyrr neðan augu svá at nær tók af (O. S. 217.$_{32}$) — þeir sá firðinum upp lúka (E. S. 27). — Dagr var þá enn eigi kominn með sitt lið, ok misti þess fylkingararmsins (O. S. 209.$_{3}$) — henni helt við, at hon mundi drepa hann (Nj. 78) — Konungr var svá reiðr, at þeim helt við váða sjálfan (O. S. 168.$_{38}$) — Snækólfr hjó i slána, svá at fal báða eggteina sverðsins (Nj. 84) — er þat líkara, at hér dragi öðrum hvárum til bana (Nj. 92) — hér slær i allmikit úefni, er allr þingheimr berst (Nj. 145) — þeim tók undir hendr — „det naaede dem til“ (Laxd. 21).

Man synes at kunne gaa ud fra som utvilsomt, at det her omtalte fænomen er gammelt i sproget; men opstille hypotheser om dets mulige oprindelse skal vi her ikke indlade os paa. Kun et par ord for at søge at forklare disse upers. udtryks optræden i den norrøne sagalitteratur.

For dette formaal kan det være nyttigt at gaa ud fra det ovenomtalte udtryk *segir*. Man sporer i dette en gjenklang fra de gamle tider, et ekko fra den naive fortællemaade, da sagaen mundtlig overleveredes fra mand til mand.

Det sees imidlertid let, at dette udtryk ikke er egtl. upersonligt eller rettere: at det ikke oprindelig har været upersonligt. Det har havt et subj., hvad enten dette fra først af har staaet til, eller det har været underforstaaet, og dette subj. har ved *segir* været *hann* (som oftest = hjemmelsmanden) og ved *skal segja* i regelen *ek* (oftest = forfatteren) eller ogsaa *hann*.

I Olafs saga side 39 citeres saaledes en flokk af Sigvat skald. L. 13 f. o. berettes: Svá segir Sigvatr, hvorpaa en del af kvadets begyndelse anføres. Længere nede fortælles: Hann orti þegar um sumarit eptir orrostu flokk þann er Nesju vísur eru kallaðar *ok segir þar* vandliga frá þessum atburðum. *Þar segir ok svá:* og idet der anføres endnu en strofe: Svá segir Sigvatr.

Her staar paa to steder *segir* brugt paa samme maade som alm. i upers. udtryk; men ingen kan dog være i tvil om, at i det nævnte udtryk „ok segir þar vandliga frá þessum atburðum, þar segir ok svá“ staar for tanken som subj. det samme *hann*, som er subj. for „orti — flokk þann“, nemlig Sigvat.

Ligeledes O. S. side 235, hvor skalden Arnorr citeres: Svá segir Arnorr i Hermandinni; derpaa anføres 4 strofer af kvadet, og idet forf. gjengiver indholdet paa prosa, begynder han med: *Hér segir þat, at* —, hvor tydelig Arnorr skald for forfatterens tanke maa have staaet som subj. for *segir*.

Paa lignende maade forholder det sig med *skal segja*. Et udtryk som *þat skal skjótt segja, kvað Þórir* (O. S. 120_{23})

er jo i formel henseende fuldstændig ens med udtrykket *þetta fé skal gefa fyr sál þeirra manna* (O. S. 207.$_{27}$), men ved førstnævnte eksempel maa man straks tænke paa et enkelt, bestemt subj. for verbet, nemlig *ek* (i dette tilfælde = Þórir).

Det samme er undertiden ogsaa tilfælde med andre udsagnsverber. O. S. 180.$_{40}$ siges saaledes, idet indholdet af et længere drapa af skalden Þórarinn gjengives: *Hér getr þess* — hvor Þ. nærmest maa tages som subj. Parallelt med *þat skal skjótt segja* er vel ogsaa udtrykket: *Erlingr mælti: því skal skjótt svara*, hvor man til *skal svara* uvilkaarlig tænker sig et bestemt subj. *ek* (i dette tilfælde = Erlingr).*

Ved den hyppige brug af *segja* paa denne maade blir det lidt efter lidt til et staaende udtryk, som anvendes ogsaa, hvor det ikke ligger nær at tænke paa en enkelt, bestemt person som subj.

Ogsaa i andre tilfælde staar tydeligvis opr. et subj. for tanken. Ved de nævnte udtryk om virkningen af en naturlig eller overnaturlig kraft o. l. har man rimeligvis tænkt sig som subj. en af disse kræfter, og man har ved siden af de utallige upers. udtryk: som *berr oss at Íslandi*, *bar hann skjótari at* o. l. ogsaa udtryk, hvor et saadant subj. staar til, som f. eks. *byrr bar þá á haf út* (E. S. 27). Eller man har ikke tænkt paa nogen bestemt kraft. Man har som det handlende subj. opfattet guddommen, forsynet eller de hemmelighedsfulde ukjendte kræfter i sin almindelighed, som virker i naturen; men da man ikke har vidst, hvilket navn man skulde give dette for tanken staaende subj., har man simpelthen undladt nærmere at betegne det. Deraf de mange upers. udtryk om skjæbnens tilskikkelser og overnaturlige begivenheder.

Ved udtryk som: *(Hann) klauf höfuðit — svá at nær tók af* o. l. har vistnok ogsaa opr. et subj. staaet for tanken,

* Et lignende forhold vil man finde Nj. 1 i udtrykket: *Nú víkr sögunni vestr til Breiðafjarðar dala.* Der er det jo tydelig hjemmelsmanden, som gjør et spring i fortællingen.

et subj. som maa udledes af verbet i hovedsætningen *„klauf“*; men her er det allerede mere ubestemt, idet man baade kan tænke sig som subj. den kjæmpende person, som hugger, og sverdet, hvormed han hugger, og endelig selve hugget. Og endnu mere ubestemt er det subjekt, som sandsynligvis har staaet for tanken ogsaa ved de nævnte upers. udtryk med *sjá* og *heyra*.

Hyppig anvendelse af deslige udtryk har da efterhvert udviklet den sprogbrug, at verbet sættes upers. i 3dje pers. ent. aktiv, hvor det for den talende (eller skrivende) er det væsentligste at fremhæve handlingen i forhold til den gjenstand, hvorpaa den virker, medens det virkende subjekt er ligegyldigt eller uvæsentligt.*

De fleste af disse udtryk maa i andre sprog gjengives med passivisk konstruktion, hvor det upers. udtryks styrelse er subj. Dette har ledet til den — ikke usandsynlige — opfatning, at denne upers. udtryksmaade har været et surrogat for udviklede passivformer og skriver sig fra en tid, da ialfald præs. og imperf. passiv manglede egne former.**

Det spørgsmaal paatrænger sig da: hvorfor anvendte man med forkjærlighed en saadan usedvanlig udtryksmaade ogsaa paa en tid, da sproget bevislig havde fuldt udviklede passivformer?

For det første vil en syntaktisk form, der engang har naaet en vis udvikling, selv om den er mindre fuldkommen, ved vanens magt holde sig længe, efterat sproget har vundet frem til fuldkomnere udtryk for det samme tankeforhold.

Dernæst maatte i adskillige tilfælde det upers. akt. udtryk af trans. verber blive bevaret ved analogi med tilsvarende upers. udtryk af intrans. verber. Udtryk som *„myrknar“*, *„ísar“*, *„byrjar“* forblev selvfølgelig upaavirkede af de pass.

---

* Naar vi i saadanne sætn. indsætter «man» el. «en» o. l., er det kun rent formelt, vi faar et subj.; i virkeligheden er subj. ladet lige saa ubestemt som i den oldn. sætn. — Vi maa da ogsaa ofte ved oversættelsen af disse upers. udtryk benytte et af hine ubestemte ord som subjekt.

** Cfr. M. Nygaard: Eddasprogets syntax II side 32.

former, og derved beholdt man paa grund af betydningsligheden den upers. aktive form ogsaa i udtryk som *„gerði myrkt“, ísa leysti“, „gefr byr“* o. s. v.

Endelig kom andre, *ydre* hensyn i betragtning, navnlig de upers. udtryks korte, kraftige form.

De passive former er sammensatte i alle tider, de aktive derimod enkelte for præs. og imperf. Nu ligger det nær at antage, at et folk, der yndede den fyndige korthed i udtrykket, med forkjærlighed betjente sig af en udtryksmaade, der gav enkelte og korte former istedenfor sammensatte og længere, især naar det korte udtryk ogsaa udmerkede sig ved velklang. — Disse bekvemheds- og skjønheds-hensyn gjorde sig først gjældende i talesproget, hvor man ikke tog det saa nøie med den syntaktiske korrekthed; men paa grund af det nære forhold, hvori netop den bedste del af vor gamle litteratur stod til den mundtlige overlevering, gik ogsaa i dette stykke den mundtlige tales eiendommelighed over i skriftsproget.

Det er fremhævet, at denne upers. anvendelse af det aktive verbum væsentlig forekommer ved præs. og imperf., medens man ved perf. og plusk.-perf. gjennemgaaende bruger den pass. form overalt, hvor vort nuværende sprog bruger dette genus.

Og dette er en ligefrem følge af det ovenfor udviklede. Medens man ved at bruge præs. og imperf. i akt. istedenfor i pass. fik en enkelt form istedenfor en sammensat, en kortere for en længere, vilde man intet saadant kunne opnaa ved perf og plusk.-perf., hvilke tempusformer jo er sammensatte ligesaavel i akt. som i pass. At der alligevel enkeltvis forekommer eksempler paa, at perf. og plusk.-perf. har været brugt upers. i akt., er blot et yderligere tegn paa den forkjærlighed, man nærede for den upers. udtryksmaade.

Et udtryk som *„braut skipit i spón“* falder jo uligе lettere end *„varð skipit brotit i spón“;* men et udtryk *„hafði brotit skipit i spón“* i betydn.: „skibet var blevet sønderslaaet“ vilde jo med hensyn til korthed intet have forud for det pass. *„var skipit brotit i spón“*, og da var det jo rimeligt, at man her

foretrak det tydeligere og i grunden korrektere pass. udtryk fremfor det aktive.

Det samme praktiske hensyn er det sandsynligvis ogsaa, som bevirker de overordentlig hyppige udtryk, hvor en inf. af et verb. med sin styrelse forbindes i upers. konstruktion med biverberne *skulu, mega, munu* og med *þurfa*. Udtrykket *„skal hann drepa“* er baade kortere og har mere imperativisk kraft end et udtryk *„skal hann drepinn verða (vera)“*.

Det samme er tilfældet med et udtryk som *„vér eigum þann guð, er hvern dag má sjá“*.

Ovenstaaende fremstilling gjælder sproget i den klassiske prosalitteratur, navnlig i sagaerne. Her har dette upers. udtryk spillet en fremragende rolle: man træffer det overalt, og overalt slaaes man af dets vellyd og dets kraftige, koncise form.

I oversatte skrifter og i det hele, hvor sproget er paavirket af fremmede mønstre, er forholdet et andet. Her er disse upers. udtryk meget sjeldne, og istedenfor dem optræder i stor udstrækning dels sammensatte passivudtryk, dels reflexivformer med pass. betydning. Ved sidstnævnte udtryksmaade faar man altsaa *usammensatte* former ogsaa for præs. og imperf. med passiv betydn., og hvor denne sprogbrug er almindelig, forekommer de upers. akt. udtryk saagodtsom ikke.

Kylvingerne i Egilssaga.

Af

Gustav Storm.

Navnet kylvinger (Kylfingar) forekommer kun paa to steder i den gamle islandske litteratur: i en gammel geografisk haandbog og i Egilssaga. Da paa første sted Kylfingaland gjøres til ét med Gardariki, har man i regelen ogsaa anseet Egilssagas kylfinger for russere eller ialfald (P. A. Munch) for skattekrævere i den russiske fyrstes tjeneste; og dr. Jessen har i sin afhandling om Egilssagas troværdighed (Sybels *Historische Zeitschrift* 28 Band) anseet dette for saa givet, at han deraf drog den slutning, at forfatteren af Egilssaga i 13de aarhundrede har overført sin samtids forhold, da russerne krævede skat i Finmarken, paa 9de aarhundrede. Jeg skal i det følgende søge at vise, at dette er ganske urigtigt, og opstille en ny forklaring af navnet.

I den almindelige skildring, Egilssaga giver af Finmarken, siges dette mod nord og øst at strække sig til havet, medens vestenfor ned mod kysten er Haalogaland; dets sydgrænser bliver Namdalen, Jæmtland og Helsingland (ɔ: Ångermanland), og østen for disse lande kommer Kvænland (ɔ: det nordlige Finnland) samt derefter karelernes land henimod det hvide hav. Her er det nu allerede straks merkeligt, at der intet tales om russer, og man faar uvilkaarlig det indtryk, at sagaens forfatter ikke ved noget om

russernes optræden i disse egne. End klarere bliver dette, naar man undersøger de topografiske forhold nærmere. Sagaen fortæller os om Thorolv Kveldulvssøns finnefærder og kommer ved disse leiligheder til at give nærmere oplysninger om baade kylvinger, kvæner og kareler. Det er her vigtigt at fæste opmerksomheden ved de geografiske udgangspunkter. Det er den almindelige forestilling, at Thoralf efter Egilssaga herskede over Haalogaland og indkrævede skat over alle finner i „Finmarken"; men dette er vistnok ganske urigtigt: der tales jo om flere lendermænd i Haalogaland (kap. 11), og nogle af disse maa have boet nordenfor Thorolv (s. s.) Th.s distrikt er aabenbart kun den *sydligste* del af Haalogaland, svarende til det nuværende Helgeland (fra 65° til henimod 67°). Thorolv havde nemlig sin residens paa *Torgar* i det sydlige Haalogaland (65°25'), men han eiede ogsaa gaarden Sandnes paa nordsiden af den store Alstenø (66°) i gabet af Vefsenfjorden. Der staar ikke udtrykkelig, hvorfra toget fjelds til finnerne udgik, men da han paa tilbageveien ned ad fjeldet *først* kommer til Sandnes (kap. 10), eller som det ved anden fjeldreise heder: „kom af fjeldet ned i Vefsen" (kap. 14), er det selvfølgeligt, at han ogsaa *gjennem Vefsen* draget op til „fjeldet"; det dalføre, han drog opad, er den kløft i Kjølen, hvorigjennem Vapst-elven strømmer vestover fra Farokvandet, der ligger omtr. 7 mil østenfor det sedvanlige vandskil. Ved den første vinterreise fortælles nu, at han først „paa fjeldet" holdt kjøbstævne med finnerne (lapperne) og tog skat af dem; og da han derpaa kommer „øster paa fjeldet", erfarer han, at *kylvinger* var komne østenfra og for paa finnkjøb, tildels med ran; ved hjælp af finnerne udspeider han saa disse kylvinger, som derpaa overraskes i flere partier paa 30, 15 eller 20 mand. Det sted, hvor disse overraskes, er tydeligvis paa østsiden af fjeldet, men dog inden finnernes territorium; der er nemlig tydelig forskjel paa, hvor Thorolv denne gang træffer kylvingerne, og hvor han næste vinter træffer kvænerne. Ved denne leilighed, da han er befriet fra konkurrence med kylvingerne, siges det udtrykkelig, at han under kjøbstævne med finnerne „for *vide over* Finmarken." Men da han kom *langt øster*, og det

her spurgtes om hans færd, kommer kvænske sendebud til ham og indbød ham fra kvænernes konge til at fare *øster* med ham for at kjæmpe mod karelerne, som (østenfra) havde gjort indfald i kvænernes land. Af denne sammenstilling fremgaar det, synes det mig, tydelig, at kylvingerne ikke boede østenfor kvæner og kareler, men *vestenfor*. Naar nu Egilssaga mellem Norge (Haalogaland og Namdalen) og Kvænland kun nævner *Jæmtland og Helsingland,* maa aabenbart kylvingerne være komne fra et af disse landskaber. Man kan ad anden vei bestemme dette nøiere. Vi ved fra grænsedokumenterne angaaende jæmters og helsingers naboforhold (Norges gl. love II), at jæmterne aldrig krævede rettigheder saa langt nord som der, hvor Thorolv optraadte; jæmterne havde kun jagtret indtil Veimosjø ɔ Voime-sjön ved Voimeaan, det nordligste tilløb til Ångerman-elven (i nuv. Åsele-Lapmark). Hvad der ligger nordenfor Umans tilløb og dalføre, regnedes fra gammel tid til Ume-Lapmark, der hørte under Ångermanland. Det er bekjendt, at svenskerne i ældre tid skilte mellem lapperne i de nordligere distrikter, birkarlernes lapper (i Pite-, Lule- og Torne-Lapmark) og de sydligere ovenfor Ångermanland, de saakaldte „konungslapper“, hos hvem den svenske konge selv opkrævede skat gjennem sine lappefogder. Disse kunde altsaa være Egilssagas „kylvinger“. Nu kan det bevises, at man netop her har havt et lappedistrikt, hvortil baade svenske og norske konger hævdede eiendomsret, og hvor begge kongers fogder krævede skat, ganske som Thorolv fra vest og kylvingerne fra øst. Ved grænsereguleringen af 1751 blev disse omtvistede distrikter afstaaede til Sverige, saa at Sverige fra 1752 har opkrævet „baade sin og den norske skat af Uma-, Vapst-, Ran- og Granbyens lapper, som har skatteland paa den svenske side af rigslinjen“.[1] Om disse forhold optog kapt. Schnitler 1742 tingsvidner af lapperne i Vefsenfjeldene, og disse erklærede enstemmig, at paa fjeldstrækningerne østenfor Vefsen — selve fjeldplateauet, som her naar langt øst — betalte lapperne skat til to konger,

[1] Jessen: Det Kongerige Norge, side 214.

og de havde hørt af gamle folk, at saa var skeet fra Arilds tid;[1] disse lapper opholder sig om sommeren nærmere kysten paa uomtvistet norsk grund, men om vinteren oppe i fjeldene (ɔ: østenfor den senere grænselinje). Ligesaa udtaler tingsvidner fra Uma Lapmarks ting af 14de jan. 1740, at nämdemænd fra Granby, Ranby og Vapsten erklærer, at de betaler skat tillige til Norge for, hvad de bruger vester om „högsta fjellryggen" om sommeren. Fra begge sider leveres fortegnelse over de skatlagte lapper, som viser sig at være identiske. Det samme forhold har jeg fundet igjen i svenske skattemandtal (i kammararchivet) fra Karl den 9des tid; i 1603, 1607 og 1608 oplyses om Ran- og Väfstlapperne, at de skatter baade til Sverige og Norge, medens der intet oplyses om Uma- og Gran-lappernes skattepligt til Norge. Men hvis denne skattepligt bestod ubestridt i disse stridens aar, er det selvfølgeligt, at dette forhold har været anerkjendt fra begge sider fra umindelige tider. Egilssaga skildrer altsaa et tidspunkt, da disse forhold endnu ikke var ordnede, og den ene konges skattekrævere fordrev den andens fra det senere fælles skattedistrikt. Det er aabenbart, at Egilssagas forfatter ikke har havt noget klart begreb om, hvem disse kylvinger var; da han saa nøiagtig skildrer forholdene her, saaledes som de maatte arte sig, førend de svenske og norske konger enedes om at tage hver sin del af skatten, finder jeg ingen grund til at tvile om, at Egilssaga her korrekt har gjengivet en *ældgammel* tradition.

Det distrikt, som der er tale om, er de øverste dele af nuv. Åsele og Stensele socken, hvorfra Uma-elvens tilløb løber ned mod sydøst og Vefsen-elven rinder mod nordvest; det ligger omtrent mellem 65° og 66°. At her nogensinde russiske skattekrævere skulde have optraadt, er nu i geografisk henseende overmaade usandsynligt, hvilket enhver vil kunne overbevise sig om ved at se paa et kart; adgangen til disse egne er nemlig kun aaben fra to sider, fra Vefsen i vest og fra Ångermanland (Uma) i øst. De formodede

[1] Grænsereguleringen i det norske rigsarkiv, pakke 21.

russere maatte altsaa ikke alene have hersket i Finland og Vesterbotten, men endog i Ångermanland. Men en saadan udbredelse af det russiske herredømme i tidlig tid maa ansees for umuligt. Om russernes optræden paa lappisk territorium kjender man intet før i 13de aarhundrede, efterat den norske konge c. 1240—50 havde udvidet sit herredømme nord for Malangen og underkastet sig Tromsø-sogn; og selv da udgaar kravet paa skat ikke fra russerne (novgoroderne) selv, men fra de dem underkastede øst-*kareler*. Det er aabenbart forhold, som er yngre end Egilssagas traditioner eller endog denne selv; thi Egilssaga kjender kun karelerne som et folk i sydost for Finmarken, men ved intet om deres optræden i Finmarken selv. Og selv efter midten af 13de aarhundrede udbreder karelerne sig ikke over alle lappiske lande; de indskrænker sig til Kolahalvøen og det egentlige Finmarken eller rettere til fjeldlappernes bosteder i det senere Torne- og Kemi-Lapmark. Karelernes — og efter dem russernes — prætensioner gik aldrig længer mod vest end ved havet til Malangen og tilfjelds til fjeldlappe-byerne Aviavara og Kautokeino; det kan bevises af optegnelser i det norske rigsarkiv om deres skattekrævning i Finmarken i slutningen af 16de aarhundrede. Sydgrænsen for russernes (karelernes) streifetog i Finmarken bliver altsaa den 69de breddegrad, og disse strækninger er jo ved umaadelige fjeldplateauer og ødemarker adskilte fra det strøg, hvorom Thorolv og kylvingerne stred ifølge Egilssaga.

Den sproglige betydning af navnet „kylfingar“ er mere usikker. *Kylfingr* er en afledning af ordet *kolfr*; men da *kolfr* betyder baade pil og selskabelig sammenkomst („klub“), kunde kylfingar formodes oprindelig at betyde enten bueskyttere eller klubbrødre. P. A. Munch (1857) heldede nærmest til det sidste, idet han sammenlignede med den dengang almindelige forklaring af væringer = edsbrødre (af vár); han formodede, at baade væringer og kylvinger var faste korpser i de russiske fyrsters tjeneste. Imidlertid synes det jo nu sikkert, at væringer saavel i Norden som i Rusland og Konstantinopel har havt en ethnografisk betyd-

ning af nordboer, og en lignende betydning synes da ogsaa at maatte tillægges kylvinger; begge ords ethnografiske brug bør derfor vistnok adskilles fra spørgsmaalet om navnenes oprindelse. Hvis det er rigtigt, at kylfingar i Egilssaga maa betyde svensker (nordsvensker?), burde vel en lignende forklaring gives af ordet, hvor det ellers forekommer. At Gardarike kaldes „Kylfingaland", bliver altsaa ganske svarende til, at det ogsaa kaldes „Sviþjóð hit mikla", det af svensker erobrede land. Og naar i de gamle russiske love „kolljager" og „varjager" stilles ved siden af hinanden som de privilegerede klasser inden det ældre russiske samfund, finder jeg forsaavidt Munchs forklaring rigtig, som „kolljager" bliver de oprindelige svenske erobrere i Rusland og „varjager" de fra Sverige eller Norden i Rusland fra Vladimirs tid optrædende leietropper; at der i tidens løb mellem disse udviklede sig national forskjel, er jo meget naturligt. En bestyrkelse herpaa er i nyere tid fremdraget fra byzantinske kilder. Keiserlige diplomer fra 11te aarhundrede befrier klostre eller enkelte personer fra indkvartering af váranger, rôs eller saracener eller franker (1060), eller fra rôs, váranger, kulpinger (κουλπίγγων) eller franker (1075, 1079) eller fra rôs, váranger eller kulpinger (1088).[1] Alle disse navne repræsenterer leietropper i græsk tjeneste; men sammenstillingen med franker, russer og saracener viser dog tillige, at baade váranger og kulpinger efter græsk opfatning var ethnografiske betegnelser. Ogsaa her maa altsaa kulpinger være navn paa de nordiske folk eller et af dem, nærmest svensker.

Prof. Bugge har gjort mig opmerksom paa, at *Kylfingr* ogsaa findes brugt som mandsnavn blandt svenskerne. I Liljegrens *Run-urkunder* findes saaledes i nr. 488 en *Kulfikr*, som sammen med Bjørn „lod hugge stenen", i nr. 540 en *Kulfinkr*, som sammen med to andre mænd „lod reise sten efter Austain Kunarsun" og udtaler ønsket, at „Gud hjælpe hans sjæl", i nr. 556 en *Kulfinkr*, som sammen med sin

---

[1] Sathas: Bibliotheca græca medii ævi I, 55, 64. Dorn: Kaspia s. 379.

moder Gilaug lod reise sten efter sin fader Nisbiarn. Disse stene er alle fra Åttundaland og rimeligvis fra 11te (12te?) aarhundrede, at ordet er optaget som mandsnavn blandt svenskerne bør noteres, da parallelnavnet væringer ikke er blevet paavist blandt dem, medens dette er kjendt i Danmark og Norge.

Vokal- og konsonantstammer.

Af

dr. A. Torp.

De indogermaniske sprog har som bekjendt en flerhed af deklinationer: de deklinerede ord deler sig efter sine stammeudlyd i flere grupper: vokaliske stammer (*o*-, *a*-, *iē*-stammer), halv-vokaliske stammer (*i*-, *u*-stammer), diftongstammer og konsonantstammer, hver gruppe med sine flexions-eiendommeligheder. Denne gruppering, der i det store og hele er den samme i alle sproggrene, har altsaa enkeltsprogene medført fra den tidligere sprogenhed. Det indog. fællessprog besad flere deklinationer; men at dette skulde være det oprindelige forhold, er paa forhaand lidet antageligt. Flerheden synes at maatte have udviklet sig af en tidligere enhed; det er jo den samme bevægelse fra enhed til mangfoldighed, der foregaar inden de enkelte sprog, hvor en stammegruppe igjen i mange tilfælde kan falde i afdelinger med sine særpræg: inden hoveddeklinationerne kan der igjen udvikle sig ligesom afarter. I det følgende skal der gjøres et forsøg paa at vise, hvorledes al deklination kan være udgaaet fra en og samme typus. Selvfølgelig kan intet bevis føres. Man nødes i saadanne ting til at nøie sig med hypotheser, hvis større eller mindre sandsynlighed afhænger af den naturlighed, hvormed de tilsyneladende vidt adskilte former derved forbindes.

Som alt andet menneskeligt har sproget udviklet sig fra det ufuldkomnere til det fuldkomnere. Det havde naturligvis ikke fra først af hele den rigdom af afledningsog flexionsendelser til nuancering af handlingsforhold og sætningsforhold, hvormed vi finder det udstyret paa senere trin. Det hjalp sig vel snarere med ringe midler, besad kun faa kasussuffixer og faa afledningsendelser. De forskjellige nominaldannelser maa være af ulige alder, nogle gaa tilbage til sprogets første tid, andre være opkomne senere. Til sprogets ældste bestanddele regner jeg fremfor alt de stammer, der tilsyneladende er dannede af verbalroden med suffix *-o*, baade paa grund af simpelheden i deres dannelse, deres ubestemte betydning (nomina agentis, produktbetegnelser, abstracta o. s. v.) og deres talrighed, idet omtrent enhver verbalrod kan danne et saadant nomen. (Om stammeudlyden *-o* (*-e*) oprindelig var et afledningssuffix eller selve verbalrodens udlyd, i hvilket tilfælde man altsaa maatte antage tostavelses-rødder, er et spørgsmaal, der foreløbig ikke lader sig afgjøre, og som ikke er af betydning for det foreliggende emne). Til de ældste nomina hører vistnok ogsaa en del andre med forskjellige afledningsendelser dannede *o*-stammer (stammer paa *-to, -no, -ro, -jo*) o. s. v. Foruden *o*-stammer antager jeg, at sproget paa dette tidlige trin kun besad *i*- og *u*-stammer. Mulig var ogsaa disse engang *o*-stammer (f. eks. **mérti* „død“ af **mér-to-jo*, **séu-nu-* „søn“ af **séu-no-vo*). Ved flexionens begyndelse var de i ethvert fald *i*- og *u*-stammer; thi i denne gaar de parallel med *o*-stammerne, d. e. deres udlyd *-i* og *-u* behandles paa samme maade som disses *-o*.

Det maa ansees for sikkert, at engang *alle* flekterede ord skiftede betoning under flexionen, d. e. akcenten hvilede ikke i alle former paa samme stavelse. Akcentskiftet medførte vokalforandringer. Som det ved flere fremragende forskeres arbeider nu maa ansees bevist, bestod disse vokalforandringer væsentlig i veksel mellem *e, o* og reduceret vokal; som G. Meyer først har paavist, udviklede *e* sig i betonet, *o* i posttonisk stavelse, og i antetonisk stilling reduceredes eller svandt vokalen ganske, sml. gr. ἔργον og

ταττός for *tn̥tó-s. Dette forhold mellem akcent og vokalisme er imidlertid i intet sprog bevaret i sin renhed, mangfoldige indvirkninger har fremkaldt blandingsformer, saaledes er f. eks. det nævnte τατός opstaaet ved sammenblanding af de to stammeformer *ténto og *tn̥té. Naar, fornemmelig i græsk, hovedmængden af primære afledninger med -*o* har *o* ogsaa i betonet stavelse, som λόγος, maa dette vistnok forklares saaledes, at *o*-formen egentlig kun hørte hjemme i sammensætning eller i enklitisk stilling, og at den senere derfra ogsaa overførtes til den selvstændig betonede stilling og fortrængte *e*-formen (*λέγος), der egentlig hørte hjemme her. Diftongerne *ei* og *eu* antager jeg kun under akcenten havde denne form, men ellers, saavel i antetonisk som posttonisk stilling, sank ned til *i* og *u*. Formen *oi* og *ou* antog de kun, hvor den oprindelig betonede stavelse ved ordets sammensætning eller enklisis tabte en del af sin betoning, men dog ikke var aldeles tonløs (τοῖχο-ς for *τεῖχο-ς som λόγος for *λέγος).

Den oprindelige flexion bestod efter min mening alene i akcentveksel. Uden noget bestemmende tillæg fungerede den blotte stamme i forskjellige sætningsforhold, hvis ulighed den forandrede akcent anskueliggjorde. En *o*-stamme optraadte saaledes i to skikkelser: *vérqo—*vr̥qé „ulv“, af hvilke den første f. eks. betegnede subjekts- og objektsforhold, den anden genitivs- og lokativsforhold o. s. v. Levninger af denne sprogtilstand er bevaret til sene tider saavel i *o*-stammernes vokativ som i andre stammers lokativer (hvorom senere) og desuden i flere pronominalformer; saaledes er jo f. eks. det indiske *táva* genitiv, det ensdannede græske ἑέ for *sevé akkusativ (akcentuationen i disse ord er neppe den oprindelige). Senere traadte visse endelser til disse stammeformer, hvormed sproget tilsigtede en bestemtere betegnelse af kasusforhold (*kasusendelser*). I disse kasusendelser har man forlængst med rette seet pronominalstammer. Engang var disse altsaa selvstændige ord, men voksede efterhaanden sammen med hovedordet under én akcent. Saaledes er merket for nom. sing. -*s* sikkerlig den samme pronominalstamme, som i formen *so, se* er pron. dem.,

akkusativs *-m* det samme element, der optræder i *me,* første persons pronomen, men oprindelig vel ogsaa pron. dem. Af **vérqo* blev saaledes **vérqo-s, *vérqo-m,* af **kéivo* blev **kéivo-s, *kéivo-m,* skr. *çéva-s,* „gunstig". I disse to kasus var *o*-stammerne fra først af barytona; det bevises ved, at stammeudlyden i alle sprog her er *o,* aldrig *e.*[1]

Analog med **vérqo-s, *vérqo-m* er af *i-* og *u*-stammer: **mérti-s, *mérti-m* „død", lit. *smertis,* skr. *mr̥tis, *séunu-s, *séunu-m* „søn", skr. *sūnús,* lit. *sunùs* o. s. v.

Genitiv sing. dannedes ved den samme endelse som nom.: *-s,* men af den oxytonerede stammeform; denne stammeform, der oprindelig havde betegnet flere kasusforhold (saaledes lokativ), antog altsaa ved denne endelse bestemt genitivbetydning. Som oprindelige genitiver til de opførte nominativer kan altsaa ansættes: **vr̥qé-s, *kivé-s* (smlgn. skr. nom. *çivá-s* „gunstig"), **mr̥téi-s,* skr. *mr̥te-s,* lit. *smertës, *sŭnéu-s,* skr. *sūnó-s,* lit. *sūnaũs* o. s. v.

Former som **vr̥qé-s, *kivé-s* findes vistnok ingensteds som genitiver af *o*-stammer; derimod har de, som det vil sees, holdt sig ved de af *o*-stammerne udgaaede konsonantstammer.

Til det oprindelige **vr̥qé-s* traadte et nyt element **so* (maaske med sideform **sjo*), egentlig et pron. dem., skr. *sá* (eller *syá*). At det først traadte til i en senere periode, viser den omstændighed, at det udlydende *o* her har holdt sig, medens det tidligere tilføiede **so* sank ned til *s* (**vr̥qé-s*). Af **vr̥qé-s* blev saaledes **vr̥qé-s-so,* som jeg gjenfinder i got. *vulfis, þis,* oldn. *þess,* der endnu har bevaret det dobbelte *ss.* At *vulfis* skulde være udgaaet af et **vr̥qesjo* strider mod germaniske lydlove. Heller ikke de preuss. genitiver af pronominer som *stesse* af stamme *s-ta* „den", *ainessa* af stamme *aina* „en" viser, trods al varierende skrivemaade, noget spor af *j* og kan saaledes ikke sammenstilles med skr. *vŕ̥kasya.* Ogsaa disse former forklares naturligst ved antagelse af en genitivudgang **esso.* Det dobbelte *s* synes

---

1) Oldn. *mīnin-ō* (Strand), ags. *ǽnne,* grundformer **meine-m, *oine-m* er nydannelser efter enstavelses-pronominer, smlgn. tysk *den,* grundform **té-m.*

ogsaa at foreligge i det oldbulg. unicum *čiso* af stamme *či*, lat. *qui*, da enkelt *s* vel maatte blive *ch* (sml. lok. plur. *těchŭ* = skr. *téṣu*).

Hvis man til -**so* antager en sideform -**sjo*, vilde der ved siden af **vr̥qésso* have bestaaet et **vr̥qéssjo*, hvis *ss* foran *j* maatte være bleven forenklet til *s* (sml. pron.-stammen for 1. pers. pl. skr. *ásma-* for **n̥s-sma* -**n̥s-ma*. Forf. Beitr. z. Lehre v. d. geschlechtl. Pron. 30). Imidlertid er der jo ogsaa en mulighed for, at det tiltrædende element var *jo* (ogsaa oprindelig pron. dem.), altsaa: **vr̥qés-jo*. Hvorledes man nu vil tænke sig oprindelsen, bestod der ialfald ved siden af **vr̥qésso* en form **vr̥qésjo*. Denne sideform er repræsenteret i arisk og græsk: sanskr. *vŕ̥kasya*, avest. *vehrkahya*, homer. λύκοιο for *λύκοσιο.[1]

Af de oprindelig ved siden af hinanden gaaende former **vr̥qé-s* og **vr̥qé-s-so* (**vr̥qésjo*) fæstede den udvidede form sig i udelukkende brug ved *o*-stammerne, efterat konsonantstammerne havde skilt sig ud fra disse.

Nom. og akk. plur. dannedes paa indbyrdes afvigende maade. For nom. ligger den uden kasusmerke optrædende singularform (**vérqo*), for akk. derimod den med kasusmerke forsynede singularform (**vérqo-m*) til grund. Akk. plur. synes saaledes at være en senere dannelse end nom. plur. I nom. plur. tilføiedes et element -*es*, hvis *e* synes at have været af en anden natur end det sedvanlige i betonet stavelse udviklede. Betonet var dette suffix ikke. En følge af vokalens eiendommelige natur var det vel ogsaa, at kontraktion med stammeudlyden her synes senere indtraadt end i andre kasus (som gen. plur.). Grundform altsaa **vérqo-es*,

---

[1] Sideformen λύκου betragter jeg med Fick (Bezz. Beitr. XI, 248) som en ganske anden dannelse, opr. λύκο-ϝο (sml. kerk. τλασιαϝο), opstaaet ved indflydelse af indogerm. genitivformer som **tévo* (skr. *táva*) og **sévo*. Kunde man hermed sammenstille den oldbulg. dat. af *o*-stammer paa *u*: *vlŭku* for **vlŭkovo*? ubetonet -*ovo* kunde vel blive *u*, som præp. *u* = *áva*. Man kunde saaledes sidestille oldbulg. adv. paa -*u* som *meždu* «i midten», *vrŭchu* «oppe», hvor ingen dativisk betydning findes, med de græske adv. som ποῦ.

senere kontraheret *vérqōs*, skr. *vṛkās*, avest. *vehrkāo*, *vehrka*, osk. *Núvlanús*, umbr. *screihtor* = scripti, got. *vulfos*.

Analogt dannede *i*- og *u*-stammer: **merti es* > **mérties*, **séunu es* > **séunues*, skr. (enkeltstaaende) *aryàs* „fiender", *mádhvas* „sød drik", gr. ὄιες for *ὄϝιες. Almindelig er imidlertid denne dannelse veget for en anden med betonet (og derfor forsterket) stammeudlyd, opkommen nærmest ved indflydelse fra enstavelses-stammer, som *tri* „tre", der efter sin natur blot kunde have saadan nominativform (**tréi-es*). Saaledes sanskr. *agnáy-as*, *sūnáv-as*, gr. μάντεις, πήχεις for *μαντεjες, *πηχεϝες, lat. *hostēs*, *fructus* for **hostejes*, **fructeves*, irsk. *fáthi*, *mogai* for **vātejes*, **mugeves*, got. *gasteis*, *sunjus* for **gastejes*, **suneves*, oldbulg. *gostĭje*, *synove* for **gostejes*, **sūneves*.

Akk. plur. dannedes af akk. sing. ved tilføielse af et suffix *-s*, altsaa: **vérqo-m-s*, **kéivo-m-s*, græsk (arg. kret.) λύκονς, (att.) λύκους, lat. *lupōs*, irsk *firu*, got. *vulfans*, lit. *vilkùs*, oldbulg. *vlŭky*. *I*- og *u*-stammer: **mérti-m-s*, **séunu-m-s*, gr. ὄῖς, ἰχθύς, lat. *ovīs*, *fructūs*, irsk *fáthi*, *mugu*, got. *gastins*, *sununs* o. s. v.

Gen. plur. dannedes ved tilføielse af et element *-om* til den paa samme maade som i gen. sing. betonede stamme: **vṛqé-om* contr. **vṛqḗm*, bevaret i got. *vulfe* (om end. *ōm* se i det flg.); **mṛtéi-om*, **sūnéu-om*, sml. gr. μάντεων, πήχεων for *μαντεj-ων, *πηχεϝ-ων, lat. *fructuum* for **fructevom*, got. *sunive* for **sunev-ēm*, oldbulg. *gostĭjĭ synovŭ*, for **gostej-om*, **sunev-om*.

Ved siden heraf optræder ved *i*- og *u*-stammerne, som følge af en sammenblanden af stammeformer, som senere skal omtales, en dannelse med ubetonet (og derfor uforsterket) stammeudlyd: avest. (enkelst.) *kaoyãm* for **kavy-ãm*, gr. ὀίων, lat. *ovium*, irsk *fáthe* for **vāti-om* o. s. v.

Hvad nom. dual. angaar, lader det sig ikke bestemt afgjøre, hvilken skikkelse kasussuffixet havde. Tilsyneladende havde grundsproget to suffixer *-eu* og *-e*. Men ogsaa her er ligheden mellem *o*-stammernes og *i*- og *u*-stammernes behandling umiskjendelig. Tænker vi os formen λύκω, skr. *vṛkā*, oldbulg. *vlŭka*, opstaaet af **vérqo e* (hvis *-e* er af samme

natur som vokalen i pluralendelsen -*es*), vilde hertil af *i*- og *u*-st. svare: **mérti-e, *séunu-e,* bevaret i græsk ὄσσε for *οκj-ε, δοῦρε for *δορϝ-ε. Almindelig er dog ved *i*- og *u*-stammerne denne form igjen opgivet. Idet som følge af forholdet ved *o*-stammerne: dual. **vérqō*, nom. sing. **vérqos,* den lange vokal kom til at opfattes som dualmerke, skabtes nydannelserne: **mértī*, **séunū,* skr. *agnī́, sūnū́*, irsk. *fáith* for **vātī,* oldbulg. *gosti, syny* o. s. v.

Lok. og dat. sing. dannedes af den samme stammeform som gen. sing. Efter forholdet ved de øvrige stammer antager jeg, at lokativ egentlig ingen endelse havde. Stammeformen **vr̥qé* kunde saaledes have lokativisk betydning. Senere udvidedes denne form med et pronominalt element -*i*: **vr̥qé-i*, gr. οἴκει o. s. v.

Til en lokativ form **vr̥qé* vilde af *i*- og *u*-stammer svare: **mr̥téi*, **sūnéu.* Af denne form er spor bevaret i gr. ἄνευ og i adjektiver som ἀστεῖος for *ἀστευ-jος, dannet som οἰκεῖος af *οικει-jος, i ved. sanskrit *sā́no* „paa toppen“ (om den alm. indiske form paa -*ā*, -*āu* i det flg.), i latinske former som *noctū* for **nocteu* og vel ogsaa i oldbulg. *synu.* Til formen **vr̥qéi* svarer ved. *sunáv-i,* gr. μάντει, πήχει for *μαντεj-ι, *πηχεϝ-ι, oldhøitysk *ensti* for **ansteji, suniu,* oldn. *syne* for **sunevi.*

Dat. dannedes ved et suffix -*ai,* der traadte til den samme stammeform, der laa til grund for lok.: **vr̥qé-ai*, kontr. **vr̥qḗi* (om end. -*ōi* i det flg.) **mr̥téi-ai, *sūnéu-ai,* sanskr. *agnáy-e, sūnáv-e.*

I vokativ sing. var *o*-stammernes udlyd -*e,* medens samtidig akcenten, som sanskr. tydelig viser, hvilede paa rodstavelsen. Dette synes mig kun at kunne forklares saaledes, at om end rodstavelsen havde hovedbetoningen, var dog ogsaa endestavelsens tone saa meget hævet, at vokalen antog farve af *e*; en saadan betoning vil let opstaa ved tilraab, hvor ordet kommer udenfor den sedvanlige sætningsrythmus. Tilraabets energi hæver endestavelsens biakcent over dens sedvanlige høide (man kunde, som hr. stud. ph. Konow gjør mig opmerksom paa, sammenligne det ind. pluta

āmantrane, der vel kun kan forklares af endestavelsens forsterkede akcent): *vérqò blev saaledes *vĕrqé (hvor ⩲ betegner den forstærkede hovedakcent), skr. *vṛka*, gr. λύκε, lit. *dëvè* o. s. v.

Analogt dannede *i*- og *u*-stammerne: *mĕrtéi*, *sĕunéu*, skr. *agne*, *sūno*, lit. *smertë*, *sūnaũ*.

En instr. sing. dannedes som det synes ved et suffix -*e*, føiet til nominativs stammeform, altsaa *vérqo-e*, kontr. *vérqō*, ved. skr. *vṛ́kā* (i enstavelses stammer maatte vokalen blive *ē*: *té-e > *tē*, got. *hve*, *bi-þe*). Analogt skulde *i*- og *u*-stammerne danne *mérti-e*, *séunu-e*, avest. *bāzva*. Naar sanskr. altid har *ā* for *a*: *matyā́* etc., skyldes vel dette indflydelse af *o*-stammernes lange vokal i denne kasus. Paa en anden maade har *o*-stammer influeret til dannelse af former som *matī́*; her har forholdet *vṛ́kas: vṛ́kā* til *matí-s* fremkaldt *matī́* ved forlængelse af stammeudlyden (smlg. Osthoff Morph. U. II: 139 f.).

At gjennemgaa alle de øvrige kasus vilde føre for vidt, saa meget mere som flere kasussuffixer endnu ikke er tilstrækkelig klare. Flere af disse kasusformer er øiensynlig nydannelser. Saaledes er instr. plur. skr. *vṛ́kāiṣ* dannet af dat. sing. paa -*āi* (*tásmāi*) ved tilføielse af -*s*, lat. dat. abl. paa -*īs* for -*eis* af lok. sing. paa -*ī* (opr. -*ei*). Dannedes lok. plur. ved suffix -*su*, hvad der forøvrigt ingenlunde er sikkert, vilde *i*- og *u*-stammerne her have bevaret den opr. form, skr. *agníṣu*, *sūnúṣu* (bortset fra akcenten); *o*-stammerne maatte have forandret sit -*osu* (*vérkosu*) til -*oisu*, skr. *vṛ́keṣu*, oldbulg. *vlucĕchŭ*, gr. λύκοισι, enten under indflydelse af lok. sing. eller af den pronominale pluraldannelse med -*i*.

Den i flexionen stedfindende akcentveksel var i det mindste for *o*-stammernes vedkommende allerede i fællessproget igjen opgivet, saa at stammerne delte sig i oxytona og barytona (skr. *çéva-s* og *çivá-s*). At dette havde fundet sted før sprogdelingen, bevises ved overensstemmelser, som naar saavel i græsk som i sanskr. nomina abstracta almindelig er barytona, nom. agentis oxytona. Saaledes toges akcenten tillige i betydnings-nuanceringens tjeneste.

ā-stammerne tænker jeg mig dannede saaledes, at der

til *o*-stammerne, endnu inden disse havde antaget kasusmerker, traadte et element *-ā*, formodentlig egentlig et pronomen, der anvendtes til betegnelse af femininum. Med dette *ā* kontraheredes stammens udlyd *o* og *e* til *ā*, idet den lange vokal fik overvegten: af **ékvo* blev fem. **ékvā*. Til betegnelse af flerhed traadte det samme element *es* til, der dannede plur. af masc.: **ékvā es* som **ékvo es*, senere kontraheret **ékvās*, skr. *áçvās*, osk. *scriftas* = scriptae, irsk *túatha*, got. *gibos*, lit. *mergos*. Forøvrigt var disse stammer sikkerlig i længere tid end *o*-stammerne uflekterede, det viser det manglende *-s* i nom. sing.: medens ældre **ékvo* i nom. blev **ékvo-s*, blev derimod **ékvā* uforandret. Man tør da antage, at oprindelig ligesaalidt *-m* tilføiedes i akk. forhold som *-s* i nom.forhold, og et spor af denne ældre tilstand kunde findes i akk. plur. paa *-ās*: **ékvās*, dannet som nom. af **ékvā-es* i skr. *áçvās,* græsk i Ἀθμόνηζε o. l. for Ἀθμόνης-δε (smlg. Joh. Schmidt i Kuhns Zeitschrift XXIV. 387 ff.), got. *gibos,* lit. i forbindelser som *rankos-nà* „i hænde“ og i lok. *rankos-è* (som efter Mahlow egentlig er akk. pl. + postpos. **en*).

Senere føltes trangen til en egen akkusativform; saa traadte tidlig *m* til i akk. sing.: *ékvā-m,* skr. *áçvām,* gr. χώραν etc.; dernæst dannedes for plur. efter akk. mask. paa *-ons* en ny akk. fem. paa *-ans,* gr. χώρας for χώρανς (bevaret i kret. og argiv.), osk. *víass* for **vians,* saaledes lat. *viās* af **vians,* lit. *rankàs* af **rankans;* irsk *túatha* kan være saavel **teutās* som **teutans.* Fra *ā*-stammernes akk. plur. paa *-ās* overførtes den lange vokal dernæst i arisk til de feminine *i*- og *u*-stammer, hvor oprindelig begge kjøn havde samme flexion: skr. *matī́ṣ*, *dhenū́ṣ* osv. De øvrige kasus dannedes efter mønster af *o*-stammerne. Til gen. mask. **əkvés*(*so*) dannedes fem. **əkvā́s,* gr. χώρας (skr. pron. *tásyās*), lat. (ældre) *viās*, irsk (sjelden) *láma* af *lám,* „haand“ osv., got. *gibos,* lit. *mergōs;* til dativ mask. *əkvéi* svarede fem. **əkvā́i,* gr. χώρᾳ, ved. skr. (enkeltstaaende), *mahīyāí* af *mahī́yā* „lystighed“, avest. *huyāiryāi* „frugtbar“, lat. *terrāi,* got. *gibai,* lit. *mergai,* oldblg. *žene* „kvinde“. Efter forholdet: dat. **əkvéi,* lok. **əkvéi* dannedes af *ā*-stammerne en lok. paa *-ai,* gr. χάμαι osv., bevaret ogsaa i adj. som

πύλαιος for *πυλαι-ϳος, avest. *grīvay-a* „paa nakken“, lat. *Romai*, irsk *túaith* for *teutai*, oldbulg. *ženě*. Endelig fremkaldte forholdet mellem lok. **əkvéi* og vok. **ekve* til *a*-stammerne en vok.-form **ekva*, gr. νύμφα, oldbulg *ženo*. Gen. pl. **ekvōm*, avest. (sjelden) *nāirikām*, lit. *mergũ* etc. er vel ligetil maskulinformen, da et **ā-om* vel vilde være kontraheret til **-ām*. De øvrige kasus som lok. pl. **ékvāsu* er dannede efter mask.

En anden indogerm. feminindannelse med tilsyneladende suff. *-ī* er udgaaet fra stammerne paa *-io*. Disse stammer havde tidlig en dobbelt form for nom. sing., idet nogle endte paa *-ios*, andre paa *-is* (sml. Streitberg P.-Br. Beiträge XIV 166 ff.) Den første klasse med nom. paa *-ios* dannede fem. paa *iā* som andre *o*-stammer: gr. τίμιος f. τιμία. Den anden klasse med nom. paa *-is* dannede fem. paa en anden maade, kun ved forlængelse af slutningsvokalen, idet sprogfølelsen gjennem femininerne paa *ā* førtes til at opfatte den lange vokal som eiendommelig og nødvendig for fem. Ligesom der ved siden af *ékvo-s *əkvésso* stod **ékvā *əkvās*, dannede der sig f. eks. til et adj. **déivis* „guddommelig“, gen. **diviésso* et fem. **déivī*, gen **diviḗs*. Dette nye fem.-merke *-ī*, *-iē* blev dernæst ogsaa overført til talrige andre stammer, baade subst. og adj. og blev det almindelige suffix til dannelse af benævnelser paa kvindelige væsener. En form som **vérqī*, *gen*. **vr̥qiḗs*, skr. *vr̥kí(ṣ)* kan vistnok opfattes som fem. til et engang existerende adj. **vérqi-s*, men er snarere dannet direkte af **vérqos*. I nom. sing. havde disse stammer ligesaalidt som *ā*-stammerne noget *-s*. Naar endel af ordene har antaget dette, som skr. *vr̥kī́-ṣ*, oldn. *ylgr*, skyldes dette en indflydelse af *ī*-stammer (f. eks. *dhī́-ṣ*), en indflydelse, som ogsaa gjør sig gjældende i andre former, f. eks. skr. *nadyàs* for **nadyā́s*. Indflydelse af *a*-stammerne viser sig paa to maader, dels ved efterdannelse som vok. skr. *devi* med vokalforkortelse efter *ambă*, νύμφα, og, som nævnt, nom. sing. paa *-ī*, gen. paa *-iēs*, nom. pl. paa *-iēs* osv., dels ved direkte indtrængen af *ā* for *ē* som gr. gen. ἡδείας, oldn. *ylgjar* (**vr̥qiās* for **vr̥qiēs*).

Konsonantstammer har sproget fra først af ikke havt. Disse er udgaaede fra *o*-stammer. Derfor taler blandt andet parallelismen i suffixerne *-ono(-eno): -on(-en), -mono (-meno): -mon(-men), -toro(-tero): -tor(-ter), -to: -t* o. s. v., hvor det allerede af den grund, at ord med den første række af disse suffixer staar i nærmere forbindelse med verbalroden, er usandsynligt, at den første række skulde være dannet af den anden ved udvidelse med *-o*. Konsonantstammerne synes mig opstaaede derved, at *o*-stammerne i visse tilfælde ved sætningsakcentens indvirkning kunde antage en dobbelt form. Ved sterkt betonet følgende ord blev disses to stavelser, hvor de var barytona, sammentrukne til én lang: af **vérqo-s* ‿́ blev **vérqs* ‿́. Saaledes maa et **pédo-s* ligge til grund for indog. **pḗd-s*, lat. *pēs;* i anden stilling (som i sammensætning) opstod **pōd-s*, dor. πώς: **dvéi-podo-s* > **dvéi-pōd-s;* fra saadanne tilfælde opkom **pṓd-s* ogsaa i selvstændig stilling (som λόγος for *λέγος).[1] Akk. **pédo-m, *podo-m* blev **pḗd-m̥, pōdm̥*, skr. *pādam*, got. *fotu.* I plur. blev nom. **pédo es* paa samme maade **pḗd-es*, skr. *pā́das*, oldn. *foetr* for **fōtiz*, akk. **pédom-s* blev *pḗdm̥-s*, got. *fotuns* for **fōt-m̥s.* Ligeledes sandsynligvis nom. (akk.) dual. **pédo-e* > **pḗd-e* (sml. gr. πόδε, skr. *pā́dā(u)*, for **pā́da*, med *o*-stammernes dualudgang).

I disse kasus havde altsaa *o*-stammerne en dobbelt form, i genitiverne derimod oprindelig kun én: **pədé-s*, lat. *pĕdis*, gr. ποδός, skr. *padás; *pədé-m*, sml. lat. *pĕdum*, gr. ποδῶν, skr. *padā́m.*

Paa samme maade blev f. eks. et particip, nom. **dhḗ-to-s*

---

[1]) Maaske kunde *i*- og *u*-stammernes lokativ paa indog. *-ēi, -ēu*, skr. *agnā́, sūnā́u*, skrive sig fra en tid, hvor disse stammer endnu var *o*-stammer. Af de vekslende former: **mérto-jo* og **mr̥té-jo* blev den sidste paa den ovenfor nævnte maade til **mr̥tēi*, og denne stammeform kunde tænkes at have holdt sig i lok. betydning som en levning af et ældre «lag» i sproget, efterat **mértojo* var blevet **mérti*, og der altsaa havde dannet sig en stamme af en ny art.

(med oprindelig saavel aktiv som passiv betydning), akk. **dhḗ-to-m*, nom. pl. **dhḗ-to es*, akk. **dhḗ-to-m-s*, dual. **dhḗ-to e* til **dhḗ-t-s*, gr. θής „arbeider“, lat. *sacerdōs* for -**dōt-s*, **dhḗ-t-m̥*, gr. θῆτα, **dhḗ-t-es*, gr. θῆτες, **dhḗ-t-m̥-s*, gr. θῆτας, **dhḗ-t-e*, gr. θῆτε, genitiver: **dhe-té-s*, **dhe-tḗm*, gr. (med almindeliggjort η) θητός, θητῶν.

Efterhaanden maatte sprogets bevidsthed om sammenhængen mellem de uligeartede former **dhḗto-s* og **dhḗt-s*, **dhḗtōs* og **dhḗtes* osv. tabe sig, og der udviklede sig saaledes en egen konsonantisk flexion, idet de nævnte grundformer fremkaldte tilsvarende nydannelser for de øvrige kasus.

I tidens løb gjorde sprogets udjævningstrang sig gjældende paa forskjellig maade: dels almindeliggjordes genitivs stammeform: skr. *víç*, akk. *víçam*, gen *viçás*; *dṛ́ç*, *dṛ́çam*, *dṛçás*; gr. στύξ, στυγός; ὄψ, ὀπός; lat. *con-jux;* got. *baúrg-s* osv. — dels omvendt nominativs: skr. *vā́c, vā́cam, vācás*; gr. φώρ, φωρός (for φώρ, *φαρός) osv.

Paa samme maade er de saakaldte diftongstammer opstaaede: af en stamme **djévo*, nom. sing. **djévo-s*, akk. **djévo-m*, nom. pl. **djévo es*, akk. **djévom-s*, nom. akk. dual. **djévo e*, gen. sing. **divé-s* gen. pl. **divḗ-m* blev **djḗu-s*, gr. (dial.) Ζής, lat. *diēs* (skr. *dyā́uṣ*), **djēu-m*, gr. Ζήν, lat. *diem*, skr. *dyā́m* (idet *u* regelm. bortfaldt efter den lange vokal foran kons.), **djḗu-es*, skr. *dyā́v-as*, **djḗums*, **djḗu-e*, skr. *dyā́vā*, **divé-s*, gr. Διός, skr. *divás*, **divḗ-m*, skr. **divā́m;* af et **bhéio-s* maatte saaledes blive **bhḗi-s*, gen. **bhi(j)é-s* osv.

Denne diftongiske flexion er paa et senere sprogtrin endnu mere forstyrret end den konsonantiske, hvorom talen var ovenfor. I de fleste tilfælde er diftongen, ved indflydelse af genitivformerne, overalt fortrængt, sml. skr. *bhū́ṣ, bhuvás; bhī́-s, bhiyás* for **bhḗu-s*, **bhḗi-s*. Sjeldent er det omvendte fænomen: skr. *rā́-s* (lydret for **rēi-s*, lat. *rēs*) gen. *rāyás* for **riyás*.

Analogt med tostavelses-stammernes flexion **vérqo-s*, **vérqo-m*, *vṛqé-s(-so)* vilde en trestavelses stamme flek-

tere: nom. *ré̄gono-s (et partc. med. „herskende“), akk. *ré̄gono-m, gen. *regéno-s(so). Istedenfor e-formerne der vilde man her have o-former: gen. -osso (-osjo) for -ésso (-ésjo.), dat. -ōi for -ḗi, gen. pl. -ōm for -ḗm osv. Efterhaanden indtraadte forvirring mellem e- og o-formerne, saa at de stammer, der oprindelig kun havde e-former, antog o-former, og omvendt. Græsk har saaledes overalt gjennemført i gen. sing. *-osjo, hom. λύκοιο, og i gen. plur. -ōm, λύκων; omvendt har got. overalt e-formen, andre germ. dialekter derimod o-formen: oldsachs. *dagas*, oldn. runespr. *godagas.*, gen. plur. oldsachs. *dago*, oldn. *daga*. I dat. sing har græsk overalt o-formen (*ōi*), i lok. begge former (*oi* og *ei*).

Ved sterkt betonet følgende stavelse blev et opr. *ré̄gono-s, til *ré̄gōn-s (er kontraktionen foregaaet, endnu inden nominativmerket tilføiedes, kan man ansætte som grundform. *ré̄gōn), skr. *rājā*, gr. ἴδμων, lat. homō osv.; akk. *ré̄gono-m blev *ré̄gōn-m̥, skr. *rājānam*, gr. δρόμων-ᾰ, lat. (ældre) *hemōn-em*; nom. pl. *rēgono es > ré̄gōn-es, skr. *rājān-as*, gr. δρόμων-ες; akk. ré̄gonom̥-s > ré̄gōnm̥s, gr. δρόμων-ας, lat. *hemōn-ēs*; dual. ré̄gono e > ré̄gōn-e, gr. δρόμων-ε, sml. skr. *rājānā(u)*; gen. regé̄no-s, gr. ποιμένο-ς, lat. *homini-s*; gen. pl. *regénōm, gr. ποιμένων, lat. *hominum*.

Paa samme maade blev et opr. *géi-toro-s „seirende“, akk. *géitoro-m, gen. *gitéro-s til *géitōr-s (eller *géitōr), skr. *jétā*, gr. μήστωρ; *géitōr-m̥, skr. *jétāram*, gr. μήστωρα; *gitero-s, gr. μητέρος.

Vokalforandringen i rodstavelsen, der i de enkelte sprog er udjevnet i flexionen, sees af den spaltning, den har bevirket, idet nogle stammer overalt har gjennemført den forsterkede rodform (f. eks. gr. λειμών, ποιμήν for *πείμων lit. *pēmů*), andre den svækkede (gr. ἴδμων). Undertiden har den samme stamme paa denne maade spaltet sig i to former: ἔρσην og ἄρσην, δώτωρ og δοτήρ.

Som o-stammerne havde en dobbelt genitivudgang paa -ésso (-ésjo) og -osso (-osjo), saaledes havde altsaa konsonantstammerne, eftersom de var af en eller to stavelser,

endelsen *-és* eller *-os*. Ligesom ved *o*-stammerne indtraadte ogsaa her forstyrrelse i det oprindelige forhold: saaledes har græsk overført endelsen *-os* til alle stammer; i oldbulg. er omvendt endelsen *-es* bleven den eneherskende, f. eks. *matere* for **materes,* gr. μητέρος. Latin har overalt *-is* for **-es*, men i ældre tid tillige *-us* for **-os*: *Venerus.* Germanisk har almindelig *-*es*, f. eks. oldn. *nætr* for **nahtiz*, *feðr-* (i samsætn.) for **fadriz*, men ved siden deraf ogsaa *-os*, ags. *bróðor*, *fæder* for **brōðraz, *fadraz.*

Fra *i-* og *u*-stammerne abstraheredes en tredje endelse *-s*, som fra konsonantstammerne *-os* og *-es*. Disse endelser ombyttedes ved vekselvirkning mellem de to stammegrupper; saaledes antog *i-* og *u*-stammerne i stor udstrækning endelserne *-os* og *-es* istedenfor og ved siden af sin oprindelige endelse *-s:* skr. *ary-às, ávy-as, mádhv-as, vāyáv-as,* avest. *vay-ō* (af *vi-* „fugl"), *khrathw-ō,* gr. πόλεος (hom.) for *πολεj-ος, ἄστεος for *ἀστεϝ-ος, lat. *hostis* for **hosties*, *senatuis* for *senatev-es* ved siden af *senatūs* = **senateus*, irsk *gene* for *geni-os* af *gein* n. „fødsel", *retho* (*retha*) for **ritev-os.*

Omvendt kunde ved konsonantstammerne *-s* fortrænge *-os* eller *-es:* avest. *çāçtar-ṣ, nar-ṣ,* gr. δεσπότης for *δεμς-.

I gen. plur. havde, som vi før har seet, *i-* og *u*-stammerne oprindelig endelsen *-ŏm*, *o*-stammerne og de konsonantiske stammer derimod den ved kontraktion opstaaede udgang *-ōm* (*-ēm*). Denne forskjel blev i de enkelte sprog igjen udjevnet, saaledes at enten den langvokaliske endelse overalt gjennemførtes, som i græsk (λόγων, πατέρ-ων, πήχε-ων), arisk, germanisk, litauisk og rimeligvis de italiske sprog, eller omvendt den kortvokaliske, som i irsk (*fer-(n)* for **vir-ŏm, rig(-n)* for **rēg-ŏm, fáthe-(n)* for **vāti-om*) og oldbulg. (*vlŭkŭ* for **vl̥k-ŏm, materŭ* for **māter-ŏm, gostĭjĭ* for **gostej-ŏm.*).

Som det fremgaar af det foregaaende, faldt konsonantstammerne oprindelig i to klasser: enstavelses-stammer, der i gen. og de kasus, som fulgte gen. (hvorom senere), var oxytonerede, og tostavelses-stammer, som i de samme kasus var barytona: **pḗd-s, *pədé-s: péimōn(s), *piméno-s.* Fælles for begge klasser var den lange vocal i nom. og akk. i de tre tal.

Dette forhold blev ikke bevaret uforstyrret. Den ene gruppe influerede paa den anden. Tostavelses-stammerne antog saaledes tildels enstavelses-stammernes betoning og form, blev oxytonerede og undergik vokalsvækkelse; istedenfor gen. **regénos* traadte **regné-s*, skr. *rā́jñas* istedenfor **pətéros* (gr. πατέρος) traadte *pətré-s*, gr. πατρός, lat. *patris*, skr. dat. *pitré* o. s. v. Dertil svarede nom. paa *ē* for *ō*: ποιμήν, πατήρ for *ποιμων (lit. *pëmů*), *πάτωρ (sml. ἀπάτωρ). Undertiden kunde igjen akcenten føres tilbage til sin oprindelige Plads (sml. skr. *rā́jñas* for **rajñás*). Omvendt kunde enstavelses-stammer flektere som tostavelses-stammer (hvad der dog hovedsaglig indskrænker sig til enkeltsprogene), gr. φρήν, gen. *φρένος, med restitueret akcent ved indvirkning af enstavelses-stammer: φρενός for *φρανός, sml. φρασί (Pind.); saaledes φλογός, κτενός o. l., hvorefter igjen nom. φλόξ, κτείς, for *φλαγός, *κτανός. I sanskr. f. eks. gen. *tvacás* *for *tucás*, lok. pl. *sraksú* for **sr̥ksú*, instr. *arcā́* for **r̥cā́*.

En nydannelse af en anden art er den tidligere berørte, hvorved inden hver af de to klasser enten nominativs eller genitivs stammeform breder sig ud over sit egentlige omraade. Saaledes optræder genitivs stammeform i former som gr. ποιμένες for *πείμωνες, μητέρες, skr. *mātáras* for **mátōres*. Paa denne maade havde vistnok allerede i fællessproget stammerne paa *-ter* (*-er*) delt sig i to grupper: nomina agentis med de oprindelige former: skr. *dātā́ras*, lat. *datōres*, gr. μήστωρες — og slegtskabsordene med nydannelser: *mātáras*, μητέρες (lat. *mātres*, oldn. *moeðr* for **mōdriz*), dog med enkelte undtagelser som *svasā́ras*, *sorōres*. I nom. sing. beholdt dog tostavelses-stammerne den lange vokal, enstavelses-stammer gjennemførte derimod hyppig ogsaa her genitivs stammeform: skr. *çúk, srúk, sa-júk, saṁ-vŕ̥k, upa-dŕ̥k,* gr. στύξ, χέρνιψ, lat. *dux* o. s. v. Nominativs stammeform er gjennemført f. eks. i sanskr. gen. *vāc-ás, bhrājás, vāç-ás,* gr. κλωπ-ός, φωρός, lat. *rēg-is*. Ved tostavelses-stammer er dette fornemmelig tilfældet i græsk og latin, hvor der har dannet sig grupper af stammer paa *-n* og *-r* med overalt gjennemført lang vokal: ἀγών, ἀγῶνος; κηφήν, κηφῆνος; μήστωρ, μήστωρος; δοτήρ

δοτῆρος; lat. *fullō, fullōnis*; *dator, datōris*. **Endelig maa nævnes, at græsk har opgivet vekselen mellem ō og e i samme stamme; vekselen mellem lang og kort vokal er bevaret, forsaavidt som nom. har lang vokal, de øvrige kasus kort, men den korte vokal har antaget samme farve som ō; e er altsaa gaaet over til o:** ἡγεμών, ἡγεμόνος; δώτωρ, δώτορος **for** *ἡγεμένος, *δοτέρος.

Jeg har ved behandlingen af konsonantstammerne hidtil holdt mig til nom. og akk. i de tre tal samt gen. sing. og plur. Disse kasus anser jeg for grundvolden for den konsonantiske flexion. De øvrige kasusformer maatte de konsonantiske stammer som oprindelige *o*-stammer have tilfælles med disse. Men det er let forstaaeligt, at efterat sproget havde tabt bevidstheden om disse stammers sammenhören, disse fælles kasusformer (som f. eks. dat. **vr̥qḗi*) efterhaanden maatte hævdes som *o*-stammerne udelukkende tilhørende, og at konsonantstammerne skabte nye i overensstemmelse med sine fra *o*-stammerne afvigende former. Mønsteret maatte de finde hos *i*- og *u*-stammerne, med hvilke de havde pluralendelsen *-es* tilfælles, medens derimod *o*-stammerne ved sit *-ōs* her fjernede sig langt.

Som lok. **sūnéu* stod ved siden af gen. **sūnéu-s,* maatte der naturligen til gen. **regénos,* hvor *-os* opfattedes som endelse, danne sig en lokativ **regén* (sanskr. *mūrdhán, ádhvan* o. fl., græsk inf. som δόμεν), til **gitéros* et **gitér*. Som **sūnáu-i* endvidere stod ved siden af **sūnéu,* saaledes fik ogsaa konsonantstammerne sideformerne **regén-i,* skr. *rā́jani,* gr. ποιμένι; **gitéri,* skr. *jetári,* gr. πατέρι, skr. *pitári*. Vokativ **seuneu* ved siden af lok. **sūnéu* skabte formerne **rēgen,* skr. *rājan, *geiter,* skr. *jetar, pitar,* gr. πάτερ. Dat. **sūnéu-ai* fremkaldte **regénai* (sml. skr. *rājñe*), **gitérai* (skr. *jetré*). Og paa samme maade kan alle øvrige kasus tænkes dannede. I enstavelses-stammerne, der havde oxytoneret genitivform, blev ogsaa de nye former naturligen oxytonerede: **divaí *diví,* skr. *divé diví,* gr. Διί, **dhētaí *dhētí* (gr. θητί) etc.

Ved sammenblanding af begge stammeformer (ligesom i genitiv) opstod former som **regnaí, *regní; *gitraí, *gitrí,*

skr. *rā́jñe, rā́jni,* gr. πατρί. Imidlertid gjorde lokativs sideform **regén, *gitér,* at formen **regéni, *gitéri* blev den almindelige, selv om dativ antog den oxytonerede form **regnai, *gitrai;* sml. skr. *dātári* ligeoverfor *dātre, rā́jani* og *rā́jñi* ligeoverfor *rā́jñe.*

Enstavelses-stammerne, der for dannelsen af vok. intet mønster havde, anvendte nominativformen (med tilbagetrukket akcent, hvor dette var muligt): skr. *djā́uṣ,* senere efter mønster af tostavelses-stammerne, gr. Ζεῦ.

Ældre arbeider med de gamle norske indskrifter.

Af

Dr. Ingvald Undset.

Over halvtredje hundrede aar er forløbne, siden man første gang henvendte opmerksomheden paa vore middelalderske indskrifter og begyndte at tænke paa at istandbringe en samling af kopier af dem. Det var dog kun *runeindskrifterne,* som endnu den gang havde kunnet tildrage sig nogen opmerksomhed.

Ved kongebrev til bisperne i Danmark og Norge af 11te august 1622 paalagdes det dem „at lade med Flid optegne og engang inden Paaske førstkommendes udi vort Cancelli lade indlevere“ redegjørelse for, hvad af antikviteter og dokumenter „efter medfølgende Fortegnelses Indhold,“ som maatte findes i vedkommende stift;[1] og i kongebrev til Norges statholder Jens Juel, „Adskilligt anrørendes“, af 17de december 1626, paalægges det ham bl. a.: „hvis

---

[1] Werlauff: *Bemærkninger i Anledning af den til de nordiske Oldsagers Samling og Opbevaring nedsatte Commission,* Kjøbenhavn 1808 side 7 ff. Smlg. ogsaa Werlauffs udtømmende afhandling: *Ole Worms Fortjenester af det nordiske Oldstudium,* i *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed,* I side 283—368 (1833); den lærde forfatter giver her de rigeste og fyldigste efterretninger om O. Worm og hans antikvariske arbeider.

Rune-Monumenter der udi Riget findes kan, at I dennem med Flid lader optegne og afridse og siden hid neder forskikker."[1]

Vistnok med rette formoder Werlauff, at den, der har foranlediget udstedelsen af disse kongebreve, var Ole Worm, der gjennem sin og alle lærdes mæcen, kansler Christian Friis, fra høiere steder fik al den understøttelse, han kunde ønske sig.

Ole Worm var født i Aarhus 1588, blev fra gymnasiet i Lüneburg akademisk borger ved universitetet i Marburg, kom fra 1607 til at lægge sig efter lægevidenskaben og de didhørende grene af naturvidenskaberne. I flere aar levede han nu paa studiereiser for at fuldkommengjøre sig i de videnskaber, han havde hengivet sig til. Det er imidlertid sandsynligt, at ogsaa de romerske levninger i Italien og Sydfrankrig har lagt beslag paa hans opmerksomhed og næret den interesse for monumenter og indskrifter fra oldtiden, der, efter hvad han selv siger, havde været levende hos ham fra ungdommen af. I 1611 tog han i Basel den medicinske doktorgrad. Da han i 1613 var vendt tilbage til fødelandet, søgte universitetet i Kjøbenhavn straks at knytte den haabefulde unge lærde til sig. Efter den tids sedvane maatte han imidlertid indtræde i det først ledigblevne professorat og udnævntes da, faa uger efter sin hjemkomst, til *professor pædagogicus*; to aar efter blev han professor i det græske sprog. I 11 aar kom han til at tilhøre det filosofiske fakultet, hvor han dog fra 1621 af foredrog naturvidenskaben. Først i 1624 aabnede der sig leilighed for ham til at komme over i det medicinske fakultet, nemlig derved, at Caspar Bartholin gik over til det theologiske. Hvorledes han allerede dengang havde skaffet sig et berømt navn som læge og anatom, vedkommer os imidlertid ikke her.

---

[1] *Norske Rigsregistranter*, V, side 500. Det ovenfor omtalte reskript til de norske bisper findes kun i den danske, men ikke i den norske registrant og saaledes heller ikke i dennes trykte udgave.

I de nævnte reskripter af 1622 og 1626 havde hans interesse for vore gamle monumenter og hans plan om at tilveiebringe en samling af vore gamle indskrifter skaffet sig udtryk. Som resultat nærmest af det første reskript indkom nu efterhaanden fra Norge følgende samlinger:

I. Fra biskop Nils Paasche i Bergen indkom et folio-manuskript betitlet: *Antiquitates eller Fortegnelse oc Afritzning paa hvis gamle Monumenter* (a. prim. man.: *Legender*) *som nu kunde findes Udij Bergen — sticht. Anno 1626.* Manuskriptet, der nu findes i den Arnemagnæanske samling, som nr. 317 fol, afbilder og beskriver 8 runemindesmerker i Bergens stift, desuden nogle indskrifter med majuskler og flere ligstene; det indeholder endvidere oplysninger om og tildels afbildninger af bautastene og stenkors, af nogle kirker og af vaabenskjolde i saadanne, af flere gravhauger og samlinger af hauger; endelig meddeles nogle notiser om sagn og merkeligheder. Dets væsentligste indhold er trykt i Suhms (ældre) *Samlinger til den danske Historie,* II, 3 hefte, side 34—43; paa en litograferet planche er 5 majuskel-indskrifter og 3 vaabenskjolde gjengivne.

II. Som nr. 371 fol. bevares i den Arnemagnæanske samling et haandskrift, der har følgende titelblad: *Picturæ quarundam Antiquitatum Norvegicarum, ex mandato Dominj mej & magni Mecenatis Christiani Frisij, serenissimi Regis Cancellarij Magnificj, Equitis aurati strenuj etc., a. Petro Adolpho Canonico et Philosophiæ in Gymnasio Christianiensi Lectore, anno 1626 collectæ, traditæ et ad Clarissimum virum Doctorem Olaum Worm, Hafniensis Academiæ Professorem transmissæ.* Haandskriftet indeholder 10 runeindskrifter fra Oslo stift, gjengivne i kolorerede afbildninger, den ene paa et alterklæde med flere figurer (fra Bilden, Gran); desuden fra Bohuslen 1 runeindskrift og 3 helleristningsgrupper. — alt med tilhørende beskrivelser. I de citerede Suhmske Samlinger, II, 3. h. side 215 f. er en meddelelse trykt om dets indhold; paa en vedheftet litograferet planche er ogsaa de omtalte bohuslenske helleristninger gjengivne.

Den Petrus Adolphus (eller Alesius, som han

kaldes i Worms *Epistolæ,* I side 383), der har besørget ham disse *Monumenta Asloensia,* var Peder Alfssøn fra Oslo, der 6te januar 1613 var immatrikuleret ved universitetet i Padua,[1] 1616—26 praktiserende læge i Bergen; i 1626 blev han den første statsmedicus i det nylig anlagte Kristiania og kaldes da *Dr. juris utriusqve et medicinæ;* her blev han tillige lektor ved gymnasiet samt canonicus; 1631 blev han lagmand i Trondhjem, hvilken lagstol han afstod 1654.[2]

III. I den samme samling findes som nr. 368 fol. et manuskript med titel: *Stavangrensia transmissa ab Episcopo Dn. M. Thoma Vegnero 1639.* Her afbildes og beskrives 25 runeindskrifter[3] i Kristiansands (før Stavangers) stift. Paa universitets-bibliotheket i Kristiania findes som mskrpt. nr. 95 4to en gjenpart af dette Wegners skrift; den synes at være fra forrige aarhundrede, men om dens herkomst og historie kan nok nu intet oplyses. Tegningerne er ret godt kopierede, men i noget formindsket størrelse; i afskriften findes forøvrigt flere smaa, dog uvæsentlige, læse- og skrivfeil.

IV. Fra *Trondhjems stift* modtog Worm, før 1638, meddelelser om 3 runeindskrifter, hvoraf jæmtlandsk, fra biskopen Peder Scjelderup;[4] dette manuskript synes dog ikke mere at være bevaret.[5]

---

[1] Smlg. Suhms (ældre) Samlinger II, 3 h. side 8, i *Fortegnelse over de Danske, hvis Navne findes i Matrikelen over tyske Studerende i Padua,* fra 1641—42, hvor han nævnes som *Medicus Bergensis in Norvegia.*

[2] Smlg. om ham ogsaa *Budstikken* II, side 664, III, side 339—41.

[3] To fra Bygland gives hver 2 gange.

[4] S. Worms *Epistolæ* I, side 383.

[5] Ældre afskrifter af de 3 første af disse manuskripter findes paa det kgl. bibliothek i Kjøbenhavn. Ny Kgl. Saml. nr. 973 fol. er en kopi af biskop Nils Paasches *Bergenske Monumenter.* (I ovenfor); afbildningerne er her ikke indtagne i teksten, men staar særskilt bag i; haandskriftet er signeret *imitatus 1776 Sæmundus Magnæus Holm.* Nr. 972 fol. er en anden kopi af samme; den synes gjort med en anden, lidt ældre? haand. Nr. 995 fol. er en kopi af Wegners *Stavangrensia* (III ovenfor); nr. 1065 fol. er en kopi af *Petri*

Der hengik imidlertid akskillige aar, inden Worm fik anledning til, med betydelige personlige opofrelser, at udgive sit verk. I 1641 kunde han endelig levere det til pressen; fortalen er dateret 1ste november 1642, og i slutningen af dette aar kunde han sende eksemplarer til venner i Norden og i udlandet. Paa titelbladet bærer hans *Danicorum Monumentorum Libri Sex* aarstallet 1643.

Verkets 6te bog behandler de norske rune-monumenter ialt 50, nemlig 47 fra de ovennævnte manuskripter (hvoraf 1 bohuslensk og 1 jæmtlandsk) samt 2 valderske (ligstenen ved *Søhus* kapel, Skrauthval s. og kirkeklokke fra *n. Aurdal),* fremdeles *Monumentum Tottense* (= Alfstad-stenen paa østre Toten), hvilke 3 ikke findes i Wegners eller P. Alfssöns manuskripter, men som altsaa maa være ham senere meddelte, naar og ved hvem oplyses dog ikke. Ogsaa af *Literatura Runica* (1ste udgave af 1636, 2den udgave af 1651), hvor han meddeler en anden tegning af Tunestenen, og af et *Mon. Søfverense* (en sten med ældre runer fra Saude i Telemarken) ser man, at han om Osloensiske monumenter har modtaget andre meddelelser end de, vi kjender i Peder Alfssøns haandskrift. I *Monumenta* fra 1673 nævner han ikke *Søfverense*, der dog alt er omtalt i 1ste udgave af Lit. Run., hvilken sten han imidlertid ikke søger at forklare. I *Monumenta* omtaler han ogsaa som nr. XIII et *Templum Mirabile,* det er klippehulen Michalskirken ved Nordsjø i Telemarken, hvilket heller ikke nævnes af P. Alfssøn. Tegningen af Tunestenen i Lit. Run. hviler dog maaske ikke paa nogen anden tegning end P. A.s; cfr. det ovenfor sagte om den ringe grad af nøiagtighed, hvormed Worms træsnit gjengiver de modtagne tegninger. Nu ser vi naturligvis klart, hvilke ufuldkommenheder der hefter ved denne første indskriftsamling, baade fordi Worm selv ikke havde anledning til at undersøge selve monumenterne, men kun kunde

---

Adolphi Picturæ etc. (II ovenfor); her er tegningerne noget forskjønnede. Begge disse to sidstnævnte afskrifter synes at være med samme haand som nr. 973 fol. *Sæmund Magnusen Holm* var en islænder, der i forrige aarhundrede opholdt sig i Kjøbenhavn.

arbeide med kopier, som var ham meddelte af andre, og fordi han, og vist endnu mere hans hjemmelsmænd, manglede kundskab i det oldnordiske sprog. I 1691 kom derfor ogsaa en saadan kjender af det gamle sprog som Arne Magnusen til at fælde en streng dom om dette Worms verk.[1] — De hovedpunkter for en undersøgelse af monumenterne, som han i et brev til biskop Wegner fra 1638 (*Epistolæ* I, side 383) specielt fæster opmerksomheden ved, var egnede til at skaffe ret god besked om deres ydre forhold, men gengivelsen af selve teksterne maatte jo blive temmelig mangelfuld. I brevet anmoder han forøvrigt biskopen om at udsende en dygtig og tegnekyndig student, med anbefalingsbrev til provster og prester i stiftet, for at skaffe kopier af alle stiftets rune-mindesmerker. Paa denne maade er da maaske hint Wegners til Worm sendte manuskript *Stavangriensia* (III ovenfor) bleven til. — Om hvorledes Worm selv søgte at faa nøiagtig rede paa de gamle skrifttegn, naar han undersøgte en runesten, kan sees af *Monumenta Danica* side 110; han fortæller der i anledning af sin undersøgelse af en sjællandsk sten, om hvorledes han først med omhu rensede runetrækkene for støv og mos, siden merkede dem med krid, og hvor de ved stenens forvitring var blevne utydelige, stræbte at føle sig frem, følge dem med fingeren etc. Tegningerne i hine haandskrifter, der udgjorde hans hjemmel, er nu naturligvis kun sjelden tilblevne som frugt af saa nøiagtige undersøgelser; og gjengav de originale tegninger kun meget ufuldkomment de afbildede monumenter, saa kom træsnittene i Worms bog ofte til at fjerne sig end mere fra virkeligheden, idet man i dem tydelig sporer en bestræbelse efter at forskjønne og gjøre regelmæssigere; stenens form er der nu i almindelighed ingen vegt lagt paa, idet den oftest er helt frit komponeret, og om forhold i størrelse etc. er der slet ikke tale; hvad de meddelte indskrifter angaar, er der, som straks skal nævnes, oftere i udgaven foretaget konjekturale ændringer. Har

[1] Suhms (nyere) *Saml. til danske Hist.* III. side 110, cfr. *Werlauff* i *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed,* I, side 312.

altsaa end det Wormske runeverk store mangler, har det dog for os stort værd, ikke blot fordi flere af de meddelte indskrifter dengang var fuldstændigere bevarede, end de nu er, men ogsaa fordi det giver os ikke mindre end 23 norske rune-monumenter, der nu vistnok maa ansees for tabte. En sammenligning mellem den trykte udgave og hine ham tilstillede manuskripter viser ogsaa, hvorledes Worm selv i mange tilfælde havde aabent øie for de meddelte materialiers og sin egen sproglige kundskabs utilstrækkelighed. Oftere har han ved sandsynlige konjekturer søgt at forbedre de modtagne kopier, tildels har han ogsaa ganske afholdt sig fra forsøg paa at fortolke de afskrifter, han meddeler; dette gjælder ikke blot om Tunestenen med dens indskrifter i et fra de sedvanlige runer afvigende alfabet, men ogsaa om stene som f. eks. den anden fra Rennesø og en fra Tangerhøi (*Monum.* side 493, 517).

Selv udtaler han, hvorledes han i disse arbeider er uden forgjænger og maa bryde isen, desuden mest er optaget af andre forretninger; derfor kan lettelig, siger han, saameget undgaa ham, men han haaber ogsaa selv stadig at blive istand til at gaa frèmad i denne materie.[1]

Under 13de april 1743 udgik der til amtmændene i Danmark og Norge kgl. reskript om at besvare 43 spørgsmaal om amternes tilstand og beskaffenhed, — for at tilveiebringe materialer til beskrivelser over Danmark og Norge.[2] Spørgsmaalene var opsatte af daværende kancelli-

[1] I et brev af 18de juli 1619 (*Epistolæ* I. 427) til den lærde englænder H. Spelman, med hvem han længe stod i korrespondance, ogsaa citeret af Werlauff, l. c.

[2] Leilighedsvis har man ogsaa fra mellemtiden oplysninger om enkelte gamle indskrifter. Saaledes tog Arne Magnusen paa sin reise i Norge i beg. af 18de aarh. afskrift af den middelalderske indskrift paa en klokke i Stavanger domkirke (*N. Fornl.* 317.); slgn. hans reiseoptegnelser i en liden fascikel in 8vo i mappen «Christianssands stift» i ant.-topogr. arkiv i Kjøbenhavn; ældre end Worms *Monu-*

sekretær, senere etatsraad E. J. Jessen; de var for det meste af statistisk-økonomisk karakter; to var imidlertid nærmest antikvariske: *nr. 34:* „om Antiquiteter findes i Amtet og i hvad Sogn, paa hvad Sted, etc; om der vides af det nogen Autor *ex. gr.* Olaus Wormius eller Andre vore Skribentere kunde have meldet, om Sligt er accurat, eller hvad derudi kunde være feilet?“ — fremdeles *nr. 24*: „hvad Curiøsiteter og Mærkværdigheder i Amtet findes“.

Fra Norge kan der sees at være indkommet en mængde besvarelser i løbet af de nærmest følgende aar. Reskriptet synes der at være udgaaet til stiftsbefalingsmændene, fra dem til bisper og amtmænd og fra disse igjen til prester, fogder og sorenskrivere. Der haves en mængde indberetninger fra prester etc. i Norge, tildels sammendragne til fogderi- eller endog amtsbeskrivelser.[1] Disse indberetninger kom siden i *Abraham Kalls* besiddelse; senere er de komne til det kgl. bibliothek i Kjbhvn., hvor de nu bevares i den Kall'ske samling, i pakkerne nr. 198, 200—203 og 205 fol. Af disse besvarelser ser man, at presterne etc. tildels har faaet sig de 43 spørgsmaal forelagte i en anden orden. Om „Curiøsiteter“ etc. spørges der oftest under post 30, om „Antiquiteter“ i almindelighed under post 41. Det heder i besvarelserne ved dette sidste punkt oftere: „Her vides af ingen Slags Antiquiteter“, eller f. eks. „Den høierfarne Olaus Worm har forhen saa nøie opskreven alle Antiquiteter

---

menta er en kopi af Framvarden-runerne hos Peder Claussøn: *Norges Beskrivelse*, 4to, 1632, side 47; cfr. Undset i aarsb. 1875 side 96 om den Wegner-Wormske afskrifts forhold til denne. Endnu meget ældre, fra 1579, er den kopi, som biskop Jens Nilssøn giver af en nu tabt latinsk dedikationsindskrift med majuskler i Tønset kirke, se hans *Visitatsbøger*, udgivne ved Dr. Y. Nielsen 1885, side 33.

[1] Af disse norske indberetninger foretog den nævnte Jessen sig at udarbeide sin Norges beskrivelse, hvoraf dog kun 1ste bind (den almindelige del) udkom 1763; som man af fortalen ser, er dette væsentlig udarbeidet af nordmanden Hans Steenbuch, senere sogneprest til Melhus og provst i Dalerne; da han i 1762 maatte tiltræde sit prestekald og ei mere vendte tilbage til Kjøbenhavn, gik verket helt istaa; smlg. ogsaa H. J. Wille: *Samling af Minde-Taler,* Kbhvn. 1805, side 305—309.

til Oplysning, saa her Intet mere findes at angive.“ Eller der meddeles under denne post noget saa løierligt som f. eks. af pastor Hjorthøi fra Gjerdrum under 4de juli 1743, at Christian den 4de i 1602 overnattede paa en gaard i sognet og om morgenen skjød en vilddue paa en høi ved gaarden, „hvilken siden kaldes Kongshøien“, og det formodes, at han ved den anledning vel har „kastet og efterladt et Stykke Guld, som for 30 Aar siden blev funden i Sanden paa samme Høi“ etc.[1]

Her og der i disse indberetninger meddeles om gamle indskrifter, med runer og middelalderske bogstaver, noget af værd. Meget er her dog ikke; de meddelte runeindskrifter er ofte ligefrem udskrevne af Worm, og hvad man finder f. eks. i amtsbeskrivelserne er selvfølgelig kun gjentagelser af, hvad man har i prestegjelds-beskrivelserne o. s. v. Noget værd i epigrafisk henseende har f. eks. en beskrivelse over Eger, Modum og Sigdals sorenskriveri, afgiven under 17de december 1744 af foged Falch (i pakke nr. 201 fol.); sml. pastor Bernhofts beskrivelse over Sigdals pgd. (i nr. 205 fol.) af 28de juli 1745; de her meddelte indskrift-kopier er dog ikke uafhængige af de i forannævnte sorenskriveribeskrivelse meddelte. I pakke nr. 205 fol. ligger ogsaa en beskrivelse over Grans pgd. af 18de september 1743, af Hannibal Hammer, past. loci. Han har benyttet Worm, men meddeler ogsaa indskrifter med majuskler og minuskler. Uddrag af dette H. Hammers manuskript er vistnok det hefte om Grans kirker, der, uden dato og signatur, findes i samme pakke.

Ved denne leilighed er vel ogsaa den bekjendte beskrivelse over Stavanger amt af amtmand B. Chr. de Fine bleven til, der er dateret 21de juni 1745 og i 1869 blev udgivet af Nicolaysen efter et haandskrift paa vort universitetsbibliothek (nr. 333 fol.).[2] Side 208—222 i den

---

[1] Cfr. Daae: *Norske Bygdesagn* I, side 130, hvor det samme sagn berettes efter klokker Svendsens *Samlinger om Christiania Stifts Geistlighed* (hvor nedtegnet efter mundtlig tradition?)

[2] I *Norske Magazin* III, side 103—243.

trykte udgave omhandles her som § 34 „Antiquiteter“ (cfr. ovenfor om reskriptet til amtmændene af 13de april 1743, hvor denne materie netop var post 34). Dette er i den trykte udgave dog kun undtagelsesvis gjengivet, idet Nicolaysen tidligere har benyttet haandskriftet til sin bog *Norske Fornlevninger*. Et andet haandskrift af de Fines samme verk findes i Kjøbenhavn paa det store kgl. bibliothek i *Ny kgl. Samling* nr. 1548, 4to; det har her hovedtitelen: „*Relationes speciales om Norges Tilstand*“, „*Stavanger Amt, i 36 Poster*“; dette er maaske den til Kjøbenhavn nedsendte original, hvoraf hin i Kristiania universitetsbibliothek er gjenpart? Der har af dette skrift vist existeret end flere gjenparter, da det synes at være benyttet i indberetninger fra det stavangerske, fra 1807 ff. (slg. nedenfor side 110 f.).

I aarene 1773—75 foretog nordmanden rektor (først i Trondhjem, senere i Sorø) Gerhard Schøning med kongelig understøttelse en reise i Norge for at underkaste landet en udtømmende undersøgelse i historisk og antikvarisk retning.[1] Ved hans udnævnelse til geheime-arkivar i 1775 blev imidlertid hans reise afbrudt, og han kom saaledes ikke til at fuldføre den begyndte undersøgelse, f. eks. slet ikke til at besøge vestlandet. I trykken blev kun de par første hefter, om reisen i det nordenfjeldske, udgivne i 1778; den største del henligger utrykt i manuskript paa det store kgl. bibl. i Kjøbenhavn (Gl. kgl. Smlg. nr. 2827, 4to, 9 fascikler). I sit reiseverk omhandler han naturligvis ogsaa de runestene og andre gamle indskrifter, som han kommer over, og meddeler afskrifter af dem; i den trykte del handles der saaledes i 2det hefte side 60 f. om en indskrift i Thingvoll kirke og side 135 f. om det bekjendte runebjerg ved Veblungsnes. Flere steder giver han oplysninger om nu tabte indskrifter, hvilke meddelelser selvfølgelig er særlig værdifulde for os. Men idet han ikke kom til at bereise de i epigrafisk henseende rigeste dele af vort land, de vestlige

[1] Slg. L. Daae: *Gerhard Schøning,* side 51 ff.

og især de sydvestlige distrikter, blev de epigrafiske dele af hans verk dog de mindre betydningsfulde. — I den betydelige samling af breve, som han i anledning af sine reiser modtog, mest fra prester (Gl. kgl. Saml. nr. 987 fol.), er der endnu mindre af epigrafisk indhold.

I 2den halvdel, og særlig i sidste fjerdedel, af forrige aarhundrede finder man i vide kredse herskende en betydelig topografisk interesse, der vel tildels ialfald er at se i forbindelse med hint i 1743 udgangne reskript for at tilveiebringe materialierne til en fuldstændig landsbeskrivelse. Vidnesbyrd om hin interesse er den mængde bygde- og distriktsbeskrivelser, som da udkom. Deres indhold er for det meste af økonomisk og statistisk art, ligesom da i det hele hin topografiske bevægelse nøie hænger sammen med de interesser for distrikternes økonomiske ophjælp og deres naturlige hjælpekilder, som da blev saa levende. Af og til finder man i disse beskrivelser ogsaa notiser om oldsager og fortidsmonumenter, undertiden ogsaa om gamle indskrifter. Forfatteren af en beskrivelse over Sillejord, (udk. 1786) Hans Jacob Wille (senere sogneprest til Gryten, † som stiftsprovst i Trondhjem), synes af disse topografer at have været den, der har havt størst interesse for indskrifter. Han paatænkte ogsaa udgivelsen af en reise i Telemarken, hvori han bl. a. vilde meddele sine kopier af alle ham bekjendte telemarkske gamle indskrifter. Dette reiseverk kom imidlertid ikke istand. Under 21de januar 1790 havde han sendt kopier af 10 telemarkske, tildels før ukjendte, indskrifter til Suhm for at faa dem forklarede, hvortil hans egne kundskaber og litterære hjælpemidler ikke strak til;[1] i 1792 sendte han dem ogsaa, vel i samme hensigt, til kaptein Abrahamson i Kjøbenhavn. Hans afskrifter og kopier hører til de bedre fra gammel tid; men da hans sprogkundskab var liden, kunde jo hans for-

---

[1]) I mappen «Runestene i Norge» i ant.-topogr. arkiv ved oldn. mus. i Kjøbenhavn. Cfr. Finn Magnusen: *Runamo*, side 500—503, og Abrahamson i *Antikvariske Annaler* I, side 249.

klaringsforsøg ikke blive andet end temmelig skrøbelige. Hvorledes han imidlertid selv lagde vegt paa og tilregnede sig en vis fortjeneste af sine epigrafiske bestræbelser, kan ses af en autobiografi, som nu findes i Kristiansands bispearkiv, i rigsarkivet, i pakken „Forskjellige Levnetsløb“, der som bilag har en kopi af hans afskrifter af nogle af disse telemarkske runeindskrifter (Flatdalsstenen og Aamodalsklokken).

I den af det norske topografiske selskab udgivne *Topografisk Journal for Norge* I—X (1792—1808) findes omtrent intet af epigrafisk interesse.

Ved kgl. reskript af 22de mai 1807 nedsattes i Kjøbenhavn en „Commission til Oldsagers Opbevaring“, der i august 1807 udsendte trykte cirkulærer til Danmark og Norge, især til presterne, med angivelse af de spørgsmaal, hvorom den især ønskede sig underrettet. Under 5 og 6 spørges her om rune- og munke-inskriptioner. I de indkomne besvarelser, der nu bevares i antikv.-topogr. arkiv ved oldn. mus. i Kjøbenhavn, findes ogsaa et og andet vedkommende indskrifter, dog ikke saa meget af betydning. Den ivrigste meddeler, kommissionen fandt i Norge, var sogneprest Andreas Mørch i Hurum (senere i Ringsaker), der meddelte alt, hvad han kunde komme over, ogsaa af indskrifter; hans kopier og forklaringer er bedre end flere andres, men ogsaa hans sprogkundskaber var jo, som tidens i almindelighed, kun begrænsede. Som mange andre norske embedsmænd vedblev han ogsaa efter 1814 at være de gamle litterære forbindelser med danske lærde tro og hengiven og korresponderede ogsaa senere med Nyerup og efter dennes død med Thomsen; endnu fra september 1832 haves meddelelser fra ham til denne.[1] — I Norge selv var imidlertid ved det i 1811 grundede *Selskab for Norges Vel* skabt et centrum ogsaa for antikvariske forskninger, idet dettes antikvitetskommission havde ladet udgaa et lignende cirkulære som det fra den kjøbenhavnske kommission for oldsagers opbevaring. I denne kommissions arkivalier, der nu er indlem-

[1] Slg. *Meddelelser fra Norge* i *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed.*

mede i vort universitets oldsagssamlings arkiv, findes der imidlertid kun yderst lidet af epigrafisk interesse; jeg nævner kun en beretning fra 1812 fra kommandersergeant Ruuden om indskrifterne paa Gran; denne har dog neppe selvstændigt værd, idet den paaberaaber sig Worm og viser sig tildels at stemme med ældre preste-indberetninger om Granske indskrifter.

Jeg kommer nu til den merkeligste af alle vore ældre indskrift-forskere, nemlig den omvankende antikvar Martin Friederich Arendt. Født 1773 i Altona, blev han i 1794 student fra dets gymnasium, studerede saa naturvidenskab især ved universiteterne i Gøttingen og Strassburg, gjennemstreifede tilfods en stor del af Mellemeuropa og knyttede overalt forbindelser med lærde mænd, især med botanikere. I 1797 blev han elev ved den botaniske have i Kjøbenhavn, hvorfra han samme aar sendtes op til Finmarken for at samle plantefrø; i december næste aar kom han tilbage, men havde da faaet saa sterk interesse for Nordens og særlig Norges historie, oldsager og gamle sprog, at han siden kun beskjæftigede sig dermed og kaldte sig *antiqvarius*. Han foretog nu en mængde fodvandringer omkring i Norden og videre ud i Europa, levede stadig „underveis" for at studere og undersøge de gamle monumenter, især runeindskrifter. I Norge vandrede han om i aarene 1799 til 1806 og senere i 1816—17; i 1823 blev han funden død paa en landevei, ikke langt fra Venedig. — Af hans papirer, indskrifttegninger etc. findes nu det meste i ant.-topogr. arkiv i Kjøbenhavn; i 185* blev det afgivet did fra det kgl. haandbibliothek, hvor han i 1812 havde maattet deponere det i anledning af, at han da modtog et reisestipendium af den kgl. kasse. Disse papirer bestaar udelukkende i enkelte løse blade, med tegninger og notiser; han kom aldrig til at sammenarbeide eller samle noget ud af sine notiser. Det havde imidlertid, efter hvad der synes at fremgaa af opbevarede udtalelser af ham, været hans hensigt, efter at være vendt hjem fra den fodreise, som blev hans sidste, da

at gaa igang med at gjennemarbeide alle sine notiser og resultater fra undersøgelser af nordiske monumenter for af dem at levere et samlet arbeide om Nordens gamle indskrifter og sproglige mindesmerker.

Hvad han imidlertid paa mindre papirer har efterladt af optegnelser og indskriftkopier, viser ham som en epigrafiker, der baade med hensyn til sproglig kundskab, absolut respekt for det i indskriften faktisk overleverede og nøiagtighed og samvittighedsfuldhed i undersøgelsen af det paa monumentet virkelig bevarede ragede overordentlig langt op over sin samtid. Naar han selv udtalte, at „han stod 25 Aar og mere foran de Andre, at man om 50 Aar vilde begynde at forstaa ham, men først om hundrede Aar vilde lade ham vederfares fuld Retfærdighed“, — „fordi han studerede nøiagtig og kun vilde sige Sandhed“[1] — saa maa vi nu i det væsentlige indrømme berettigelsen og korrektheden af disse udtalelser. „Hvad der er indhugget i Sten, er den bedste, sandeste Historie“, „det eneste sikre Lys“, vi har fra oldtiden, sagde han, og derfor kunde man efter hans mening ikke være nøiagtig nok ved undersøgelsen af en gammel indskrift. En saadan maa studeres, udtalte han, paa stedet selv og undersøges gjentagne gange, i forandret belysning, i forskjelligt veir; hele dette arbeide kræver kundskab, sikkerhed og nøiagtighed; man er aldeles afhængig af veiret og kan undertiden behøve 3 uger for at læse et eneste monument! — Af hans efterladte papirer ser man ogsaa, at han tog aftryk, negativer, af indskrifter, ved hjælp af tykt papir, som var gjort vaadt; ved aftegning af en indskrift brugte han ofte at inddele saavel originalen som papiret i smaa firkanter, forat kopien skulde blive nøiagtig o s. v. — Hvorledes denne omvankende antikvar, en begeistret beundrer af J. J. Rousseau, forøvrigt med sit ydre menneske var høist forsømmelig, i sin fremtræden uappetitlig, ofte ubehagelig og uforskammet, hvor han tog ind og tiltvang sig

---

[1] Optegnelsen om Arendt af Tøger Teilmann til Emdrupholm, fra ca. 1815, paa Kjøbenhavns universitetsbibliothek under Addilamenta msk. 4to nr. 624 c (fra P. G. Thorsens efterladenskaber.)

gjestfrihed, hvorom der i samtidige beretninger og traditioner er bevaret mange træk, vedkommer os ikke her og kan derfor her forbigaaes.[1]

I Finn Magnusens bekjendte afhandling om *Runamo-indskriften* (i det kgl. danske vid.selsk.s hist afhandl. VI, 1841) er meddelt adskillige norske indskrifter, men til hans raadighed har ikke staaet andre undersøgelser end nogle af de i ovenfor nævnte skriftlige kilder i kjøbenhavnske samlinger refererede. Ogsaa i Rafns *Runeindskriften fra Piræus* (1856, ogsaa paa fransk) hviler de flere der meddelte runeindskrifter fra Norge paa ellers bekjendte materialier.

I Norge selv havde man nu forlængst begyndt at tage fat paa en undersøgelse af landets mindesmerker og deriblandt ogsaa dets gamle indskrifter. I det nordenfjeldske begyndte L. D. Klüwer 1810 sine reiser og undersøgelser af norske mindesmerker, hvoraf han i 1823 fik anledning til at udgive et bind, omhandlende nordenfjeldske monumenter og af indskrifter især saadanne fra Trondhjems domkirke. Senere, især i 1823—1824, foretog han antikvariske undersøgelser ogsaa i det søndenfjeldske; — da han imidlertid allerede i 1825 afgik ved døden, kom heller ikke han (ligesaalidt som G. Schøning og M. F. Arendt) til at bereise og efterlade optegnelser fra det paa indskrifter rigere Vestland.[2]

Samme aar som Klüwer døde, havde imidlertid vestlandet faaet sit eget centrum for videnskabelige og især antikvariske bestræbelser, idet Bergens museum da blev grundlagt ved en kreds af mænd, mellem hvem stiftamtmand Christie og biskop Neumann var de fornemste. Disse mænds interesser var saagodtsom helt antikvariske; under deres ledelse blev museets litterære organ, *Urda,* der først

---

[1] Jeg har for lang tid tilbage begyndt at samle til et skrift om denne merkelige antikvar, hvilket jeg haaber snart at faa anledning til at istandbringe; deri vil selvfølgelig alt om ham finde sin plads.

[2] Om Klüwer og hans manuskripter se en opsats af dr. Ingvald Undset i *Historisk Tidsskrift,* 3dje række, I, side 178—85.

i 1846 ophørte at udkomme, vort lands første antikvariske tidsskrift, og de vestlandske gamle indskrifter vedblev stadig særlig at interessere dem. I *Urda* II (side 33—72) leverede Christie opsatser om vestlandets middelalderske indskrifter med runer og andre bogstaver.

I 1844 stiftedes i Kristiania *Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring,* der senere fik filialer i Bergen og Trondhjem. Den blev nu fra først af centret for alt arbeide med norske monumenter. 1862—66 udgav den *Norske Fornlevninger,* en af dens formand Nicolaysen forfattet fortegnelse over alle landets dengang bekjendte fortidslevninger ældre end reformationen, og heri findes ogsaa oplysninger om alle vore til den tid bekjendte middelalderske indskrifter.

I 60-aarene begyndte prof. S. Bugge at vie runeindskrifterne som vore ældste sproglige mindesmerker særlig opmerksomhed; i talrige afhandlinger har han siden kastet lys over dette materiale. Først i 1886 fattedes imidlertid, af kommissionen til udgivelse af kildeskrifter til Norges historie, planen til udgivelse af et norsk indskriftverk, der skal omfatte saavel vore runeindskrifter som vore andre middelalderske indskrifter — et verk, som nu forberedes.

